

MPAT

Часопис за књижевност, уметност и културу

година V

књига V

свеска XVIII

мај 2009

Траг - Часопис за књижевност, уметност и културу
Излази 4 пута годишње

Издавач

Народна библиотека „Данило Киш“, Врбас

За издавача

Ангелина Делибашић

Главни и одговорни уредник

Ђорђе Сладоје

Уредничко

Небојша Деветак (*ојеративни уредник*), Бранислав Зубовић
(*технички уредник*), Мирослав Алексић, Благоје Баковић, Момир
Бакрач, Слободан Елезовић, Сабина Јелачић, Јулија Капорњаи,
Емсуре Хамзић, Никола Шанта, Павле Орбовић, Светислав
Шљукић (*ликовни уредник*)

Адреса

21460 Врбас, Маршала Тита 87

Тел/факс +381 (21) 794-640

e-mail: casopistrag@sbb.co.yu ; www.biblvrbas.org.yu

Штампа

Штампарија „Будућност“, Нови Сад

УДК 82(05)

YU ISSN 1451-9437

Тираж

350 примерака

Часопис се финансира из буџета СО Врбас.

Рукописи се не враћају.

Илустрације:

Мошо ОДАЛОВИЋ

САДРЖАЈ

Израж ђоезије - ђесме учесника 41. ФПМ у Врбасу

Бојан ВАСИЋ.....	5
Мирјана ДАН.....	8
Бранислав ЖИВАНОВИЋ.....	11
Слободан ЈОВИЋ.....	13
Гордана МАЛИЋ.....	16
Вања МИЉКОВИЋ.....	18
Милорад МИХАИЛОВИЋ.....	23
Срђан ОРСИЋ.....	25
Рајко ПЕТРОВИЋ.....	27
Владимир ТАБАШЕВИЋ.....	32
Катјарина ФИАМЕНГО.....	34

Израж ђрозе

Душан МИЈАЈЛОВИЋ АДСКИ.....	36
Слађана РИСТИЋ.....	40
Ненад РАДОШ.....	43
Милан ВОРКАПИЋ.....	50
Срђан ПРОТИЋ.....	55
Слободан ЕЛЕЗОВИЋ.....	60

Израж на израђу

Душко БАБИЋ.....	65
Катјарина БЕЛИЋ.....	77
Биљана ТУРАЊАНИН.....	98

Израж груђих

Ласло КЕРЕКЕШ.....	111
Пјошр МАТЈАВЕЦКИ.....	120

<u>иџраџ исџорије</u>	
Раде ДАЦИЋ.....	125
<u>иџраџ есеја</u>	
Драџана ЗУБАЦ.....	137
<u>иџраџ боје</u>	
Ксенија КАТАНИЋ.....	142
<u>иџраџ целулоида</u>	
Александар ДЕВЕТАК.....	144
<u>иџраџ ишчиџавања</u>	
Марина КАНИЋ.....	148
Соња ЗЛАТКОВИЋ.....	152
Мирослав ТОДОРОВИЋ.....	157
Миодраџ ИГЊАТОВИЋ.....	162
Власџа МЛАДЕНОВИЋ.....	165
<u>иџраџ наслеђа</u>	
Љубивоије ЦЕРОВИЋ.....	169

Бојан ВАСИЋ, Банатско Ново Село

ВАЛТЕР, ДАЛЕКО У НАМА

очију твојих да није
не би било неба у
простору твог тела тог
простора у простору не би
било празнине неурона
жилица воље

а имењиве су опет само
чињенице: чело којим
притискаш прозор и пчеле
почетак маја та
марамица омотана знојавом
шаком и валтер док изнова
отима воз време до
наредног блока реклама

ти си ту готово
несхватљива и тамна као
миљацка само миришеш
поступаш и почињеш
паралелна реплици на
немачком уместо душе
изговарајући речи које ми
мало значе: маркале
drang nach osten геноцид
речи јарких боја које
те отварају јер значиш
бар колико и товар дизел-
горива колико и потиштеност
трагови рата остајући ипак
и чињеница осветљена
зујањем зрака пчелама почетком
маја у шапи стежући све
влажнију марамицу остајући
ипак ту унутра у стану

напољу је лугер полена
константно уперен у
твоје лице

ДАВИЧО, СПОМЕНИК ПАЛИМ БОРЦИМА

козе које брсте изданке смисла
плодност одложену дугом
и оштром зимом
или *зрењанин*
лично
док пуши стара партијска наређења
у недостатку нових

можда пуцњи
и људи
преправљени у бескрај
у атоме паралелне са равницом без циља

можда храброст
погледа који смело вијоре хектаре
априлских облика
или обичан вапај
тупо стезање пушке
без метка
домета дечијих руку

256 kb/s, HoI2

одахни
прихвати императиве патњу
монтекасино
тај танки фронт сопствене свести
тај пораз и једноставно
одахни
додирни одступање панцера
као чињеницу као маринети
постани романтичан смешан
са струјањем информација
у коси удахни пикселе
привид челика и на
слепоочницу прислони цев
изгубљеног времена згужвај се
у безобличну порцију
датости и још једном
одахни

посматрај трептаје курсор
јер све је у реду исти
сигнал лебди и кроз токио
кроз њујорк и тамо се
на -7° цакли иста смрт
истим бескућницима се мрзну
тестиси и десни
ножни палац али ти слободно
одахни ни због
чега због +18°
прогнозираних за сутра
за бутан тачку коју
на тренутак
плешући меко додирне
адо хинкел
одахни барем због тога
одахни
одмакни се и осмотри:
само на тренутак се свет
цакли у твојој шаци
потом нестају чак и килограми

ЗАПОЧЕТИ ПЕСМУ

стихом додирнути смрад
сирћетану напустити још топле
ивице чаја истину градове и
већ си ту дивље изгледа
гуске у поглед укотвљују
небо и на уснама ти је вероватно
југ мада хоризонта нема или
ти једноставно не знаш куда
ветрушке круже свестан да се
даље не може бразде су
предубоке превише је трске
нанетог снега који гута геометрију
гума и на трен уочене зечеве само
отпаци не покушавају
ништа остају лево пружајући се низ
мртвило и десно мрежом канала
стабла су срушена остају блиска
земљи стабла су
одлучна у презирању речи
посусталих точкава и ветар
дува све јаче правећи
сметове појмљиве и не-
појмљиве белине док те од
себе дели једино мочвара и
нешто унутра не жели натраг

Мирјана ДАН, Нови Сад

УГАСИЛА СУ СЕ СВЕТЛА НА МОСТУ

Са задатом темом
лакомислена тезгариш с временом.
За цабе је,
на бацање:
нека крене крв од које све потиче!
И коров је узвишена ботаника
јер себи својствен поникне

Тако је лако бити обичан
тек исечак из новина
- никада залудније није убијено једно дрво
Све за ту партију недостојну имена
Шах Мат!
Самица изумрлих поета
без граница домета
будућности је све ближа.
И тања.
Тања!
Можда знаш време данас
или хороскопом претвараш слике у симболе
без смисла и боје
која раздваја „твоје“ и „моје“
као размажено дете.
Колориташ се као паприкаш куварице којој тешко пада
да машта.
„Тако лепа и млада
ова девојка је,
а опет тако мрачна!“
- Тако Сама!
И - ЈУ!

Нисам ја таква.
Моје песме сопствена су бранша;
Свако има свој лични мрак, ваљда,
који мора негде изаћи

РИБА СА ЗЛАТНИМ МЕХУРОМ

У затвореном кругу стаклених зидова пливам
Са ногама у муљу а главом у облацима снивам
Ја сам Наполеон и јашем дрвеног коњића
Ја растапам челом војску од папира

Ценим да сам без цене
Блистам у сцени сопствене опсене
Па шта?
Оно што ме одваја од чамотног дана
Од брига и страха
Је моја машта.

ПЕСМА ЗА ПОНЕТИ

Месец дана
будна сањам
и левицом ваздух хватам
док с` рупама чудним спавам

Децембарска патетика!
- још је нисам пребродила
мени блиска конфузија
као збиру сабирак

Стискам зубе к`о отисак
врелог гвожђа у грудима
љубоморне уши твоје
- а ти свуда међ` људима
које виђам

Делим се к`о хелија
од нас двоје
и пешачим
окрећем се, шушти ветар
ја помишљам да ме ти пратиш

Сад две ноге много боле
док сумраком хитам кући
јер је некад било двоје
што бесани, у људској гужви
на два метра муку мучи
шапућући и лежећи

ЗАБОРАВИ АКО МОЖЕШ

Ти би без битке до царства
Бескрајна су сва пространства
Када за утук копејку даш
Али не уме
Или неће
Зар је битно ишта више
Када не знаш непобитно

Стотину истина у један уџбеник
Тако су учени одлучили

Заборави, ако можеш
К`о што мажеш маст у тигањ
И спржи се
К`о меморија
Услед високог напона
Дабоме
Без напора

Одскочи од вреле плотне
К`о блажен и радостан

Толико негација на годишњем одмору
Кад већ сахрањујеш циљеве све
Обуци барем најлепшу одору
Буди миран
Док бираш
Онај исти тигањ
За мираз

Кад знаш да стављаћеш вечно
Свој Потпис у клаузулу
Да на тихој ватри копрцаћеш се свесно
У сопственом понору.

Бранислав ЖИВАНОВИЋ, Нови Сад

РАДНИЧКА ГЛОБА

Смрадан, прашњав - дижеш блок,
Јадаш, падаш - бијеш бој,

Слаба вајда - кријеш бол,
Правда канда гризе кост.

Мала плата - систем лош,
Астал, чаршав, бибер со,

Празна тацна - није пост,
Раца, чаша - пијеш још!

ПРОКЛЕТ

Задихан трчим испред куршума лудила,
Салутирам Смрти, лирског субјекта убијам.
Банална поређења потире метафора,
У част младих страхова - разбијена амфора.

У поноћ буди ме звук пакленог акорда,
Благо мумифициран отварам саркофаг.
Гризем усну - боли, добро је - постојим!
Плафон је на своме месту, у својој сам соби.

Костур боје коже облачи очев кострет.
Зауек млад! Ножем прободен портрет.
Протестне ноте шаље вам сувишни човек –
Трећи човек је коктел земље, коприве и воде.

Знакови, симболи, загонетке, риме, лопте,
Лавиринти, ватре, Сфинге, рубикове коцке...
Све да родим се опет - опет био бих проклет.
Орфејев окрет за Еуридикин сонет.

НАРЦИС БЕЗ ЛИЦА

Пронађи ме, између редова се кријем,
Нису довољне фусноте, мораш читати с маргине!
Безвременским штивом спознај непрепознатљиво,
Већ следећим стихом дознај где се бол сјатио.

Поноћ обасјава сећања каљава,
Ловим колорит од ког саткани су снови,
Ноћ је моја слушкиња и све њене звери –
У мојој су служби, ти, Кербери верни.

Отварам унутрашње око свога бића,
Сломљена огледала, и шта се крије иза?
Фројдовог следбеника занима баш приказ —
Да с канабета листам слајдове детињства.

Предуго смо пили сви из исте чаше,
Ход по рубу истине и шарене лаже,
Нарцис без лица трезно мотри на свет,
Живот слика је само ако си Доријан Греј.

ПЕСМА СЕ ПРАВИ ОД РЕЧИ

Данас сам одлучио да напишем песму.
Имао сам све што ми је потербно било:
Задремалог Кроноса, Валпургину кесу,
Симбол, тропе, квачице и сломљено крило.

Угодно седим у праотачкој фотељи,
Берем једно перо - понајвеће, бело,
Кидам месо с груди, на кантар стављам - мерим,
Одабирам метар и крој за ново (о)дело.

Проклете хартије што је младост квасила!
Залуд свете, све те Свете посечене шуме.
Слова се даве у потоцима мастила,
Пишем, али чему то? - Не умем да разумем.

Задени колајну к'о беџ на џеп ил' ревер,
Сновном бојом отужне зидове окречи,
Рима је силована, дисање је рефрен,
Муза је курва, песма прави се од речи!

Слободан ЈОВИЋ, Тобут

ПЈЕСНИКОВА СМРТ

Бури Дамјановићу

Одлази пјесник, још један оде ми ближњи,
усрдном ријечју Те молим: Милостив буди
му Вишљи.

Језди небесима пјесник *Успомена из њакла*
и душа у наручје хита руци што ју је дотакла.

Лепршају крила уморна, тражећи дрво висине,
и ено, смирај нађоше у гњездашцу од мјесечине.

Хор уснулих славуја пјева пјесму радосно-плачну,
искајући да јој ријечи прострује кроз иловачу.

И суза која се откину ноћи ове у несну,
сачува болну мисао, скаменивши се у пјесму.

Одлази пјесник, још један оде ми ближњи,
усрдном ријечју Те молим: Милостив буди
му Вишњи.

МОЛИТВА

Молим Ти ое премилостиви Господе,
не заборави никада да ми склопиш
очне капке својим невидљивим јагодицама.
у чију нсвидљивост увиру
извори све њежности овога свијета.
да се не би вид мој сусрео са саблазнима.
Угаси све жеђи моје, осим оне за небом
и ослијепи ме као што ослијепљен бјеше

и неимар Манасије да би даље и дубље
вид мој досезао. Причврсти ме за се
концима златне вјере, јер свијет стоји
на Твојој милости и молитвама молитвеника
које не видимо, али зато осјећамо
благодворност њихових молитава.
Не дај да ме застраше сјенке
из пакленог гротла, којима си допустио
да се надвијају над земљом.
Свјетлости незалазна, подари ми ријечи
које савјест буде, ријечи које упућују
на унутрашњи преображај, преко кога и води
једини пут до спасења.

ПРЕИСПИТИВАЊА

Јесу ли и у пепелу нашег срца,
Барем при његовом крају,
Запретена четири слова;
Слова која живот дају.

Колико се дубоко у нама
Укоријенило цвијеће,
Којим ће нас овјенчати сјутра
Кад нас поведу на распеће.

МОЛИТВА ЗА СРПСКЕ МАНАСТИРЕ

За цркву Самодрежу, у божур зараслу,
Црну Ријеку, у којој се врлине стичу,
Љубостињу, Липље, Добрун, Подластву,
И Јоаникијев гроб у Девичу.

За Лелић. Пиву, Ћелије. Сићево,
Острог, Љубављу што се прочу,
Враћевшницу и Добрићево,
Љевишку, Савину, Велику Хочу.

За Пећ, Тавну, Озрен, Завалу,
Студеницу, која из молитве ниче,
Врачар, који цјелива Авалу,
И свијетли ореол изнад Жиче.

За Ступове, над којима изнова свиће,
Дечане који љубе висине,
За Светог Ратника пред Каленићем,
И тиху Папраћу покрај Дрине.

За Троношу, Крку, Моштаницу,
Милешеву, у којој двери плачу,
За Стару и Нову Грачаницу,
Косијерево, Покајницу и Морачу.

За Крушедол, гдје Доситеј учио часловце,
За хиландарске свете списе,
Рачу, Лазарицу, Жупу, Карловце,
И житомислићке живописе.

За Раваницу, мучену као Косово,
Тврдош, крај којег тајновита понорница тече,
Сопоћане, Ружицу, Зочиште, Хопово,
И Цетиње са ког нас милује Десница Јована Претече.

И док подижем поглед ка Уму што изнад нас је,
Молим да ми се пјесма слије у молитвено једногласје.

Гордана МАЛИЋ, Карловац

СТАЗА ДО КОРДУНА

Ја сањам онај зуј од пчеле
И оно благо усред паше
Замиришу ми воћке зреле
Са травом око куће наше

У мало село стиже вече
И како то у љето бива
Докасно ракија се пече
Од мора покупљених шљива

По стоговима сламе, сијена
Кад мјесеца се проспу зраке
Сва она чежња затомљена
Сломи ми срце, сломи шаке

Скупи се вода око вјеђа
Лаћам се дједовог кожуна
Затравила се наша међа
Дуга је стаза до Кордуна

СУСПРЕТ СА КАРЛОВЦЕМ

*„Град у којем се њлашши да ње не заболи
џрад је њвојеџ дома“*

Миљенко Јерговић, УТРИНЕ

Мој граде, ти ме грлиш ћутке
Од магле плетеш своја клатна
Једно у другом, на тренутке,
Тражимо ехо постојања.

У лику дјетета са села
Вал успомена ми донесеш
Надође нека туга зрела
И као ријека излије се

Нешто се десило са нама
Мој драги, завичајни граде
На испражњеним улицама
Срећем се са одсуством наде

Иза разноликих фасада
Махом смо пукли на два дијела
Између некада и сада
Између сна и невидјела

ВРАТА, ШИРОМ ОТВОРЕНА

Све око тебе, око мене,
И даље нас, нажалост, сјенчи
Одређују нас успомене
Често нас трују лоше ријечи

На своју кожу тек се гледа
Свако је своје правде слуга
И као да смо ступ од леда
Кад је посриједи туђа туга

Као да изнад наших глава
На неко вријеме нема Бога
Ни доброг самозаборава
На овом тлу за било кога

За многих затворених врата
Звук се утиша, боје сиве
Ал` црно-бијеле слике рата
Још дубоко у нама живе

У ТИШИНИ

За Симу Мраовића

Одувијек су иконе из гета
Сјале изван заданог оквира
У мркој су помрчини светла
Људи ума, и људи од папира.

И премда их више не видимо,
Након смрти нису гдје се чини.
Низ улицу они кроче мимо
Нас, иако у тишини.

Вања МИЉКОВИЋ, Мајданпек

ЦРВЕНА ПЕСМА

Град је тако тужан на летњој киши
Хиљаде сивих пирамида чека да небо постане лакше

Мој муж воли да шета под црвеним кишобраном
Сам

Мој син обично преспава овакво поподне

Моја љубавница
млада тиграста цура
има мигрену од влажног времена

Угасила сам светла
соба личи на гробницу
а ја, ваљда још жива, утвара сам која жели да сања

Ова стварност је сувише болећива
Смрди као велика фабрика људског зноја

Телефон ће зазвонити пре него што постанем
свесна да није добро спавати затворених очију

Мој муж и моја љубавница виђају се *тајно*
у мојим сновима

Руку под руку као отац и кћи заклоњени црвеном тугом

Обоје ме воле на чудан начин

Мој син и даље спава

Сања камион под точковима добро познато лице
Мисли у себи како је добро јер мртви немају мигрену

Онда виче из суседне собе ако га она буде звала није ту

Треба направити добру вечеру - обојица ће се вратити
уморни
(Киша и спавање по киши подједнако исцрпљују)

Треба подићи слушалицу
Питати за здравље
Потврдити викенд

Треба сачекати да киша стане
Онда обући сиву кабаницу
и отићи до реке

Знам...
Сутра ћу зидове окречити у црвено.

*МИШЕВИ И МРАВИЊАК **

дошли смо у овај град са туђим срцима и туђим очима и
туђе снове смо
понели у старим торбама да нам се нађу

дошли смо у овај град да учимо наду мршавих птица
и како се мисли небо како се дише страх

дошли смо у овај град са пуно прстију за под јастук
и малим канцама уредно гајеним за нове глади

дошли смо и уселили у празне зенице неку децу
да плачу и вичу на нас

изнајмили неколико жена да мисле о нама и старости

измислили један спрат
терасу са погледом на пустињу и сећањем на црва

да буде топло и тихо под сваким јорганом

никада нисмо овладали дисањем у мраку

---

* или *Чудне мисли у једном породичном дому, после пријатне вечере - про-
шор је скучен, време растељиво, али кога што ойравдава...*

рибама не треба корење
лептири једу само дању
ноћ је за закржљале кактусе на једном прозору
и плачљиве мравоједе у једној улици

дошли смо у овај град огледала множећи успут руке као
храстови

дошли да побијемо оне камиле истребимо неке ибисе

ноћ увек сврати због заосталих ситница
и задржи се док не остари
варљива

џаба смо годинама оштрили зубе, чистили уши
скидали паучину с трепавица

џаба брбљали о одласку кад облакодер у касним сатима
добије грозницу
па бунца о тајнама наших *суседа*

једна жена би да постане *божомољка*
једно дете би да буде *мољац*
један човек *скарабеј* направио је хлад за љубимце у пред-
собљу

Једна мачка је до вечери гладовала
један прозор је изазивао

толико је инсеката будно да сан мора да личи на паука

паук је добар знак кажу наши стари

паук бескућник са шест малих помрчина

сенке су опасна лица безначајних
пролазници иовако ништа не виде

*МОНТИЈЕЛСКО ПОЉЕ**

*Не бежитије кукавичка и зловна створења
јер вас највага један једини вишез
господар мој и пустилов без премца.
Залуд вам крила и крв од ветра
Залуд вам Фрестонове чаролије
Када смо ноћ провели без сна
Земља коју држите моја је обећана титула*

Освојена после *шесттог дана*
 Признајем да нам време чудно протиче
 Да ли због *злади* да ли због непрестаног хода
 Будност је мисао о *осијрву*
 у свету у коме је Бог дао да пљуште краљевства
 Увукла се у зенице
 И ништаје више неће победити
 Па ни покушаји да се маскирате у ветрењаче
 Она ме тера да верујем у будућу славу
 Да свет не постоји
 Да су облици варке
 Па и ја нисам ја већ штитоноша будући краљ
 А овај чудни господин
 који ће за неколико тренутака прелетети
 од ваших висина до своје прашине
 тужећи потајно због пута који увек, случајно, води кроз
ИСТО ПОЉЕ

тај господин није колач са сиром
 већ вилица која прождире облаке
 мој значајни господар
 Не знам само како да овом бившем кљусету
 објасним да меланхолија не приличи
 узвишености тренутка
 А не знам ни како од себе да сакријем
 оно што би само то бедно кљусе требало да зна.

---

* или *Ветрењаче у брачној постојељи*

ГРАДИЛИШТЕ

Покушали су да те објасне
 ћутањем
 заборављајући да ниси реч

Покушали су да те опишу
 очима ногама прстима уснама

Њихова стопала
 била су твој асфалт

Њихове кости
 скеле за облакодере

Птице су населиле најнижи
 спрат

Људи су наставили да лебде
пркосећи машти
која је градила
пирамиде и логоре

А ти ниси хтео да будеш чак ни
бог
њихових малах снова

Отац
велике деце
ноћу се
завлачио у рупичасту кожу

Дневне сате убијао је
камелеонски

Свакодневна плакања
уследила су потом
као и крст
и цела прича
о лошем одрастању
примереном васпитању
кишобранима
покрову

Прича о колевкама

Милорад МИХАИЛОВИЋ, Змајево

ПРИРОДА

Развуците ме по валовитим брдима
Огуљеним од жеге.
Завежите ме за жицу што камену
Пут одрона спречава.
Оставите ме да плутам кањоном
Уваљеним међ` намрштеним стенама.
Не браните ми да гледам како се љубе реке,
Како се милују и бришу зној једна другој.
Ишао бих на крај света
Да дотакнем кап росе
И развучем по уснама извор живота.

Пустите да се окупам у песку
Док шибају таласи.
Дозволите да летим над житом
и не видим краја пољима златним.
Баците ме на ледени брег
Да осетим сву његову топлину.
На крају оставите у пустињи
Да изгорим од жеље
Да видим све поново
Док још времена имамо.

У ЛАВИРИНТУ СТРАСТИ

Уздисаји, све су гласније одзвањали
У лавиринту страсти.
Звездане пахуље утрле су пут.
Губили смо га.
Траговима стопала направили
Прстен неправилног облика.

У ритму војничких бубњева
Тукле су војсковође њедара.
Песма је журила непрегледним ходницима.
Плесали смо.
У наручју балерине.
У загрљају чувао голубицу.
Нисмо марили за високе зидине.

ИЗГУБЉЕНИ

У лудници, изгубљени.
Душа скитнице
Тежи за бољитком.
Новом изгубљеном битком,
Разуверени.

Одустали?
Никако.
Само утврђени
Туђим осмесима
Упућеним нашој патњи.

Као бескућници,
Трагамо.
За зрном наде,
За огледалом реке
Да нам покаже прави пут.

НЕМАМ ВРЕМЕНА

Још секунд, и била би дужа.
Ова песма
Као трептај ока
Изговорена.
Као пламичак
Којег би кап угасила.

Немам времена.
Журим,
Да не бих имао времена
Од умора,
Ни реч више да изустим.

Срђан ОРСИЋ, Нови Сад

СТАРЕ СЛИКЕ

Све је лепше из далека
Време прође, слике бледе
А на њима баш све чека
Очи које прошлост гледе

Широк друм и стара школа
Торањ висок, мост дрвени
У прашњави траг од кола
Деца, људи окупљени

Окачени на мом зиду
Као звезде чудог сјаја
Куд год кренем самном иду
Преци, слике завичаја

Око свега, бол и туга
Златан рам, а *црна ѝруџа*

ПРИКАЗЕ

Надмена и испршена
тек приметно натрћена
Ни због чека искежена:
Хијена је, ил` је жена?

Покисао, ружан
Нежељен и прљав довек`
Похотан а кужан:
Пацов је, или је човек?

Круже дуго око жртве
Прате је од среће луди
Срећни су кад виде мртве:
Лешинари или људи?

ДОМ

Не дам Сунцу да ми сине
Текући проблеми стоје
Срчем храброст из тишине
Не знам, питам: Где је моје?

Ко је дош`о и одрез`о
маказама зазвекет`о
У парчади све проклето
К`о пупчану вршцу свез`о

Од ужаса ђеврек сплео
Гужва, метеж, вриска, граја
Бежећи од света краја
То сад где сам, нисам хтео.

Где је добро, за самоћу
Ту је и дом, тамо хоћу.

СЕРВИЈА

Крв је шекла, крв се лила
И ка небу слава, лила

Востала и дична била
За скуте се сада скрила

нек` ти кажу, они знају
Где границе твоје стају

Онамо, `намо - куд? Када?
Содом, Гомор, овде, сада

Прћија су сада свачја
Гасне искра светломрачја

Свак о глави себи ради
О Сервијо, служинчади!

Ратко ПЕТРОВИЋ, Београд

ПАПЕРЈА

I

у мени спава кафана,
сва је пуна дима
и тужних људи,
бегунаца од живота

жута, мала... неугледна
у блатњавом сокаку

и гости су стални,
утеха је на вересију,
и као и са сузама,
лакше иде после „треће“...

виолина је са сузом
али сузом која тече
на унутра, запалом
некако у грлу - суза душе

квргави прсти само прелазе
преко кончаних шавова
прогорелих карираних столњака

као прсти преко испупчених слова
у оним књигама за слепе...

тражећи светло у вечној тами,
светло у једној реченици

у мени је мирно,
углавном,

али има ноћи када
кафана у мени полуди

ножеви у леђа, тешке псовке,
флаше у пијани потиљак,
и тек са јутром
мир дође кроз срчу

мир исечен по белом лицу

онда се мир умије
хладном зором,
насмеша се благо
као сањиво дете

и отпремим га
на пут, низ друм...
негде је потребнији
далеко потребнији...

имам ја зубе за тугу
умочим прст
у плехану пепељару
и убодем нечију
спаљену жељу

онда босоног
покушам да стигнем
оно мало месечине
пре него што га
јутро потопа
у потпуности

II

у мени спава и пропали циркус
са шатром која прокишњава,
и мечком која никада није
научила трик до краја...

цео један живот спава на точковима,
са смакнутим трегерима, умива се
на пољани, над лавором,
у магли свежег новембарског јутра

вино из војничке, лимене шоље,
хлеб и доручак са масног папира
из самопослуге,

и клоновски нос у цепу
за сваки случај...
ако осмеси затаје!

спава и краткотрајна топлина
као пријатељство малог
кротитеља лавова и ветрова,
са девојчицом из улице поред

и онда минут после
првог пољупца
изненадно паковање

- нове светковине и вашари
зову, машу у ишчекивању,
слава је већ постављена у дворишту
крај црквице, у центру неког села

ветар њише сукње постављених столова
између намрштених храстова и бунара

другачије паланке шире руке
и посластичарнице
са још непробаним колачима
и мињонима за малог кротитеља

и бандерама за његовог пса

све то спава у мени

и кварни трикови, ситне преваре
подваљивање публици

и зубобоља и главобоља
излупане “крушке”
у луна парку поред

и сваки тај бег
вришти у сну
растанци који плачу
док спавају у мени

и лато лажем,
измишљам бајку
за кротитеље
и кроћене

III

у мени спавају
бродоломници и утопљеници
и сав сам бродолом
поринутих душа, цео, сав...

мрачан као дубина
океана у мрклу поноћ

као потопљени робови
у ланцима
за које је смрт у мору
била једина слобода

у мени спава
таква нека слобода

безусловна
права, крвава и једина

зато смем и да ти
пишем све ово

ако ме разумеш
- разумеш,
ако не разумеш,
па и ниси била та
која је требала
да ишта разуме...

мада бих те
волео, и дивно
неразумну...

хајде буди
неразумно моја,
несхватљиво,
негде уз море

моја Андалужанка
међу црним маслинама
и под жутим месецом југа...

IV

цело једно сиротиште
у мени станује,
невољено!

колико ту љубави фали,
колико је пружених руку
без одговора у мени

како се ту дрхтаво сања,
вашљиво и неокупано,
са крезубим осмесима
као полупаним прозорима,
напуштених фабрика у руским
предграђима...

све се то стаклено побојава
да можда није достојно љубави?

некако се наивно плаши,
да је управо зато
нежељено, напуштено,
зато што је нејако и ружно

слинаво од калеидоскопских снова

како се ту чезне
за љубављу...
можеш ли да замислиш?!

не можеш,
не можеш ти то

али
ја сам и то...

и то спава у мени,
пишем му успаванке
у олујним ноћима
да се заједно
мање плашимо

ја њих да убеђујем
да нема никога у мраку,
а они мене да ће нам
неко диван доћи са зором

Владимир ТАБАШЕВИЋ, Београд

(А)НАФОРА

Кап из космоса лицем грознице, мртва је ноћ.

Стилска фигура која ју је убила,
стилска фигура која је убила саму себе -
анафора,

а, нафора,

у очима гладним великих речи,
у очима гладним метаноје,

именује јутро,
именује отврдли дан:

језик спрема да их обједини.

НЕМИРНО ЗАЧЕЋЕ

Штикле у звуку,

као испреплетана утроба
незнани пут копају кроз мене.

Сечиво у зубима њиховим прегласним
спремно је да отвори прорез,

на дубини из које се јавља немирно зачеће.

ВАЗДУШНА ПОВОРКА

Мост.
Поглед на језеро
и сиромашан речник о доказивању бесмртности.

Шкрипа љуљашки-
трагови генерација на челику:

Слепи путници бројаницом.

На препланулом асфалту чауре:

ваздушна поворка склопљених крила.

Лет-лет бубамаро.

САЋЕ БОЈЕ ЛИМУНА

У врелу кишу су ме однели, пагански.

Стерилну слободу су провукли кроз моје тело:
саће боје лимуна.

Инквизитор је залазио у моје обресе,
својим алаткама је кидао шаре.

Требало је да одам некога:

моје пчеле, цвеће, родитеље.

Катарина ФИАМЕНГО, Београд

ДОСАДА

Једноставне ствари
су ствар заблуде
или узрок истих.
Проста бића су
све теже доказива.

Не знамо колико не знамо -
- то није ништа ново,
тако је мало нових ствари,

баш као и једноставних,
баш као и истина
и времена за њих
и других сумњивих категорија.

ИРОНИЈА

Када те посматрам у прошлости
скоро потпуно си ми стран,
неко ко се држи по страни
и никоме не држи страну.

Црно, бело и споменици
Твоја рука тражи топлину
Непрепознана нежност
вероватно је тешка особина

Константно присуство
је пуно нетрепелјивости
у пазама среће
када губим слободу

Развио си се даље од слике,
поруке на папиру
Шириш се кроз мој простор
спонтаношћу прашине.

МУМИЈЕ

Чекамо да се истопимо
распемо
да нас упије земља
и напусте молекули

Бројимо усеке на кожи
Дане
Седе
Оне којима је горе него нама

Смејемо се, на силу,
времену које нас третира
без трунке емпатије

Ваљда зато вучемо за собом
све што можемо

МОНАДА

Ти си сада изгубљен
међу избрисаним бројевима
Недоречено сећање
које мења лик

Једноставно

Нема те

Душан МИЈАЈЛОВИЋ АДСКИ

ЧУДА ИПАК (НЕ)ПОСТОЈЕ

*Највећи ѓроблем човеков, ѓо је сѓокојсѓиво у живојшју.
Сѓокојсѓиво је сѓога једино шѓо је он ѓражио, и једи
но шѓо га никад није нашао.*

(Ј. Дучић)

Ад је све више размишљао о смрти, тој сили немерљивој која човека од памтивека савладава, а човек никако да је надмудри. Једне ноћи, Ад схвати да чуда ипак постоје. Због тог догађаја, себи је често постављао изнуђена питања: Да ли сам почаствован или кажњен? Да ли је у питању сан или јава? Зашто баш мени ово да се деси?! Како је Ад био скромна и уравнотежена личност, таква су га питања умарала. Несвакидашњи га је догађај све више повлачио у осаму, у којој никако није могао да нађе прижељкиван мир.

Случај је Аду дозвољавао да размишља о поразу и победи мада се није осећао пораженим ни победником.

Свако онај, ко помисли да је јунак ове приче пореметио умом, грешни. Ад је сматрао да нема разлога да се жали на новонастало стање, напротив, био је захвалан небесима и свима осталима који су му приуштили могућност да се и даље дружи с Њом. Радо бих написао да су њих двоје наставили да живе заједно као и пре Њене смрти, али, то би била лаж. Себи могу приуштити тек малу дрскост; нека ову невероватну истину наткрили оправдана запитаност, зашто су баш према Аду небеске силе биле тако дарезљиве?

При светлоти дана, Ад је присуство драге особе доживљавао као овлаш оцртану сенку. Ноћу је све било другачије; лик јој је био јасан, свака јој је мисао била оштроумна, говорила је попут особе са искуством више. Ад је био жељан да дозна што више детаља из Њеног новог окружења. Ипак, био је крајње опрезан и стрпљив, чекајући да време учини своје Ад је често посећивао Њен гроб. На гроб јој никад није однео вештачко цвеће.

Живели су заједно годинама, и годинама су се дивили природи, и сами преко викенда негујући најразноврсније баштенско цвеће. Тог јутра, испред зграде где је становао, Ад је од неке старице, скривене под марамом, купио букет плавих перуника. Док је чекао градски аутобус за Ново гробље, дивио се цвећу које је преживело векове, којег је све мање било на нашим просторима. Ад је знао да, са перуникама, нестају и баке по раштрканим, опустелим селима, чуваркуће* и саме куће. Њој, овог пута, перунике нису биле намењене

Ад није присуствовао песниковој сахрани. После Њене смрти, није одлазио на сахране. Гробове оних који су му нешто значили, посећивао је сам. Због свега наведеног, грех би било да уобразите како је Ад постао један особењак, чужак, човек који не зна шта хоће. После Њене смрти, Ад је постао господар свог дубоког чуђења и осаме, а осаме тешко кога да није променила.

Кад је Ад дошао до песниковог гроба, који ће ту заувек почивати и поред неких непотребних и рогобатних хвалоспева, Ад се дубоко замислио. Једног тренутка, признаде сам себи, како је баш он, Ад, код Створитеља у повлашћеном положају. Човек који умире, једино губи живот, наставио је он да развија своју изненадну мисао. Све оно што остане иза умрлог, не треба му; живима још како. Она је такође умрла, и заувек напустила овај свет. Тако би морало да буде, али тако није било. То, што о њиховим сусретима не прича, не умањује значај небеског дара њему намењеног.

Треба напоменути да је Ад временом стекао чудну способност; на основу краћег посматрања одређене особе, могао је да одгонетне да ли је та особа рођена да задаје или вида ране. Ад је због те своје способности патио, тачније, због сазнања да је много више оних који су спремни да задају него да видају ране. Гробар, који је с ашовом и лопатом пролазио поред песниковог гроба, поздрави Ада. Ад му отпоздрави. Био је рад да поприча с човеком који је имао тако необично занимање, а који је, у то је био сигуран, био рођен да вида, а не да задаје ране. Нажалост, гробар је био у журби. Ад је све дубље упознавао лице и наличје смрти. После претрпљеног шока, покушавао је да о немогућем а могућем све мање размишља, да све прихвати као нешто што се подразумева. Приликом првог сусрета, поставио јој је, показаће се, сувишно питање:

- Како је *ово*, могуће!?

Одговор није добио. И Она је поставила питање:

- Зар теби није драго што сам овде!?

Аду је одмах постало јасно да више пута исту грешку не сме поновити. Кад је касније размишљао о том првом сусрету, признао је себи да је њена љутња била оправдана. Наиме, било је крајње неумесно гњавити је излишним питањима, Њу, која је успела, која је направила овоземаљско чудо. Касније се Ад, оправдано или не, све чешће питао:

- Боже, има ли у свему овоме и моје заслуге?!

Ад је брзо учио. Она се још брже прилагођавала новонасталој ситуацији. Почели су да воде сасвим уобичајене раз-

говоре. Ад је два три пута опрезно дотакао. Брзо је схватио да ништа не може бити како што је било пре Њене смрти. То, што је Она била ту, није могло надоместити пређашње стање.

Чињеница је, затеченог човека нико није могао да саветује како да се понаша, а Она, то није хтела, смела или желела. Растајали су се, ко што су се некад растајали; кад би Она *на* неколико дана *скокнула* до својих или његових родитеља.

Истине ради, напоменућу да је Ад био разочаран у снагу Створитеља, у његово залагање да му стадо, посебно онај сиромашнији део, живи бар мало пристojније. Посебно је његова вера била уздрмана док је посматрао како јој бол, и поред јаких лекова, разара душу и тело. После Њене смрти, често је одлазио у цркву, не због себе, већ што је Она била веома побожна.

Кад се Она разболела, Ад је престао да се интересује и за најкрупнија политичка превирања. Све га је више умарало разглабање о глобализацији и измима. Многи су се гушили причајући о свему и свачему, само не о животу. И поред силних националних киксева, људи су се око Ада веселили, тако снажно и бахато као да им је свако весеље било последње.

Не треба сметнути с ума да је Ад у почетку осећао лаку језу, ни вино му није помогло да се избори са оним што му се на необјашњив начин догађало.

Понекад је био склон да све припише свом болу. И туга може много тога да изазове, па и грозницу, али оно што му се догађало, што су и други почели да примећују, тешко да би било каква туга могла призвати.

А онда се појавила Ана, живахна, отворена:

- Могу ли вечарас на кафу код усамљеног господина? - упитала је благо се осмехнувши.

Не може се рећи да је Ана била агресивна жена, пре би се могло рећи да је Ад њен предлог доживео на тај начин због чињенице да је, и да није живео сам. Ани истину није могао рећи, али затечен њеним питањем није је ни одбио:

- Биће ми драго одговорио је, и одмах се покајао.

Ад је од тог тренутка пун неспокојства. Прекораво је себе што се са Њом није посаветовао. Само што је на то помислио, прекрстио се зар с Њом да разговара о Ани!?

Питања су се ројила:

- Шта ако се Она наљути!?

- Шта ако је Ана примети?!

- Шта ако... ако... ако...

Она га је за живота освајала постојаношћу, после смрти, својом оностраним способношћу. Ана је била другачија, лахораста, тачније, слободоумна и непредвидљива. Свашта се могло исподешавати ако би се њих две... Ад није имао праву реч за једну такву, немогуће могућу сцену.

- Све полако измиче контроли. Све! – понављао је као у грозници.

Ад је знао да је живот крајње непредвидљив и предвидљив, нестваран колико и стваран, и да га свако мора потрошити, било својом било туђом вољом. Размишљање му није много помогло. Кад се после јурњаве по стану скрасио крај полице с књигама, дохватио је најближу.

На корицама, у горњем делу, крупним словима, писало је: МОЛИТВЕНИК И ПСАЛТИР, а у доњем, много ситнијим: Преподобног Јефрема Сирина. Ад је насумице отворио књигу. На двадесет петој страни, одабра други пасус:

Защо, уздајући се у милости Твоју, Госноде Исусе Христие Сине Божији, Теби припадам и Тебе молим: Погледај и на мене и помилуј ме. Изведи душу моју из тамнице безакоња, и нека засија зрак светлости у моме разуму, док нисам ушао у будући, и за стразици живоји, где ће бити немогуће да се покајем за своја лоша дела. Велики страх обузима мене бедно и заблудело; како да хоћем пошито несиреман и обнажен од покрова врлине. Страх и тиреици ме обузимају, јер видим да нисам ревноситан у добру, већ поробљен лошим помислима, јер слушам демоне који ме сластољубљем увлаче у погубао.

Ад претрну. Прочитао је оно о чему је сатима размишљао. Наравно, његове мисли нису биле тако смирене и тако искрене као у Молитвенику. Сети се да му је књигу поклонио доктор Ристић. Док је размишљао о последњој прочитаној реченици, огласило се звоно.

Ана је знала да је Ад у свом стану. Била је истрајна. Али, и Ад је био истрајан у намери да јој не отвори врата. Образи су му горели од стида, срце му је убрзано тукло, ипак, ништа га није могло поколебати да промени своју одлуку.

Да би заборавио на Ану, и своје (не)чињење, настави да чита:

Ако не испитам савести своју, у много чему изледам себи добар.

* Чуваркућа – биљка која се сади на улазу у кућу или на крову, због уверења да ће чувати кућу од сваког зла.

Слађана РИСТИЋ

МИРИС ВОСКА НА ТАСОСУ

Сваког лета Иван је сликао портрете у малој улици на острву Тасос. Добро је зарађивао. Док се одмарао, испијао је пиво и маштао о одласку у Лисабон. Предавао се икони коју је почео да слика, а све остало било му је већ познато и сиво.

Једино је Богородица светлела у његовом оку и освежавала му душу и срце неком чудном снагом, тако да се из мисли на њу враћао нов и оживљен.

– Зажмурим и видим плаву светлост – мислио је. – И источну собу у којој је све мирно. На длану, док сликам, све је чисто и на прстима мириси дозревају. Тако озвучени, препознају боју на четки. Тада примам дисање и проналазим пут до речи.

Из размишљања га је пренула девојка. Појавила се као први летњи ветар. Упитала га је:

– Зар нисте били на недељној литургији?

– Не, нама сликарима свештеник после службе доноси нафору. Госпођице, да ли смо се негде већ срели?

– Не, нисмо, ја само гледам Ваша платна. Боје на њима имају необичан мирис. Осећам да Вам пријају када руке измажете њима.

– Да, опуштају ме... Још као дете волео сам боје у воскарској радионици мога деде.

– И ја – рече она. – Из воскарске сам породице, као и Ви. Када сам била девојчица, правила сам фигуре од белог парафина. Потапала сам прсте у течни восак и грејала руке. Годинама носим мирисе. И старину која се умотала у моје сећање. Видим свећњаке, кандила, кадионице, окачене иконице, шарене свеће...

– Видиш све оно што и ја – рече сликар.

– Видим, јер то носим у себи.

– Ја чак и бележим – прекину је он. – То ми помаже да чист изађем из овог магловитог света. Сећам се вредних шегрта који су радили од раног јутра до поноћи. Прве године чистили су полице и служили газдарицу. Левим оком су крали занат. Тек после две године постајали су калфе... А њихове руке бивале су издужене. Нису биле као у обичног човека. Они су ме научили да се не плашим

боја, јер су врло вешто бојили свеће. И волео сам да жваћем кору хлеба заједно са њима. Гледао сам како поливају своје вратове хладном водом и уздишу од умора. Све док их мој деда не би прекинуо речима:

– Неће радња кључ у врата!

Као да их је учио реду и некој лепоти за коју је само он знао.

– Да ли сте и ви имали орах у дворишту, као ја? – упита га она.

– Имали смо неки велики пањ где су навече калфе седеле и препричавале своје згоде и незгоде, а богами и оговарале деду. Као, старомодан је и још понешто. А мој деда је широм отварао врата свакоме. Долазили су дечаци са југа, из планинских села да науче занат. Сами, без родитеља, проналазили су ново огњиште, а бака их је учила да говоре лепо, из срца.

– И код мене – рече девојка. – И не само они. Долазили су и монаси и монахиње. Тако је игуман Данило коначио код оца и стрица када би кренуо на пут у Свету Гору. Навече је изговарао молитве, а и ја са њим. „Поштуј човека и чисту реч“, говорио би. За нама су понављали и мој отац и стриц, и најмлађи шегрт што је за трпезом седео до моје сестре. Волела сам све оне који су долазили у мој дом. Али изгледа да од свих њих само су монахиње благосиљале моју књигу песама.

– Ти пишеш – изненади се сликар.

– Пре бих рекла да то моја душа записује. Управо пишем молитву Богородици. Она ме је довела овде – искрено ће девојка.

– Ја хоћу да насликам Богородицу. Овај сусрет није случајан.

– Знам. Зато отвори руку – рече му она.

Тада му у шаку стави грумен тамјана и прстима додирну чело.

– Узми ово моје писмо. Моји стихови помоћи ће ти да ојачаш и брзо завршиш икону. А сада тихуј! Потребан ти је мир.

Сликар је отворио писмо. У њему је писало:

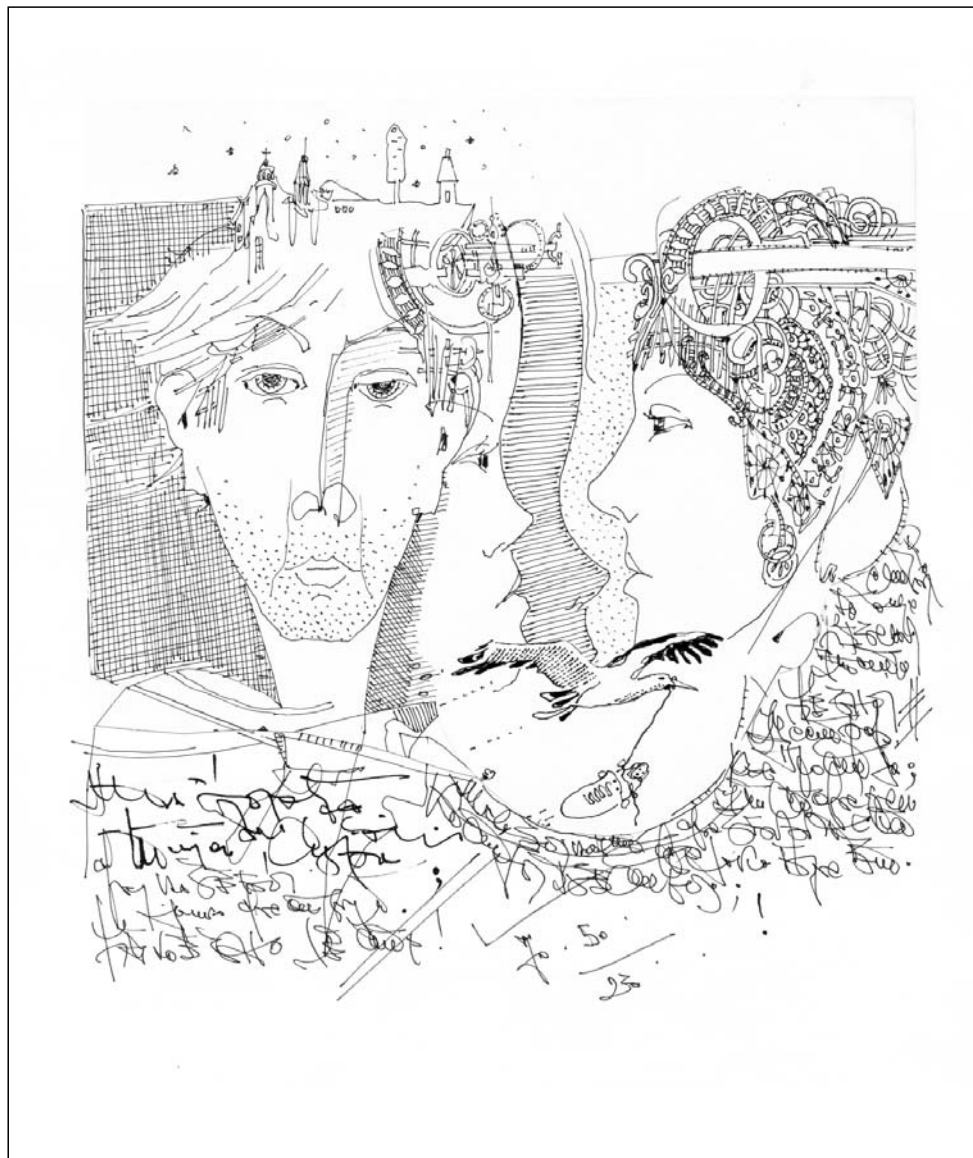
*Васкрсни лице дечје
у новој свейлостѝи
у ѿерју недодирљивом
додај нежностѝи левом оку
у зеници блаџостѝи да сине
умири руку у круџу живом
Крстѝи ѿодигњи у висине
да ѿреѝозна ѿо рођење
новоѝ лика моја ѿозна
ѿаласања да ми џовор
месѝо крика рујевину
своју нађе у милостѝи
моје биће да разнеми
један ѿокретѝи све оѝкриће
коме Сунце вечно стѝреми*

И тако је сликар из ноћи у ноћ учио стихове, додавајући и

своје. А онда је насликао икону. И тада су сва добра дошла с неба.

– Да није мириса из воскарских дућана у нама, и топлих речи наших предака, не бих ни ја са лакоћом написала молитву – рече девојка сликару. Зато смо се препознали, и то је наш пут до правог блаженства до којег стижу они духовно способнији и они који су даривани неким од благослова са висине. Остаје нам да се препустимо морима у нади да ћемо се срести једног дана на неком броду.

– Готово сам сигуран у то – рече сликар Иван.

Ненад РАДОШ

ЗМИЈА

Чизмаш десним дланом направи штит изнад очију и загледа се испред себе. Низ пут су, као на површини воде, играли одсјаји сунца и губили се у даљини. Камење, које се налазило са свих страна, добило је чудан, прозиран изглед. Из њега је допирао пој зрикаваца, јединих становника напуштеног и опустелог предела.

У врелој игри светлости, слично чигри, кретала се Жена у танкој белој хаљини. У руци је носила завежљај направљен од шарене мараме, везане учетворо.

Данима већ Чизмаш у овом крају, који му је био добро познат, није сусрео никога. Откако је његова војска туда прошла, све је аветињски пусто. Нису се оглашавали ни петлови, ни пси, ни курјаци.

Он додирну пушку, хтеде да је подигне, али се предомисли. Корак му постаде дужи, али тиши. На првом завијутку Жена се за тренутак изгуби, а он потрча. Када је поново угледа, бејаху на једнаком растојању.

“Да ово није привиђење?” Помисли он.

Не застајући, обриса зној са чела, скиде капу и раскопча кошуљу. Жена испред њега држала је у руци и опанке. У исто време потрчаше обоје.

Она лако прескочи камену ограду поред пута и изгуби се као да је у земљу пропала.

Чизмаш нешто љутито прогунђа и стаде на велику стену. Обема рукама направи штит изнад очију и поче погледом да је тражи. Не усуди се да иде тамо куда је она зашла. Сиђе са стене, дохвати камен и баци га низ литицу. Камење се поче котрљати и паде у бездно. Зачу се неколико тупих, неуједначених удара о тло, а онда се све поново утиша.

Између двеју стена шћућурила се уплашена Жена. Не осећа ни тело, ни оштрину стене уз коју се прислонила. Једном руком загрлила је колена, а другом, опуштеном, тражила је ослонац. Одједном осети да јој кроз руку и кроз цело тело пролети ледена стрела. Погледа око себе и очи јој остадоше приковане за огромни

шарени котур.

“Змија!”

Не назва је тим именом, не окрете главу од ње, нити помери руку од њеног тела.

“Жалосна друго моја, немој ме... немој ме... Сачувај ме од злотвора. Ако баш хоћеш, ево, уједи ме, руку сам ти пружио... ону којом на тебе камен никада нисам бацила...”

Учини јој се да змија утону у још дубљи сан и да њене шаре засијаше јаче и раскошније. У жениној души започе да се топи лед јер поверова у змијину доброћудност.

На огромној стени седео је Чизмаш и пушио. Прекоревао је себе што је дозволио да му Жена тако лако умакне.

“Чим се појави, моја је”, тешио се и кроз дим цигарете видео је њено тело и дугу косу.

Њих две су и даље друговале: једна будна, друга у сну. Жена пожелела да помилује змију, да легне поред ње и слатко заспи.

“Имаш хаљину лепшу од моје. Како си је само ишарала!” дивила се смеђе-црној и вијугавој шари на змијином дугом и витком телу.

Дуго испитиваше уздужне и попречне линије и сваку тачку на предивном колуту.

“Ти би била најлепша змија девојка. Без опасног змијског језика у коме су пакост, отров и страх.”

Хтеде још да јој се диви и да је хвали, али клупко одједном поче да се развија. Најпре се мало уздиже од земље, исправи главу као да осматра, а онда запалаца језиком. Личила је на човека који се лењо и невољно протеже и буди из дубоког сна.

Лагано вукући и одмотавајући своје тело, змија пређе преко руке коју је Жена држала поред себе и на коју је заборавила. Њих две се тако, рукујући, опростише једна од друге. Змија нађе своје уточиште у камењу и шипражју, а Жена остаде на истом месту, у истом положају.

“Оде ти дружбенице моја, а коме мене остави? Шта ћу јадница сад? Кад бих могла са тобом под стену, под камен, у тебе да се претворим...?”

Другом руком, оном кроз коју је прешла ледена стрела, Жена обухвати колена и сасвим се увуче у себе. Тако ће, ако треба, остати вечно, чак и кад се змија врати, сама или са својима.

“Шта је отров свих змија испод овог стења према отрову мог прогонитеља?”

Глува и подмукла тишина уносила је немир у њено тело. Ослушкивала је своје срце и свој дах. Понекад би рукама отклањала ситне бубице које су јој миловале ноге. Онда дохвати каменчиће и заигра се њима. Пребацивала је их је из шаке у шаку. Како је дивна заборављена игра пиљака! Где си сада безбрижно и слободно детињство? (У самоћи се често присећамо детињства да бисмо најлакше победили страх и неизвесност.) Сваки пребачени белутак значео је тренутак живота више јер га је одбројавала његовим најкраћим трајањем.

Из занесености је трже звук мотора. Зачу се пијани смех људи, подврискивање и бујица неразговетних речи. Све се утиша када се, недалеко од ње, огласи пушка.

Она испусти белутак из руке, подиже главу и помилова косу.
“То је он. Јавља својима да ме траже...”

Била је прикована за земљу. Никако да се усправи, да устане. Поново зашкрипа камење и захукта мотор. Из даљине одјекну песма. “Ој ђевојко, мила душо моја...”

Зријавци се огласише громогласно, хорски. Жена се придржа за стену и, грлећи је, усправи се. Руке и колена нису део ње, одвајају се, беже, не може да их заустави. Леден, самртнички зној обли јој лице.

У очима јој заплеса небо. Помисли да се обрушава камење, да се раздвајају стене и да јој шарена огрлица стеже врат. Обездани се...

Вечерњи ветар се нечујно увлачио у њену косу. Она устаде као препорођена. Погледа око себе, намести хаљину и изгуби се у белини камена.

ЗАХВАЛНОСТ

Кад је моја прича о змији објављена у нашим познатим новинама, јављали су ми се многи пријатељи да изнесу своје утиске. Најзанимљивије је било мишљење мог суседа који је рекао:

-Знаш, ти не треба да се плашиш змија. Да могу да разумеју, сигурно би у теби виделе пријатеља. Тако си их приказао да човек не може да поверује да оне могу бити толико безазлене.

-Ипак ћу се припазити, јер и међу њима, као и међу људима, има оних које су опаке - одговорих не слажући се у потпуности са његобом примедбом.

И доиста, кад сам после дужег времена отишао у завичај у коме је живело још неколико мојих рођака и где су се узане камене стазе скоро изгубиле у ниском растињу, нисам се ослободио страха који ме је, као и све људе тога краја, обузимао и при самој помисли да змије вребају са свих страна.

Уживао сам да изјутра, пре него што сунце упече, прошетам око села и оживим успомене на време када се живело теже и оскудније, без довољно воде и хлеба, али са пуно жагора у свакој кући, од којих су многе остале празне и запуштене. Пошто сам обишао сваки кутак у близини, одлучио сам да се попнем на брдо изнад села које личи на угашен и лавом прекривен вулкан, подједнако леп, бео и светао и на месечини и под сунчевим зрацима. Одатле се отвара видик на суседна исто тако опустела села и на далеки градић из кога се путовало даље у свет.

Кренуо сам у свитање, праћен свежином ваздуха и мирисом разноврсних трава које сам брао да би их понео из те најбогатије и

највеће биљне апотеке.

На врху брда заборавих на умор и на изгребане руке и лице, јер сам се провлачио кроз жбуње које је сакрило путељке, што је доказивало да је човеков живот у том крају сасвим стао.

А онда - панорама света! Све блиста, трепери, благо се додирује и рукује са сунцем које је изронило иза брда. Пожелех да крикнем и позовем све људе да заједно уживамо у раскоши и топлини светлости и камена. Јер, толико лепоте мало је за једног човека. Довољно је за читав свет, а пре свега за оне који су некад ту живели. Уместо њих остадох да надокнадим и своје туђе одсуство и заборав.

Под жарком светлошћу као да проради брдо - вулкан. Све немилосрдно жеже. Чини се да ће се камен запалити. Још једном, пре него што се вратих кући, погледах око себе како бих понео и сачувао слику која никад није ишчезла, али је сада обојена неким другим, светлим бојама.

У подножју брда, дуже и од најстаријих мештана, живео је стари храст. Испод њега је у врелим летњим данима била најмекша постеља за случајне путнике намернике, за чобане и исцрпљене ратаре.

“Ту ћу се слатко одморити и наспавати”, помислих.

Легох и испод главе ставих руке (за уморног и замишљеног човека то је најудобнији јастук) и загледах се у крошњу огромног дрвета. Она ме нежно покри, а песма зрикаваца постаде успаванка каква се чује само уз колевку задовољног и љубављу обасутог детета.

Спавао сам мирно и слатко, као да ме неко милује и хлади по грудима и скупља капи зноја са мога тела. Право блаженство!

Из сна ме трже снажан звук. Тргох се и зауставих у седећем положају. Са мојих груди откиде се необично клупко, разви се и нестале у оближњем жбуњу.

Устај! - повика мој рођак.

Најпре ми бејаше криво што ме је пробудио и престашио, а тек онда сватих шта се десило.

- Ово никада нисам видео. На твојим грудима лежала је змија. Ћутао сам и дозволио му да прича.

- С неверицом сам застао крај тебе. Није било времена за размишљање, једино сам могао да бацим ову канту, коју сам понео за воду, и њоме ударим о камени зид како бих те уплашио да нагло скочиш.

- Хвала ти... - промуцах, бунтован и збуњен.

Осећао сам умор, јер се још нисам био одморио од дугог пешачења. Ишао сам полако испред рођака који ме је посматрао чудније него кад ме је угледао испод храста са најтежим теретом на грудима.

-Ти се, изгледа, ниси уплашио.

-Па... нисам.

Сигурно га је изненадио овакав одговор, па настави:

-А шта би било да ја нисам наишао.

-Немој сад о томе - замолих га.

Био сам уверен да ће он, када се вратимо у село, причати о ономе шта се десило. Сви ће га слушати и дивити се његовој сналажљивости у тренутку када ме је змија угрозила. Кренуће необична, невероватна прича у којој ћу ја бити дужник човеку који ми је спасао живот.

Док смо се приближавали кући, нисмо више ништа проговорили. Знао сам о чему је он размишљао. А ја? Нисам био сигуран да ли је ово била случајност. Мораћу да питам суседа који ми је рекао да не треба да се плашим змија, јер оне у мојој причи нису најподмуклији човеков непријатељ.

ПУТОВАЊЕ

Живот се на вишеградској железничкој станици ни једног тренутка није заустављао. У зору би пристизао воз са уморним и поспаним путницима који су се брзо разилазили и журили кућама, вукући тежак пртљак и прижељкујући сусрет са својим најближим и домом у коме ће се наспавати и одморити од ноћне вожње.

Увече је било много живље. Више је оних који путују, али и оних који прате и дочекују. Много је ту и радозналих грађана којима је станица главно место где ће се показати, срести са другим људима, оговорати и сазнати шта има ново, не само у њиховом месту већ и у далеком свету. Између та два доласка и испраћаја возова, између “јутарњег” и “вечерњег” воза како су их називали Вишеграђани, текао је живот пун изненађења, неизвесности и неке тајанствене лепоте.

Ноћу, док је град спавао, а службеници на станици дремали поред телефона, у чекаоници су своје најсигурније склониште налазиле пропалице, скитнице и бескућници. Нису ни опомињани ни терани јер нико није знао шта ће са њима. У станичном ресторану било је пијанаца и веселјака који су ту, пошто је у свим градским ресторанима и хотелима означен “фајронт”, настављали да пију, певају и хвале се подвизима који су, са сваком следећом чашицом, били све узбудљивији и нестварнији.

Железничка станица била је светло, чисто и лепо место. Око велике станичне зграде и на перону окупљала су се деца јер нигде није било тако погодно за игру као ту, нарочито поред чесме из које је непрестано текао снажан млаз хладне воде. Ту воду памтили су и жедни путници који су је пили за време краткотрајног задржавања воза или су њоме пунили своје чаше и флаше и нудили је онима који нису имали храбрости да напусте своје место у вагону.

Једне вечери, у рану јесен, воз је на станици очекивао и седмогодишњи малишан да би из родног града са родитељима отпутовао у њему непознати свет. Седео је на огромном коферу и врховима ципела, најлепших које је имао, лупкао о бетон који је, као и увек пред долазак воза, био попрскан и очишћен. Зурио је у једну тачку, у ону где се додирују врхови ципела и чисто, тврдо тло.

Одувек је желео једно: да кришом провири у огромне кофере које су путници доносили при повратку из далеког света. Туђи кофери су му личили на огромне сандуке са тајанственим благом. Замишљао је оне који из њих ваде или добијају поклоне. Сада он седи на свом великом коферу у коме нема ништа тајанствено. Сви предмети које су, на брзину и у нереду, покупили и запаковали добро су му познати. Чак се чудио зашто их носе тамо куда путују.

Недалеко од њега налазио се отац, лепо обучен и са цигаретом у руци. Са пријатељима је разговарао тихо и забринуто

Ни мајка није обраћала пажњу на дечака. Она се, као да губи ослонац, придржавала за жене између којих је стајала. Повремено би белом марамицом брисала образе и тада би сасвим утихнуо разговор међу женама које су дошле да је испрате.

Дечак престаде да гледа у врхове својих ципела, устаде и изгуби се са перона. Отрча до великог и старог ораха који је растао иза станичне зграде, као веверица се узвера уз стабло и изгуби у крошњи дрвета. Гране се зањихаше и са њих, заједно са златножутим лишћем, почеше падати ораси. Били су зрели и сочни, у љусци која би се распукла пре него што дотакне земљу. Бирао је најкрупније, оне који су најбољи за игру. То је игра у којој је он побеђивао. Потребно је пет ораха - крупних и округлих. Од четири се направи "кула", а потом се гађа. Јуче је порушио све "куле" и вратио се кући са пуним џеповима ораха које је као победник зарадио.

Брзо и лако одвајао је плодове од тамнозелене коре и очишћене орахе трпао у џепове, као сиромаш коме понуде да за што краће време покупи расуте дукате.

У даљини се зачу писак локомотиве. Дечак се трже, претрну и потрча ка станици. Ни отац ни мајка нису били тамо где их је оставио. У општој пометњи и комешању путника изгубили су се тражећи своје дете. Малишан отрча до кофера и седе на њега као да се ништа није десило.

Усплахирана, љута и бледа у лицу приђе му мајка. Подиже га са кофера, ухвати за руке и продрма:

- Шта си то радио, несрећо једна?

Ово што је чуо било му је страшније од пресуде, од најјачег ударца. Никад га мајка није тако грубо прекорила. (Те речи су се касније, у сећањима, увек мешале са сликама драгих лица и предмета које није могао да заборави.)

Она га одведе до чесме и покуша да му опере руке, али траг орахове љуске није могао да се скине. Обоје су ћутали кријући у себи своју горчину. Да је могао да се отме из мајчиног стиска, отрчао би до гомиле ситног песка и њиме добро истрљао руке како је то често, после брања ораха, чинио.

Воз је већ улазио у станицу. Његови родитељи се поздравеше са пријатељима који дечака помиловаше по коси саветујући га да буде добар и послушан.

Пошто своју ташну окачи дечаку о раме и упозори га да је добро чува, у воз прво уђе мајка. Отац јој је додавао огромне кофере и торбе, а на крају, као део пртљага, подиже дечака и убаци га у

вагон. Све троје су кроз ходник вагона вукли и гурали своје ствари тражећи купе у који ће се сместити.

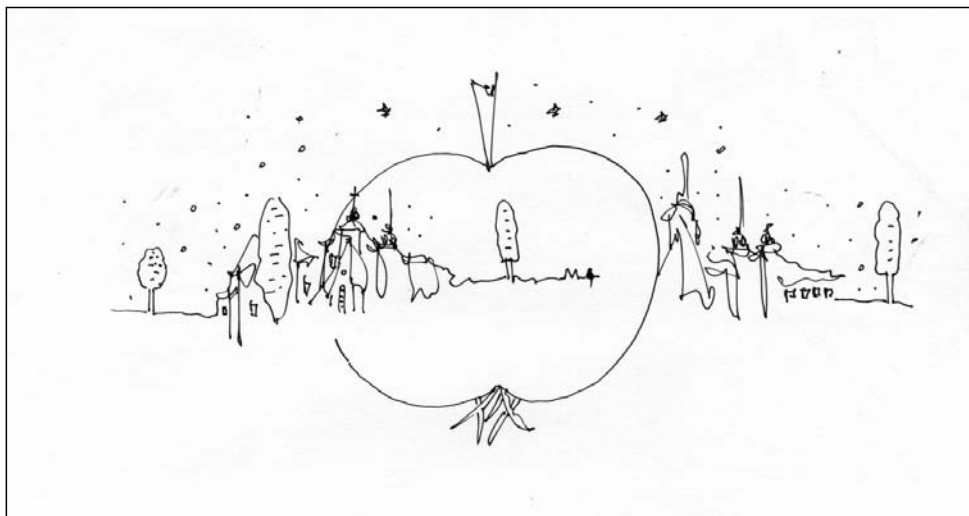
Отправник је пиштаљком упозорио да је време за полазак. Зачу се писак локомотиве и шиштање паре. Вагони се затресоше и заљуљаше. Отац и мајка притрчаше прозору.

Махали су пријатељима који су у даљини једва назирали. Мајка је и даље у руци држала марамицу, влажну од суза.

Дечак је носићем додиривао мутно прозорско стакло и погледом тражио стари, плодовима окићен орах.

Кад му из очију настадоше слике познатог и драгог краја, он испружи своје ручице. Дланови су му били браонкастозелени. Загледа се у њих и гласно зајеца.

Мајка га помилова по коси, а отац чврсто загрли. Воз се већ захуктао и својим димом и паром обавијао тамно стакло на прозору вагона.

Милан ВОРКАПИЋ

ТРИ ПИСМА

*Благодатӣ тебеи брата̄е Саво и мир од Господоа Бога
и сѣаса нашега Исуса Христѣа.*

Молим ти се да не презреш моленија моја, јер уздишем из дубине срца својега што, брат наш, Стефан крши заповест отачаствену. Само што година умину како се престави благочастиви самодржац, отац нам Немања, гле, Стефан задржан љубављу према телу, у држави силни метежан живот проводи. Двор наш високи, зар само годину дана која нас дели од смрти подвижника нашег, да звони од срамотне радости и празнословног пировања, срамотне песме младићких пожуда што им слабе душу. Кад оне године у страшном боју на Морави поклекнусмо од Исака трећег Анђела, василевса Византијског, премудри отац наш Немања, и у поразу победу задоби, јер уговор сачини да Стефана повенча са Исаковом синовицом Јевдокијом. Сети се, брате Саво богољубче врли, сви се радоваху, јер гле, први пута Византијска принцеза краси лозу нашу. А нама се Исак као наградителъ показа кад Стефану даде част севастократора, част први пут неком иноплеменику указана да буде први иза василевса Византијског.

А гле, данас сам, ево, ништим делима Стефановим посрамљен, јербо брат наш љутим гневом обузет, протера Јевдокију, Јевдокију што изроди му пет коренова, пет изданака од плода његова, пет прелепих цветова Немањићких. Протера је и унизи као да је од рода ништог, а не деспотскога, јербо не даде јој одежде, већ је у кошуљи и босу из двора истера. Са криком дозивала децу своју, у двору сви плакаху и ридаху много и неутешно, падајући све више у очајање. Мене правдољубивога, до безумља довођаше страданије часне снахе наше, ал не и брата нашега Стефана што пијан од зоре по двору метежно стање прави. Но, ја достојну пратњу на силне коње уседох и часно је отпремих до Драча, а гласнике одашиљах на двор Византијски, те Богом венчани цар Грчки, отац Јевдокијин, кир Алексије трећи, хитро посла царске људе и носиљку покривену, накит и све царске инсигније.

О срамоти овој вас наш народ озлобљен збори и због недела овог много је зазоран на великог жупана Стефана, брата нашега грешног. Многи војводе, тисућници и сатници и остали благоверни отачаствољубци праведним гневом обузети, спомињу да ја прворођени сам саврстан за великог жупана. Позивљу ме да владавином својом часном покријем срамоту Стефанова безумља и оперем род Сербски.

Благочастиви и љубљени брате мој Саво, узашиљем ти молбе да видиш болезан срца Стефанова и помогнеш ми да народ наш опет задобије часног и непобедног великог жупана. Јербо, народу Сербскоме треба трудопрималац који ће безнадежнима нада бити, који ће ништима хранитељ бити, а убогима заступник. Помогни ми да са вером Превоверном као оклопом примим ову земљу озлобљену, да не дам покоја себи докле све праведном владавином не поправим.

Моли се за нас грешне, служитељу Христов, да нас Бог укрепи и сачува и да благодат Господа нашега Исуса Христа и љубав Бога Оца буде свагда са свима нама.

*Писа милошћу Божјом, леџа ѓосџодњеѓа 1201.
браџи џвој кнез Вукан, владалац Зеџе са
Требињем, Хвосноѓ и очинске Тоџице.*

***

*Браџе вазљубљени и божастџвени, џодвижниче
велике лавре Хиландарске, саџосниче самодрџца,
оца нашеѓа, великоѓ жуџана Сџефана Немање.*

Књигу ову забринуту ти шаљем по твојем црноризцу и, ево, владико мој, молим од Бога крепост да ти богобојажљиво искажем новости у држави владавине моје од Бога и љубљеног оца ми дароватој.

Знам да ти је брат наш Вукан велику бригу и узбуну дојавио. А тај сапрестолник мој по даровању очеву, престаде да се узда у силу и правду Бога, но ваистину промишља да и веру и завет отачаствени полаже у свој мач и своју истину. Брат наш Вукан подиже борбу проту заповести Светога, пошто је сабратио иноплеменике згазивши вољу Божију и јеванђелско крвно братовање. Многом мржњом отроват силне стреле зла одапиње на све стране, па и теби благочастиви Саво, једну стрелу отровницу посла. У соромаштву својега знања и пазећи на себе, а не на род свој, многе лажи одапиње, многе мржње плете, презревши завет Божији и оставивши заповед оца свога, обрете се као законопреступник, чинећи ми

непријатељства због очева благослова, и хотећи силом својом узети мој благослов. Истина је да прогнах Јевдокију, и истина је да Вукан је отпрати, ал не хотећи од доброте срца свога, но само да мени напакости и већи раздјел учини. Ево, зато ти и узашиљем ово писмо да ти растумачим делање своје:

Дужд Венцијански Дандоло спрема да четврти пута силну војну крсташку поведе и од безбожних Агарјана пресвети и божаствени Гроб ослободе. Дођох до сазнања истинита да ће им место плате дати упљачкати сјајни Цариград. И дични таст мој, цар Александријски Алексије трећи, истину ову дозна па се на бег у Бугарску спрема. Византијском царству темељи су поткопани, а кад скоро почне да се руши, нећу род Сербски да потрпа. Јербо, за колико Латини сваке године уснаже се, за толико Византинци усахну снагом. Осетио арслан ромејски да је јелен јелински уморан и спрема се на скок да се вреле крвце изнапије и живо срце ишчупа. Осетио Латин да је куцнуо час превласт да узме. Зато Јевдокију, разблудницу и болешћу шугаву, вратих. Јербо, по нагодби и присили примих је за жену, а тако је и отпустих. Да би државу и веру нашу сачувао, морам мудро са Латнима, морам опрезно да крочим по клизавом брвну изнад воде мутне и дубоке, јербо на раменима јарам отачаства носим.

То истина је моја вазљубљени брате Саво, а тебе, ево, молим да узмогнеш снаге и помогнеш ми да сачувамо и проширимо оно што нам часни властодржац наш, остави.

Моли за нас грешне, не дај нас бесовима на радост, него нас избави пречистим молитвама својим, нас грешне који сасвим пропадосмо порабоћени бесу, моли Пречаснога, јербо смо стадо отачаства твојега.

*Писа милошћу Божјом велики жујан сербски
Стефан, син Немањин.*

***

Премила браћо моја

Писмена ваша што ми узашиљете, ваистину ме ужалостише и многим сузама их окропих, јербо раздвојена стижу као што сте и ви, браћо моја, раздевојени. Бол ми сатвори омрзао ваша и чини ме озлобљеним неутешно, озлобљеним, јер тражите да просуђујем међу вама, браћом својом. А ја вама једно писмено узашиљем да га заједно читате незлобиви као деца, да смотрите да сте изданак и корен отачастволубца безлобношћу и правдом изобилна, милошћу и крепосћу украшена.

Многе отровне речи одапесте један на другога, отровније од стрела љутица и видим да је свађа ваша камен који ће државу нашу

у ниште и озлобљене вратити, безумље ваше слепо у непребол вас води. Љутим гневом обузети не узмогосте снаге да очинске речи заветне о подели власти, саврстно обдржите. Видим да вас милостиња и вера остављају, видим да својом премудрошћу величате се, видим да вам умину очинска заповест да се љубите не имајћи међу собом никакове злобе. Не рече ли благочастиви отац наш теби Вукане: “Овоме, као и од Бога и од мене посађеном на престолу моме, ти се покуравај и буди му послушан”. Не рече ли блажени муж теби Стефана: “А ти опет владајући не вређај брата свога, но имај га у почести. Јер ко не љуби брата свога, Бога не љуби”.

Неотрован појудом за власти, одбацих красоте овога света и кренух за Христом па ми је дато да видим како подвижништво оца нашега који државу руком својом крепком и мишицом високом сатвори, ништите, не могасте целомудрено од трудопримаоца нашега да научите и умудрите. Премила браћо моја, кратак је пут којим течемо у нашем овоземаљском бдењу, ал довољан да богоугодним делима својим добијемо оно рајско неисказано весеље и будемо светлости незалазном обасјани. Отац наш, часни самодржац Немања, даде вам првину од својих плодова праведних да их умножите незлобиви као деца. А ви, браћо моја, у сиромаштву својега знања задржани љубављу према власти, натерасте ме да злим вашим делима будем посрамљен и да, најмлађи, морам вас укоравати и сјетовати. Зато ме почујте, браћо моја премила; Ви који сте крстоносно украшени вером правоверном, ево знам; молите се за помоћ и круне од иноплеменика и непријатеља наших. Прогоне вас и завађују већ 148 година, још од 1054. године, јербо остадосмо у изврсној чистоти вере наше православне и непобедне. Унизујете се код разлучитеља наших и молите их себи за наградитеља. И све што ми писменима вашим јављате, ја већ знам. А није ваше писаније да покријете моје незнање, но да покријете срамоту и голотињу душе ваше. Знам да ти Стефанае разлучи се срачунато од госпође Јевдокије кад си слабост Византијску наслутио. И знам Вукане да си молио њихова папу да у земљу владавине твоје узашиље легате и узјача цркву њихову. Немој да те име његово “Невини” завара. А знам да си са угарским принцом Андријом се загрлио против брата својега Стефана. А знам Стефанае да хоћеш жену од рода Дандола да узмеш, јер си осетио да Византија тоне како се Латини уздижу. А не видиш да се уздижу стојећи и газећи по двоглавоме орлу, а не по промисли и мудрости. Знаш ли, брате Стефанае, да крсташе води слепи дужд Дандоло Енрико са деведесет лета, води не да ослободи пресвети и божаствени Гроб, но да пороби Византију. Знаш ли да ће на престо Византијски опет посести слепог старца Исака, цара свргнута. Слепац слепца устоличује, слепци нам почели источну и западну цркву водити на радост безбожних Агарјана. А све то промишља онај што се папом “Невиним” прозваше, јербо се плаши превласти православља над васељеном хришћанском, па крсташе силне шаље да упљачкају и разоре Византију и превласт му хришћанску крвавим мачем донесу, а не да пресвети Гроб од неверника ослободе.

Браћо моја премила, видим да и ви слепци постајете код

очињега вида здрава. Ја, грешник и сапосник преподобног оца Симеона, у страху да Премилостиви не презре моленија моја, молим и вас да промислите о задаћи датој, да промислите о неисказаним Божјим сахођењима. Ако усхтеднете и даље сећи добри корен који је изашао из утробе часног самодршца, доћи ћу, ваистину, са богоносним моштима блаженога мужа овога, да пред њима понизно клекнете, да се задиви и небо и земља, да се братски непобедно загрлите и злим делима својим посрамљени сузама мошти окропите. Позивам вас да напредујете у сваком добром делу увек имајући у срцу свом неисказани страх Божји, да као саврстни отачествољубци веру Правверну носите као оклоп тела Сербскога. Јербо, држећи ово, имаћете Бога као помоћника себи, и пресвету госпођу Богородицу, и моју грешну молитву за помоћ. Дух Божји нека почива на вама, крепећи и покривајући вас од свију видљивих и невидљивих непријатеља, водећи вас у миран пут. Ево, молим се Господу благодарном да исправи пут ваш беспутни и дарује вас безлобношћу и кроткошћу.

Ја, раб грешни Саво, Господару благородни, који видиш болезан срца мога, изли твоју доброту на богољубиве душе метежне браће моје, да утешиш мене грешнога и удостојиш ме радошћу неисказаном.

*Писа милошћу Божјом
Сава, раб грешни
На Светиој Гори у лаври царској
летиа жосїодњеџа 1203.*

Срђан ПРОТИЋ

ДУГОРОЧНО УЛАГАЊЕ

- Оној вашој секретарици сам рекао да сигурно нећу дати ни динар у ваш инвестициони фонд и да нема потребе да долазим, али она је била упорна, морам да признам и прилично шармантна у убеђивању, тако да сам највише због њене истрајности овде.

- Аха, ево, ја ћу да Вам објасним на којим основама послује наша компанија...

- Не разумемо се госпођице. Мене су једном преварили у некој тајм-шеринг агенцији рекавши ми да сам добио седмодневно летовање у Турској за две особе. Када сам се појавио тамо, испоставило се да је летовање у некој шпанској недођији до које не могу да стигнем без визе и три превоза.

- Ми се бавимо...

- Слично су и мог оца својевремено изневерили за неко осигурање живота...

- Дакле, наш фонд...

- А мајци су они из “Кирбија” обећали бесплатно чишћење стана, па се никад нису појавили!

- Могу ли ја сад коначно да вам испричам оно...

- Једино ако вам је јасно да са мношћом не можете као и са осталима да крећете од нуле, него да у старту морате да повисите улог јер, фигуративно речено, “полазите из подрума”. Поента мог доласка је моја корист сада, а не ваша или наша заједничка или само ваша у будућности. Ако хоћете, ево, дајте ви мени пола вредности ваше инвестиционе јединице, а ја ћу мојом чашћу да вам гарантујем да ће вам се у будућности тај пословни потез вишеструко исплатити.

- Немам овлашћења да улажем било какав новац, као ни да водим разговоре ове врсте.

- Значи, ви сте само нека врста ПР који бесплатним шармом и осмехом покушава да извуче корист за себе и фирму, а финансијам за репрезентацију и маркетингом се бави неко други?

- Преведено на ваш језик, отприлике је тако.

- Могу ли ја том неком другом да предложим моје идеје?

- Господине Протићу, плашим се да је дошло до великог нес-

поразума...

- Није, него сте ангажовали телефонисткињу из телемаркетинга да вам навлачи неупућене како бисте ви онда покушали да их обрлатите! Нема неспоразума у томе кад одлучно кажем да вам никад ни под којим условим нећу дати ни динар! Ту нема неспоразума!

- Господине Протићу, излаз је кроз она врата!

- А да ви лепојко пођете са мном на кафу?

***

Бар сам се испразнио...

На путу до куће одлучио сам да ипак инвестирам минималну своту у једну инвестициону јединицу. Онда ћу моћи да се сматрам инвеститором, а они ће морати да ме поштују и слушају моја пражњења. Занимљиво је да су ме сви ближњи подржали у тој намери. Чак су најавили да ће и они преко мене да уложе новац, али уз услов да своје фрустрације празним код запослених у инвестиционом фонду. Можда се и зближим са неком портфолио менаџером...

НА СИГУРНОМ МЕСТУ

Ако она у кафићу нападно пиљи у њега, постоји безброј решења која он може да примени. Најлакше је да склони поглед и/или устане и оде. Претпоставимо да жели да буде „лав” и да се неће повући са мушко-женског љубавног бојног поља.

Гледа је док не смисли шта да ради...

Пре или касније би требало да се насмеши, можда намигне, пошаље пољубац са длана...

Затим да устане и приђе.

Не, то је већ превише!

Да ли је решење да она њему прва приђе?

Никако!!!

Шта прво да каже? Да ли њен осмех (или је то ипак смех?) треба да га охрабри или одбије? И погледи њених другарица које се смијуље (или му се то ипак отворено смеју?) га збуњују.

Устаје. Дланови му се зноје, глас, иако ћути, некако подрхтава, прилази њеном столу, она скреће поглед, он продужава ка тоалету. Ипак је то најсигурније решење...

- „Тамо му је и место” – рече једна од пријатељица.

ВОЈНИЧКО ВАСПИТАЊЕ

- Тата, тата, а шта је беше Кирчо рекао кад га је капетан ухватио да спава на стражи?

- Рекао је: “Пустите ме да спавам”. Ззззз...

- Немој да спаваш, досадно ми је.

- Спавај и ти.

- Не спава ми се.

- Читај нешто.

- Не удем.

- Причај ти мени нешто.

- Шта?

- Не знам, шта има ново у школи?

- Али, ја сам још у обданишту!?

- Па, то мислим, у школици... А, ти си Милоше, мислио сам да је Дамјан. Дежурао сам у касарни ноћас...

- Ај ми опет имитирај шта је Кирчо радио кад га је капетан ухватио у трави.

- Који Кирчо?

- Онај твој друг из војске.

- Аааа... Кирчо... Рекао је “Шоку генерал, ниси план на Савеза комуниста и...”

- Ма није тата, то каже шиптар Алија. ‘Оћу да будеш Кирчо!

- А, онај Кирчо што је дрк’о курац, па...

- Како?

- Кундаком.

- Не разумем. Шта је то кундак?

- А ти си Милоше... Пустити тату да спава, молим те...

- Само ми још једном испричај како је Кирчо скочио из траве, па ћу да те пустим да спаваш. Али без оног “дрк’о” и “кундаком”.

- Не могу сад.

- Онда ћу да те полијем водом по глави да се разбудиш.

- Добро...Зззззз

ПЉУС!!!

- ИЈАООО!!! Јаз не сум дркал друг капетан! Јаз го чувам отаџбината со пушката во раката!

- Ха ха ха... Ево ти и шерпа да ти буде шлем.

- ПАФ!!! Овако је Кирчо обрнуто ставио шлем на главу, а овако је узео пушку...

- Тата, тата, а шта је то отаџбината?

- То ти је земља, ал’ не она браон напољу, оно блато, разумеш, него држава, јеби га, како се оно рече, да, домовина, Србија...

- А дркал?

- Е, то ћеш да схватиш кад порастеш?

- А кад ће то да буде?

- За шест година, пет месеци и 28 дана, је ли.

- А ‘оћу тад да будем већи од Кирче?

- Већи - ШТА? - магарац?
 - Не него, како се оно рече, човек, војник.
 - 'Оћеш.
 - А одакле је Кирчо?
 - Из Кочани.
 - Е, није! Прошли пут си рекао да је из Кичева!
 - А, јесте, из Кичева.
 - А где је то?
 - У Македонији.
 - А шта је то Македонија?
 - Земља, је ли, ко Србија...
 - Је л' се од те земље праве тенкови?
 - Ко те то учио?
 - Онај стражар. Он направи једну већу коцку од блата, је ли, па на њу стави једну мању и у њу убоде - ШТА? - убоде дрвце као топ на тенку и онда као пуца.
 - Тражи му да ти направи и авион и подморницу од блата. Кажи да сам ја, је ли, тако наредио.
 - 'Ајде још једном имитирај Кирчу!
 - Е, нећу, ниси јуче хтео да једеш супу из мамине кантине!
 - Јешћу, јешћу, обећавам, обећавам!!!
 - Онда, добро: ИЈАООО!!! Друг капетан, јаз сум се скрио тука дека ме непријатељскиот конвој не би...
 - Ха ха ха... Нећу да једем супу!!! ЈУХУУУУ!!!
 - Е, онда ћу ја да - ШТА? - ја ћу да спавам!
 - Немој, немој! 'Ај ти буди капетан, а ја да будем Кирчо!
 - Нећу, кад ти нећеш да једеш супу.
 - Е, па и ти си обећао мами да ћеш да - ШТА? - да ћеш да престанеш да пијеш на ноћним дежурствима! 'Ајде да...
 - 'Ајде... Кирчо! Ш'о пра'иш тука?
 - Друг капетан, јаз не сум дркал, јаз го чувам отац... отацди... како се каже она тешка реч?
 - Отацбината.
 - Отацнинаната, не, отацбина... 'Ај сад да имитирамо шиптара Алију! Само још њега па можеш да спаваш!
 - Ако обећаш да ћеш да једеш супу и...
 - Обећавам!!!

ЖИВОТ ЈЕ ПРЕД НАМА

ОНА: Све ми је некако црно – немам новац, никада нећу наћи посао у струци, газда ми је повећао кирију, морам и да вадим два умњака, а и мама мора да оперише бубрег...

ОН: Ма не брине, све ће се средити. Ево, ја те волим и помоћи ћу ти у свему. Мој брат ће нам позајмити новац, отац ће ти наћи посао, операције ће се брзо и успешно завршити, тако су рекли

лекари... Знаш то и сама...

ОНА: Не! Све ће се некако искомпликовати, и кад се све ово заврши, искрснуће неки нови проблеми. Одлично то знаш!

ОН: Знам, у праву си... Ни ја немам новац и посао, а морам пуно прегледа да обавим... И моји родитељи су болесни... Кад мало боље размислим видим колико смо бедни... Никада се нећемо извући из оваквог живота... Боље да одмах скочимо с моста...

ОНА: Ма шта ти је!? Не будимо толики песимисти! Толики људи имају и веће проблеме... Погледај само како живе инвалиди или избеглице, разне врсте несрећника... Млади смо, здрави... Живот је пред нама...

Слободан ЕЛЕЗОВИЋ

ЖИВЕТИ ОД ВАЗДУХА

Мојо је у Врбасу од шездесетих година прошлог века. Одмах по завршетку осмогодишње школе, попут многих надарених дечака из сиромашних црногорских брда, допутовао је у Војводину код својих колонизованих рођака. Завршио је занатску школу и запослио се. Радио је вредно. Сеоско дете жељно је много тога. Зато је плату несебично трошио на изласке и провод са друштвом.

Мојо је годишње одморе обично проводио у свом селу. Одлазак је темпирао у време кошевине. Секао је дрва и припремао их за дугу и оштру зиму. Окречио би просторије у кући. Помало је чувао овце и говеда. Није пропуштао да обиђе комшије и најближе рођаке у околини.

Трчале су деценије као атлетичар на средњим пругама. Без предаха. Свет се ломио при крају Двадесетог века. Рушили су се социјалистички друштвени системи као куле од карата. Та пошаст није мимоишла ни Мојову државу. Уз помоћ унутрашњег политичког лудила и исконске међунационалне мржње, споља и изнутра потпомогнут, инсталиран је најгори могући вид капитализма. Становништво се раслојило у сваком погледу. Здушно су томе допринели домаћа лажна левица и стварна десница, па је народ нокаутиран. Фабрике су приватизоване отимачином, а сумњиви приватници фабриковали су армију незапослених. И Мојо је, не испунивши ниједан законски услов за пензију, просто најурен са посла. Остао је без икаквих прихода и здравственог осигурања.

Убрзо је напустио стричеву кућу. Није желео бити на терету његове скромне пензије. Трагао је за новим послом. Требало је средстава за подстанарску кирију и да се не скапа од глади. Зиме се више смрзавао него грејао. Убрзано је старио. Сустигле га и многе болести. Све ређе је одлазио у свој завичај. Хонорари су били нередовни и танки. Новаца је било мало. Једва је имао за лекове. Ни породицу није засновао. Крио је своју муку од најближих. Пио је све чешће и жешће. Није се хтео враћати у родни крај као тотални губитник. Да га не прекоре и не поспрдују се с њим што је узалуд потрошио живот и профућкао све његове шансе.

-Мислиш ли ових дана поћ' у Црну Гору, Мојо? - пита га Цујо Перископ.

-Врнућу се коренима тек кад будем под земљом. Оним несретницима тамо цио вијек прође у бечењу на небеса. Љети - кад ће се наоблачити, а зими - кад ће се изведрити. Нема тамо 'љеба. Од нужде пјевају: качамаче - до подне јуначе, а ти сктробе - празни дробе.

-Ће би сад био да неколико пута ниси уступао добијени стан од предузећа младим родитељима са ситном ђецом. Цар би био да си данас макар у гарсоњери. Овако... - крива се Шилету.

-На то сам поносан. Жалим за нечим другим. Они што угасише Фонд за стамбену изградњу сад подижу своје стамбене зграде и продају их по високој цијени. Јасно је и касно за кајање.

-Ожени се, или се макар прижени ако мислиш да те још мало буде. - по ко зна који пут убеђује га Ацо.

-Лако се вама спрдати са сиједом главом. Моја мука слична је оној старога, гласовитог и инокосног Црногорца. Зборио је: ако узмем ђевојку, знаћу шта ћу са њом, ма она неће знати шта ће са мном. Узмем ли распуштеницу, знаће она шта ће са мном, а ја нећу знати шта ћу са њом. Уколико узмем удовицу, нити ће она а ни ја знати шта ћемо једно с другим. Може бит' да бих ја уз'о усиђелицу ко и ја што сам, но су нам сватови помрли.

Мојов кревет је у неугледном собичку самохране баке Илинке. Он јој понешто помогне око одржавања трошне швапске куће. Илинка му понекад скува, опере и опегла кошуље и панталоне. Неће Мојо да досађује ни својима. Бадава га они моле, воле и поштују. Избегава да оде до њих. Довољно му је што их сусреће у Граду. Многи се данас муче и немају нерава за друге. Кад прилегне у постељу и бори се са несаницом, поприча искрено са собом:

-Тачно је да од туђега туга бије, а од свога сунце грије. Откуд сам се надао да ме сунце грије, отуда ме лед бије. Куку од својега, куку без својега. Све ти је то живот. Не вриједи лажно оптуживат' друге. Не може човјек лагати себе. Доста је кривице, несналажења и наивности и до мене. Најприје човјек сам себе сахрани жива. Тешко се може опстати са данашњим примањима. Плате и пензије улазе на врата, а излазе на димњак. Знам многе који су прекјуче нешто заложили, а сјутра ће тражити зајам да купе коноп код Гоце у "Ити"-ју. Близу сам и ја таквима.

Мојо позајмљује новац само ако може да га врати. Чита много. Учи, јер у друштву не ваља бити глуп и досадан. Поштује образоване, поштене и куражне људе. Није их сретао много. Таквима брзо скрате фитиљ и утуле свећу. Први знак да се појавио драгоцен и вредан човек је организована или спонтана акција локалног Удружења будала и безобразника, против таквих појединаца. Будала и безобразника има свуда и у већини су. Није ли још давно Марко Миљанов своју знамениту књигу "Примјери чојства и јунаштва" тако насловио, знајући да су примери изузеци који само потврђују правило? Мојо је честит човек. Није лопов, лажов, шпијун ни отимач, иако такви у овом срамотном времену имају више од

аутономије, а мање од независности. Лаконски примећује:

-Лакше се дише откад се живи од ваздуха. Моје је да пазим и у ружно не угазим. Не дајем ја јуницу за задњицу. Треба живјети и умријети мушки. Не треба људима памтити рођење и смрт, него оно између. Ако сам некад негдје неком нешто неприлично рекао, није сам посјекао. Мрав сам на земљи. Наћ' ће се већ неко да ме испрати до вјечне куће кад ђаво дође по своје. Но, никад се не зна. Великима сви иду на спровод. Кад сиромаш премина, за то се обично сазна последице упокоја.

Као свим израђеним, усамљеним и старијим људима и Моју је најкритичније од новембра до априла месеца. Ако прегура студене кише, вишедневне магле, бритке ветрове, честе снегове и мраз - наступа олакшање. Пристигне воће и поврће, ноћ окрача, не мора се ложити у кући, а напољу се може боравити и у лакој гардероби. Тада Мојо и пријатељ му Вујо шпартају бициклом по Врбасу. Ђаскају у вожњи. Застану на стадиону пред Тргом Моше Пијаде. Необично им се допадају околне улице са узаним тротоарима без коловозних трака. Нове куће, налик на оне са Жабљака или Златибора, наслоњене су једна на другу са обе стране сокака. Између њих је паркић. У хладу поодраслих борова, јела, бреза и кестенова расте негована трава. Кад напада снег и осване плавичасто мразно јутро, извија се дим изнад кровова и препознају свежи отисци птичјих, мачјих и псећих ногу по новој белој подлози. Звезде неприметно бледе. Месец опрезно бежи од тек рођеног сунца. Још су дрвећа сањива под покривачем од пахуљастих кристала. Моја тај призор посећа на безбрижно детињство. На новогодишње разгледнице са мотивима зимских пејсажа из планинског краја, које би им поштар са закашњењем уручио као честитке које су пре празника пристигле од рођака из Врбаса. Паркирају бицикле, седну на клупу и запале цигарете. Око њих клинци играју фудбал, баскет и тенис. Вујо се поверава Моју:

-Шћео бих те нешто упитати, друже. Знаш ли мога синовца Драга? Онога што је прије три године завршио факултет и никако да се запосли.

-Само из твојих прича.

-Добро. Траже га да ради у политици. Нећка се. Бојим се за њега, па ми треба савјет. Паметан си и добронамјеран човјек, велим, па...

-Да сам умјео, помог'о бих најприје себи.

-Имаш ти поука и за извоз.

-Је ли Драго купио диплому?

-Боже сачувај! Сви смо одвајали од оне наше црквице да је донесе на вријеме.

-Шпија ли и олајава ли ли друге?

-Не, више но мртви.

-Чита ли ишта осим новина?

-Луд је ако дневно не прочита 50 листова из оних његових књижурина.

-Је ли га ико икад тужио Суду?
-Анђели с тобом. Први и последњи пут био је у Милицију и поред Суда кад је вадио личну карту.

-Лаже ли и краде?

-Не, да ико зна.

-Вјерује ли у Бога?

-Не иде у цркву, али живи ко да је светац.

-Стиди ли се од људи?

-Тај је ко ђевојчица. Или ко млада пред просидбу.

Мојо направи паузу у питањима. Падне му на памет да су људи били једино часни у леденом добу. Онда је наступило глобално отопљавање. Ослободили су се вируси и бактерије. Човек се убрзо покварио. Новог леденог доба нема. Свако од нас, верује Мојо, има неко своје снежно острвце. Живи на њему. Оно се сваким даном круни и топи. На крају живот заврши тамо где је и настао. У мутној води, чије дно не видимо.

-Курва ли се Драго? - испитује надаље Мојо.

-Неколико година је с оном малом Ђућовом. Не виђу га с другима. За Драга је породица светиња.

-Мијења ли партије?

-Био је у оној јединој што су је распустили. У друге неће при овој памети.

-Слуша ли боље оца, или председника?

-Отац је један. Нема замјене за њега.

-Живи ли за идеју, или од ње?

-Ако буде на нас, а јес' цио, неће продават' вјеру за вечеру.

-Ко нема идеју, има идеологију. Мрзи ли Драго и свети ли се?

-Још га те бољке, фала Богу, нијесу стигле.

-Пушта ли икога преда се?

-Не, кад је поштење у питању.

-Зна ли он шта је политика?

-Социолог је. Има више у пету, но ови у главу.

-Предлаже ли себе и гласа ли за себе?

-Није још толико опечобразио.

-Зајма ли, а не врће паре?

-Није од те сорте.

-Јесу ли вам кумови власт, или опозиција?

-Нијесу они за тај пос'о.

-Хм, хм.

-Што уздишеш, Мојо? Нешто ми пуно мајеш главом.

-Нека се Драго мане ћоравога посла.

-А што, јадан не био? Мора се од нечега живјет'.

-Претвориће га буздовани, буковине и пестокупљевина, а њихова је данас свуда задња, у марамицу од папира за нос. Усекнуће се у њу, па ће ш њом у прашину. И још ће је спршити' цревљом да је вјетар не понесе на чист пут.

-Ти би, Мојо, мог'о бит' министар.

-Бих, бих...Мини сам по расту, а стар по годинама.

Вујо више не прича. Седају на бицикле. Продужавају Улицама Бранка Искрина и Бранка Радичевића. У Либри су крај Бикаре. Још док је био млад Мојо је заволео и тај део града где је било вашариште. И циркуси су ту некада редовно разапињали своје шатре. Недалеко је стари цигански крај. Сећа се да су из гаравог сокака често допирали јецаји ћемана и жалобиви глас који је промукло певао ромске баладе. Коњи и гуске су уоколо слободно пасли. Зими би мраз од барица створио ледена језерца, где је Мојо научио да се чоркуља. Сусретао је старце са закрпљеним врећама на раменима, пуним мокре свињске длаке и гушчјег перја. И оне нешто млађе, који су крпили лонце и оправљали покварене кишобране. Памти још расклиматане таљиге, које је једва вукао матори мршави магарац. Била су пуна старог гвожђа и другог отпада. Свега тога више нема. Сад се ту улогорила нова бензинска пумпа и проширило насеље из Сремске улице. Штрче стубови будуће индустријске зоне уоколо. Бездушно време голог профита.

Мојо и Вујо настављају вожњу ка пијаци средом. Предахну у Занатском дому. Попију пиву и растају се. Моју се не иде кући. С Илинком се одавно о свему испричао. И са самим собом.

Смркава се. Упућује се ка Железничкој станици. Осмотри да ли неко кога зна путује за Црну Гору. Макар да му пренесе поздраве најближима. Ожедни. Вагон ресторан никада није празан. У њему сусреће многе познанике. Причом ће скратити ноћ. Жива реч је вода и ваздух. Можда ће неко од присутних понудити послит за Мојове златне занатске руке, да би продужио животарење од данас до сутра.

Душко БАБИЋ

ЛАТИНИ У СРПСКОЈ НАРОДНОЈ ПОЕЗИЈИ

Наше епске народне песме, у суштини, познају само једног непријатеља – Турке. Борба против Турака и епско глорификовање јунака – историјских и легендарних – који су запамћени као заштитници српске раје, јесте тематски оквир из којег је ретко излазила српска народна епика. И тамо где нису тема – у преткосовском и неисторијском циклусу – Турци лебде над певачима и песмама, као зао дух који се не да одагнати.

Настале у вековима под Турцима (у облику који је сачуван) наше епске песме градиле су духовни штит којим је народ чувао веру, име, смисао постојања; где је утврђивао моралне законе за чување породице, народа и живота. Може се рећи да је колективно памћење народа име *Турчин* временом поистоветило са непријатељем уопште. У народу је тако и данас, што се види у разним фразама и узречицама: „Мрзим га као Турчина“, „Не вјеруј псу и Турчину“ и сл.

„Сћаре варалице“

У нашим народним песмама постоји још један непријатељ, потиснут у други план, којег народни певачи не виде на ж'крвавим пољанама“ наспрам српских јунака, али га виде као сталну претњу - за душу. Тај непријатељ је католичка црква, која је кроз све векове, после раскола, а нарочито после освајања Цариграда од стране Турака (1453), на разне начине покушавала да помери границу која дели источно и западно хришћанство – уценама, обећањима, крсташким походима¹. Српски историјски простор вековима је био,

---

¹Протојереј Александар Шмеман, један од највећих православних богослова, познат по уравнотеженом приступу теми хришћанског раскола, о томе каже: "Цела ова епоха била је обележена све јачом и јачом латинском пропагандом на Истоку, која се често претварала у прави 'лов на душе' – а ово је уносило нови, додатни отров, нову тензију у узајамне односе подељених хришћанских светова. На Исток су биле упућене читаве армије искусних

а и данас је, најистуренији део православља према папској столици, прва „шизматичка мрља“ од Рима према Цариграду и Москви, лакат у слабину католичанства. Зато је био стална мета папских мисионара, који су у једној руци носили Библију а у другој мач, и западних царева – романских, угарских и германских – који су држали да је њихово право и дужност да светлост своје вере и културе уносе у мрак Бизанта.

У целој нашој народној епизи не постоји ниједна песма у којој се *ошворено* и *директно* пева о сукобу православља и католичанства - католичка црква и католички цареви су у свести народа *дружачији непријатељи* у односу на Турке. Тој, особеној врсти непријатељства, народ је нашао и посебан уметнички израз. Није тешко разумети зашто је тако: и у војном, и у егзистенцијалном, и у духовном смислу највећа опасност су били Турци. Они су физички разарали породице (отимање деце, срамоћење жена), наметали тешке забране и намете, робили и набијали на колац и, нада све, донели своју веру, страну и далеку нашем човеку. Тако је страх од губитка властите вере пред исламском силом временом постао део бића нашег народа.

Страх од покатоличавања, непрестано присутан код „народа на међи“, неупоредив је са страхом од исламизације. Папски прозелитизам јесте био стална претња народу, али католичка црква и католичке западне царевине биле су непријатељ и нашег непријатеља – Турака, што је хранило какву-такву наду да би са те стране некад могла доћи помоћ у борби против зајеничког непријатеља хришћанства. Кад год би католичке војске – млетачка, угарска, аустријска – заратиле са Турцима, рађала би се нада да се ближи крај робовању мрској османској сили. Зато су код наших предака имале снажног одјека победе хришћанских владара над Турцима, па и оне на далеким бојиштима.²

Неке облике заштите Срби су доиста добијали од католичких владара, који су помоћ условљавали војничким услугама – чувањем границе или учешћем у ратовима против Турака. „Наши преци су вековима тражили и очекивали помоћ од непоробљених европских земаља, у првом реду од Аустрије и Млетачке Републике, и кад год би те земље заратиле против Турака, они су листом устајали и нештедимице проливали крв. Али увек су Аустрија и Млечићи закључивали мир са Турцима не водећи много рачуна о судбини нашег народа...”³ Није то једини разлог неповере-

---

пропагатора, обучених у специјалним школама (најпознатија од њих је био колегиј св. Атанасија у Риму, који је 1577. године отворио папа Григорије XIII). Мрежа римских бискупија је покрила цео православни Исток". (А. Шмеман, Историјски пут православља, Цетиње, 1994, стр. 324-325).

²Тако су турски порази пред Бечом крајем седамнаестог века, и нешто раније, против пољског кнеза Владислава, били слављени и код нас. Победу Пољака код Хоћина Иван Гундулић, у осмом певању Османа, слави као освету Косова и старог српског царства.

³Војислав Ђурић, Антологија народних јуначких песама, Предговор, 1988, стр. 73.

ња народа према западним ћесарима: и кад би обезбедили неку врсту заштите, она је увек била праћена отвореним или притајеним притисцима за прихватањем католичанства и та цена је неретко и плаћана.

Тако је створен стереотип о латинима као „старим варалицама“, изван којег наши народни певачи нису мислили и певали о њима. Нема никакве сумње да се речју *латин/латински* у епским песмама и народном памћењу уопште, означава католичка вера и црква.⁴ У народној епици ова реч нема другог значења осим негативног, пежоративног, и оно увек подразумева спој нечег морално ниског (лукавство, перфидност, надменост) и нечег туђег нашој вери и народу.⁵

Међу српским епским песмама, насталим на темељу овог стереотипа, по дужини и вредности, издвајају се две, у којима је средишњи мотив женидба туђинком: *Женидба Душанова* и *Женидба Максима Црнојевића*. Свака од њих ову представу актуализује на посебан начин и из различитих углова сагледава католички свет у огледалу нашег колективног бића.

Женидба Душанова је пример слојевитости значења усмене творевине, испод чије безазлене, наивне једноставности, можемо открити најдубље истине о поимању света и судбини народа у којем је настала. Већ почетни стихови - како је и иначе у добрим епским песмама – уводе нас у тематско и идејно средиште – сусрет два духовно различита, удаљена света – Срба и Латина:

Кад се жени *српски* цар Стјепане,
надалеко запроси ђевојку,
у Леђену, граду *латинскоме*,
у *латинској* краља Мијајила...

Истакнуте рече носе значењско тежиште целе песме: контраст српско-латинско и доживљај њихове удаљености, физичке и духовне.

Царевом изасланику, Тодору везиру, млетачки краљ испоставља услов: да у сватовима не буду два царава сестрића, Војиновића („опиће се, приметнуће кавгу“). Бајковни клише изрицања забране у епској обради наших народних певача носи вишеструка значења о цивилизацијским разликама и нетрпељивостима ових

---

⁴У Речнику српског језика под одредницом Латин стоји: 1. а. ист. становник античког Лацијума и уопште припадник племена која су основала римску државу; Римљанин уопште. б. нар. Млечанин, Италијан, Роман уопште; становник средњовековних католичких насеља на Јадранском приморју. 2. нар. католик. Нови Сад, 2007, стр. 629.

⁵Ово последње значење јаче је истакнуто и боље сачувано у речи истог корена – лацманин, са значењем: представник онога што се сматра за туђинско, пре свега западњачко; Речник српског језика, Исто, стр. 630.

светова. Млетачки дужд, очигледно, нема добро мишљење о свом будућем зету и његовом роду: у дуждевим очима цареви нећаци су кавгације и недостојни су да се мешају са људима високог рода. Овом забраном млетачки владар не исказује само страх од самовоље и насиља примитивних, неуљуђених брђана, из непросвећене прекоморске земље, него даје до знања просиоцима да их не сматра себи равнима. Прва, несвесна, асоцијација народног певача о Латинима и латинском владару јесте њихов презир према Србима и нападно истицање властите културе и госпоштине.

У овом контексту може се разумети и стајаћи епитет *бијело Латинче*. Зашто уз именицу која за народне певаче не означава нешто позитивно, иде придев који у нашој традицији има искључиво позитивно значење (вредно, лепо, паметно, чисто, невино...)? Овде није реч о обичном стајаћем епитету, који је, по дефиницији, вредносно неутралан (нпр. код Хомера је Ахилеј „дивни“ и кад свирепо мучи Хектора): „латинска белина“ означава госпоштину страну и мрску гуслару-певачу и народу који пева кроз његова уста. Насупрот тој нечовечној, гордој „белини“ Латина, стоји „српско црно“ у лику „црног Бугарчета“⁶, Милоша Војиновића. Црно овде означава тежак, али частан живот, у којем се чува култ јунаштва, патријархални ред и морал.

Опозиција „бијело Латинче“ – „црно Бугарче“ симболизује народну представу о удаљености и непомирљивости латинског и српског – вере, морала, менталитета. Али, у *Женигбу Душанову*, у лику јунака са маргине, који самовољно учествује у важном догађају, уграђено је и предачко предање о моралној супериорности простог народа у односу на своје великаше. Породични и национални морални кодекс и понос у целој Душановој сватовској свити брани само један пастир, остали – цар, велможе и „шићарције“, нису дорасли латинској препредености. Једино Милош зна праву природу Латина и има одговор на све њихове замке и лукавства. У њему је гусларска машта сабрала витешку неустрашивост и духовну снагу народног домишљана, рођену у вековима трпљења. У Милошу Војиновићу удружен је Милош Обилић и Вук Дојчевић, снага јуначке мишице и снага непокорног духа, који се од силе брани домишљатошћу и обешечаштвом.

Епска представа о моралној супериорности простог народа над његовом властелом/господом, јесте опште место наше народне епике, али и важна идејна вертикала српске књижевности уопште, коју налазимо код Његоша, Вука, Матавуља, Андрића... У *Женигбу Душановој* пронађен је уметнички израз једном колективном уверењу, присутном једнако код слепих гуслара и највећих писаца, по којем је у нашој историји име и идентитет народа сачувала крепост обичних тежака и пастира, упркос поткупљивости и поводљивости

---

⁶У нашим народним песмама реч "бугарин" означава пастира, нпр. "бугар-кабаница" – пастирска кабаница.

велможа.

У сижеу *Женидбе Душанове* налазимо читаве низове мотива који развијају и појачавају народну представу о Латинима ж'старим варалицама“. Да би извели девојку и изнели живу главу, сватови морају у својим редовима да пронађу неког ко ће савладати три тешке препреке: изаћи на мегдан царевом заточнику; препознати Роксанду међу три девојке, а да је претходно нико није ни видео (осим преплашеног и несигурног Годора везира, којем је на прстеновању показана у мраку); и, на крају, борити се са војводом Балачком – троглавим змајем. У овом делу песма се сасвим приближила структури бајке. Али, градационо низање задатака није само испуњавање епске шеме карактеристичне за бајку, него и симболичко представљање Латина и латинштине, где се испод спољашњег сјаја, културе и углађености, показује њихова права природа – лукавство, неверство, склоност ка подвалама и уценама. Последња препрека пре одвођења девојке – војвода Балачко, са три змајевске силе у три главе, постаје тако метафора латинског света у очима народних певача.

Исту представу о Латинима налазимо у слици дарова које Милош Обренбеговић, „лажни младожења“, добија у тазбини, код млетачког дужда, у песми *Женидба Максима Црнојевића*:

*А да видиши злосрејтне ђунице!
Она носи од златна кошуљу,
која није кроз ђрстје ђредена,
ни у ситно брдо увођена...
у колијер ујлетена ђуја,
а ђод ђрлом изведена ђлава,
баи се чини као да је жива,
љујта ђуја (ђуја ће ђа удрић) –
на ђлави јој алем камен драђи...*

Ђуја, изведена у злату, украшена драгим каменом; смртоносни сјај, убилачка лепота, дарезљивост коју плаћа главом онај ко је прима; учтивост гује - ове оксиморонске слике исијавају из наведеног описа. У њима је садржано оно најдубље и најважније што је прости народ мислио о Латинима. У ову слику стало је вековно искуство наших предака са обећањима и „даровима“ западних царева, папа, мисионара – који су долазили да узму а не да дају, којима је последњи циљ увек био да завладају душом. Наши епски певачи били су уверени да је за папе и католичке владаре српски народ био само материјал за обраду, шизма коју треба обратити или искоренити. Зато наше гусларе, слепце и бескућнике, не импресионира латинско злато, драго камење, богатство, господство, култура... У њиховим очима све је то туђе, нечовечно, опасно. Иза свиле, злата и драгуља видовите очи слепих гуслара виделе су лукавог језуиту, који је наместио замке и чека да се у њих уплету невољни и лаковерни.

Женидба Максима Црнојевића је наша најдужа и значењски најсложенија епска песма. По дужини, приближава се епу, а по теми

и идејама трагедији. Није случајно на темељу ове песме настала најбоља српска трагедија - *Максим Црнојевић* Лазе Костића. У контексту универзалних, великих тема, својствених трагедији, у којима се преплићу питања гордости, лепоте, пријатељства (побратимства), части, срамоте, проклетства и казне, кроз целу песму је проведена тема односа Срба и Латина. Покретач трагичног сукоба јесу „латински дарови“ око којих се сукобе два побратима Максим Црнојевић и Милош Обренбеговић, а затим и остали сватови, после чега настаје опште клање, где се не зна ко на кога удара. На тражење Ивана Црнојевића да се одрекне свега што је добио у Латинима као замена за крастама нагрђеног Максима, Милош пристаје да врати све – девојку, коња, сребро, злато, сабљу „од појаса“, сивога сокола – све осим три дара: „...Не дам с главе тастове челенке, / са рамена коласте аздије, / и ја не дам од злата кошуље..” Милош одолева и несвакидашњој лепоти девојке, и обилном благу и витешком знамењу (коњ, сабља, соко), али не може да се одрекне три посебна латинска поклона – челенке, аздије (огртача) и кошуље. Зашто? Одговор на ово питање не треба тражити у психолошкој анализи лика (уопште је народна песма незаинтересована са психологију појединца), него у откривању узрока у колективној свести народа у којем је песма настала. Из наведеног описа кошуље видимо како народни певач доживљава те дарове: у њима је луксуз, богатство, вештина филигранске израде – нешто невиђено и тајанствено за брђане са Жабљака. Кроз Милошеву опчињеност дарованом одећом народна песма открива једно наше старо проклетство – заслепљеност оним што је туђинско, што мами спољашњим сјајем. У нашем колективном бићу, кроз векове тегобног постојања, приметна се и утврдила трајна особина поведљивости за оним што долази са богатог Запада, и презиром властитог, домаћег. У сваком тренутку наше историје она је имала своје следбенике, борбене и утицајне, који су настојали да нашу „грубу“ патријархалну културу оплемене западњаштвом, да властито – заостало, ретроградно, оскудно, замене за туђе – напредно, блештаво, богато. Та особина је трајни извор дезорганизације, а неретко и трагичног страдања народа и о томе, узвишено и поетски сугестивно, говори *Женидба Максима Црнојевића*.⁷

---

⁷ Последњих петнаестак година наше историје даје обиље повода за проверу трајности и важности оваквих, "гусларских" увида у наше колективно биће. Упоредо са обећањима "европске перспективе", од моћних западних земаља добијали смо бруталне казне и понижења – санкције, бомбардовање, сатанизацију, наметање комплекса колективне кривнице у селективној "хашкој правди". Укратко, од западних господара света добијали смо оне "латинске дарове", заводљиве и смртоносне, златом извезене гује, због којих страдају и епски јунаци народне песме. Али, и поред тога, од нас се тражи да слепо верујемо како "Европа нема алтернативу", тј. да без преиспитивања прихватимо све што отуд долази и да одбацујемо своје "митоманско" окретање властитој традицији.

Газећи по страшном бојишту, на којем су се Срби међусобно сатрли, Иво Црнојевић изговара молитву: „Дај ми, Боже, вјетар од планине, / да раждене ову маглу клету, / да погледам и горе и доље: / ко погибе ко л’ остаде данас“. Та „магла клета“ и епски јунак који њоме ходи, Иво Црнојевић („црно њему срце довијека“), има дубоку националну симболику: кроз ту невиделицу, изазвану опчињеношћу сјајем и гламуром богатог Запада, тумара читав народ, попут свог злосрећног јунака, узалуд покушавајући да види и пронађе себе.

Оно што није уништено „прахом и оловом“, у магли братске мржње, остало је ослабљено и обесхрабрено, готово на издају и служење непријатељу. О томе говори крај песме, где се Максим Црнојевић, скрхан страшним изгубом, одриче и невесте и своје „краљевине“ и зове дужда да својом војском хара „бијела Жабљак“. Он сам, уплашен осветом Обренбеговића, иде на поклоњење цару у Стамбол, да се потурчи. Чувши за то, Јован капетан, Милошев брат, одлази истим путем, са истим циљем, да би осујетио „крвничко кољено“ да издвори код цара војску којом ће се вратити на Жабљак. Тако Јован постаје Мамут-бег, а Максим Скендер-бег, а народна несрећа се наставља и предаје покољењима.

У *Женидби Максима Црнојевића*, као ни у другим песмама које говоре о Латинима, народни певачи не сугеришу никакво затварање и самодовољност, напротив, свесни су да је природно и нужно, да се различити народи и културе повезују и укрштају. Зато је мотив „женидбе туђинком“ у нашој народној епици тако важан и естетски продуктиван. Они се, дакле, не опиру мешању и прожимању култура, него поводљивости која води у самопоништавање, у идолопоклоничко обожавање туђег и слепило за своје. Зато је, као што смо видели, у блештавим, слатким мамцима Латина, и западног света уопште, народ видео нешто гујско и демонско – руку под вратом која чека тренутак да задави.

Између турског тџурбана и латинске митре

Вековно искушење опирања снажном, константном притиску католичке цркве да се укорени и прошири у српским земљама, нашло је и један другачији одјек у народној епици. Наиме, има песама у којима је страх од „поримљаваља“ подсвесно пројектован у различите мотиве и сијее, као њихов скривени, потиснути значењски слој. Другим речима, наше епске песме говоре о опасности покатоличавања и тамо где о њој ћуте, где у равни изреченог нема никаквог помена тог питања, па ни опипљиве алузије о њему. То, пре свега важи, за фантастичне, бајковите мотиве, које модерна фолклористика тумачи слободније, тражећи у њима наиндивидуална значења колективно несвесног.

Крајем деветнаестог и почетком двадесетог века, на трагу Јунгових идеја, у науку о књижевности улази један нови метод

тумачења бајки, фантастичних усмених творевина, у којем се трага за оним историјским, друштвеним, културолошким аспектима стварности који у бајци нису поменути, али су, на различите начине, уграђени у њу. Другим речима, овакав метод подразумева такво читање бајковитог сижера, у којем ће *оно што тексти говори* бити важно онолико колико помаже да се открије *оно што је у тексту несвесно прећутано*. На тај начин, тумач бајке, поступком својеврсног извртања, или „збуњивања“ значења, ствара властиту „контра-бајку“.⁸

Илустрацију таквог читања усмених творевина са доминантним фантастичним мотивима можемо наћи у познатој песми *Пројаси царства српскога*. Уочи Косовског боја, свети Илија, прерушен у сокола, доноси кнезу Лазару писмо од Богородице, у облику „птице ластавице“, са понудом да бира између царства земаљског и царства небеског. Ако изабере царство земаљско, поразиће турску војску на Косову и наставиће да влада; ако изабере царство небеско, изгинуће и он и читава његова војска, али ће уместо ратне победе, власти и моћи, задобити венац мучеништва и вечни живот. Песма велича хришћанску идеју спасења, која почива на одрицању од пролазног да би се досегло вечно и прихватању страдања и мучеништва као Христовог пута до тријумфа над смрћу. Али, мотив бирања између ратног тријумфа и мучеништва у поразу, живота по сваку цену и христолике смрти, има, осим библијске, и историјску позадину. Поступком „изокретања бајке“ долазимо до стварносних, историјских исходишта овог мотива: зашто кнез Лазар пред најездом моћне османске силе одбија помоћ са стране, по цену да погине и изгуби целу војску? Осим оног религиозног, метафизичког разлога („земаљско је за малена царство / а небеско увијек и довијека“), у песми нема ничег стварносно конкретног што би оправдало његов избор. Оно је, као у свакој бајци, прећутано, потиснуто. Уметањем тог потиснутог у значењско поље песме, долазимо до скривене „историјске лекције“ о искушењима чувања православне вере на нашем историјском простору. Ко је заправо могао бити тај ко нуди помоћ кнезу Лазару пред налетом Турака? Једино папа и западни цареви које је он опремао у крсташке походе на Исток. Лако је претпоставити и шта је била цена такве заштите: признавање папског примата и прихватање католичанства. У песми је сублимиран отпор нашег народа према таквој врсти „помоћи“. Одлука кнеза Лазара уочи Косовског боја јесте избор целог народа, понављан и провераван кроз историју, током пет векова робовања под Турцима. Боље је изгубити царство него душу: наши владари и преци лакше су пристајали на смрт или на робовање суровој османској сили, него на „слободу“ под покровитељством папе, знајући да ово друго значи одрицање од православне вере.

⁸Лепе демонстрације овог метода у тумачењу бајки даје Иринг Фечер у књизи: Ко је Трнову ружицу полјупцем пробудио? Збуновник бајки, Београд, 1984.

Песма *Пройасї царсїва срїскоџа*, постављена у шири историјски контекст, говори о дубини антагонизма између православља и католичанства уопште. Кнез Лазар и српско средњевековно царство уочи продора Турака на Балкан представљају метафору која оличава судбину православља наспрам ислама и католичанства. У истом положају била је Византија и њени цареви, током дуготрајне турске опсаде Цариграда, као и њена наследница, православна Русија.

Описујући последње године опсаде Цариграда, када су византијски цареви – Јован VIII Палеолог и Константин XI – очајнички покушавали да папу и западне цареве придобију за помоћ против Турака, обавезујући се и споразумима о унији, чувени византолог Георгије Острогорски, овако види стање у Царевини: „Крајње узбуђење захватило је византијски народ, који се у својој невољи чвршће но икад држао своје вере и још оштрије реаговао на гажење својих верских осећања. Ово огорчење и непомирљива мржња према Латинима нашли су израза у лапидарној изреци једног од највиших достојанственика царства, Луке Нотариса: *‘Више волим да видим усред зрада шурски шурбан, неџоли латинску митру’* (подвукао Д. Б.). Што се више приближавала пропаст Царства, то се јаче испољавала у Византији струја која је тражила измирење с Турцима и више волела да се покори Османлијама но да се потчини римској цркви.”⁹ Судбоносног дана, 29. маја 1453, у Светој Софији је одржана последња литургија у хришћанском Цариграду, којој су присуствовали цар, војска и сви грађани. Затим су отишли на утврђене зидине, на које су фанатично наваљивали јањичари. Кад је схватио да је дошао крај, цар Константин XI Драгаш, скида своја царска знамења и са мачем у руци јуриша на Турке, који ће га исећи на комаде. Оно што није допало турске сабље, одведено је у робље.

На исти начин, шездесет година пре тога, у визији наших епских певача, завршио је српски цар Лазар, српско царство и народ. Пре одласка у смрт, коју су изабрали - цар, патријарх, владике, војска – причешћују се у цркви. Тако Слепица из Гргуревца, певајући о пропасти средњовековне Србије, несвесно пева и о последњим данима Византије.

Пред сличним искушењима налазили су се и руски кнежеви и цареви, којима су долазили папски мисионари, са намером да их - разним обећањима, повластицама и титулама – придобију за прихватање покровитељства папске столице над целим хришћанством. „Рим је 1248, а затим 1251, предлагао св. Александру Невском, под условом прихватања католичанства, своје покровитељство и помоћ против Монгола“¹⁰, што је овај одбио, приставши радије на вазалство Хорди. Да је прихватио понуду, раније и лакше би скинуо монголски јарам, али би његово кнежевство било изгубљено за право-

⁹Георгија Острогорски, *Историја Византије*, Београд, 1969, стр. 526.

¹⁰Наталија Нарочницка, *Русија и Руси у светској историји*, београд, 2008, стр. 119.

славље. Поучан је, у том погледу, пример Данила Романовича Галицког: дипломатским напорима он је обезбедио помоћ Запада у борби против Монгола и његово кнежевство доживело је процват. Али, крајњи резултат је жалостан за Русију и православље - освајање од стране Литве и Пољске Галиције и југозападне Русије. Понуде су настављене и после ослобађања од монголско-татарског ропства: 1580. Ивану Грозном папа обећава да ће „бити овенчан титулама славнијим него икад, да ће бити проглашен за „императора Истока“ и да ће узети не само Кијев, древни посед Русије, него и сву византијску империју, коју је Бог одузео од Грка због њиховог раскола и непокорвања Христу Спаситељу“.¹¹

Отпор према католичкој цркви и страх од губитка православне вере директније је исказан у песмама о манастирима и њиховим градитељима, као што су: *Свети Сава, Зидаче Раванице, Милош у Лајтинима* и др.

У песми *Свети Сава* величају се градитељски подухвати Немањића. Пред црквом Грачаницом „господа ришћанска“ пита се:

*Куд се деде цар Немање благо
девет кула зроша и дукаџа ‘’?
Ваљада је расковао благо
на нацаке и на буздоване
и добријем коњма на райове?*

Свети Сава, који се ту задесио (у народном предању он се увек задеси тамо где је потребан), одговара да „бабо није расковао благо / на нацаке ни на буздоване...“, већ је по српским земљама градио „млоге задужбине“ – Хиландар (Виландар), Студеницу, Миљешевку... Оно што је претекло, потрошио је градећи путеве и мостове и „дијелећи кљасту и сироту, / док је души мјеста уватио“. Кључ за разумевање песме налази се у стиховима који истичу да Немањино благо није потрошено на војску и оружје, као што се очекује од владара који је проширио и утврдио државу. Из перспективе времена кад је песма уобличавана, а то је свакако било у доба турске владавине, трошење блага на оружје и војску је, такође, нешто очекивано и корисно, јер је јачање војне моћи могло спречити или ублажити надирање Турака. Уместо да јача државу и војску, Немања утврђује цркву и хришћански морал. У најдубљем слоју значења песме народ, преко својих гуслара, вага две опасности по свој опстанак – турску војну силу и „духовни рат“ православља и католичанства. Изгубљене границе, војска и држава увек се могу повратити и обновити, али душа се губи једном и заувек. Народ је Турке видео као непријатеља који роби, пали, намеће порезе, али се не занима много преваспитавањем душе, а Латине као непријатеља који нуди физичку слободу, али „тражи душу“. Мање је зло бити

¹¹Исто, стр. 128.

„роб телом“ него „роб у души“.

И остали Немањићи запамћени су у народној песми као велики задужбинари, што сасвим одговара њиховој историјској улози. Из те представе настала је песма *Зигање Раванице*, у којој кнегиња Милица прекорева кнеза Лазара, да не следи пример старих Немањића, који „саградише многе манастире“. Кнез Лазар прихвати прекор и пред „свом српском господом“, за славском трpezом, обзнањује да ће градити цркву Раваницу. Да би „души мјеста уважио“, обећава да неће жалити блага: удариће „темељ од олова“, а затим ће цркву украсити сребром, златом и драгим камењем. Сва господа поздравља његову намеру, осим Милоша Обилића, који га опомиње да се мане раскоши, јер је „настало пошљедње вријеме“, када ће српско царство пасти у турско ропство. А онда ће олово из црквених темеља бити претопљено у топовску ђулад, а злато и драго камење у ђердане за турске кадуне. Зато му саветује да гради цркву од камена, па ће тако наше задужбине служити „од вијека до суда божјега“.

У симболици камена овде се отварају два нивоа значења: прво, у свом конвенционалном значењу камен симболизује трајност, одолевање времену. У Милошевој беседи то се може читати овако: није важно колико ће црква бити утврђена и украшена и колико ће блага бити на њу потрошено, него колико је тврда вера у Бога онога ко је гради и оних којима служи. Песма сугерише закључак да народ и царство не могу спасти никакве грађевине и материјално богатство, него постојаност у вери и крепост душе. Друго, камен, наспрам олова, злата и сребра, симболизује одбацивање раскоши и сјаја, а величање једноставности и скромности. У том значењском слоју, као потиснуту, подсвесну мисао, налазимо похвалу православног црквеног градитељства у односу на западнохришћанско: православне цркве, за разлику од католичких, не теже монументалности, не засењују поглед величином и раскошним украсима; њихова иконографија потискује телесно и физичко, наглашавајући молитвено и духовно.¹²

---

¹²Упоредијући источну, византијску, и западну црквену иконографију, патријарх српски Павле каже: "У њој (западној иконографији) су представе светих које су дали највећи уметници, уствари уметнички несумњиво врло успели портрети људи овога света. Сувише тела, сувише земаљског, ликови пред којима се 'не може молити Богу', како одлучно казује протојереј Сергије Булгаков. Док је још као лаик, професор универзитета и марксиста, био у Риму, и у Сикстинској капели видео Рафаелову Мадону, он се дивио и великом уметнику и великом уметничком делу. Но поставши верујући, а онда и православни свештеник, после више година поново је посетио Сикстинску капелу, и о тадашњем утиску казује: С напором од узбуђења подижем очи. Први утисак је да нисам дошао на право место... Чему тајити и претварати се? Ја ту нисам видео Богородицу... Молити се пред овом сликом? Па то би било хулно и немогуће." (Патријарх Павле, Сликање лика Христовог и светих, у: Да нам буду јаснија нека питања наше вере 1, Београд, 2008, стр. 197.)

Да се овде не ради о необавезном читавању, сведочи нам песма *Милош у Лашинима*, која, слободније речено, представља продужетак *Зигања Раванице*, односно „Милошеве деонице“ у њој. Као да је народна машта одвела Милоша Обилића међу Латине да би довршила „расправу“ о црквеном градитељству у православљу и католичанству. Латинска господа се хвале пред Милошем величином своје „цркве Димитрије“:

*Гле, видиш ли, војвода Милошу!
Видиш нашу цркву Димитрију,
какова је и колика ли је?
Ви нејмајте ѿаковијех цркви.*

Милош им затим набраја српске манастире и говори о њима као о чудима величине и лепоте: „да ви знате наше намастире, / наших славних цара задужбине, / какови су и колики ли су“! Затим се са њима опклади „у хиљаду жутијех дуката“ да ће им цркву „претурити“ (пребацити) тешким буздованом. Милош са лакоћом пребаци цркву, али уместо хиљаду дуката допадне у латинску тамницу... Народни певачи су сигурно чули да су латинске катедрале више и масивније грађевине од српских манастира, па, ипак, преко свог епског јунака, тврде супротно. Зашто? „Мерећи“ висину грађевина, католичких и православних богомоља, народна песма одређује вредност две вере. Ова песма је народни одговор на величину и моћ католичке цркве, институционално и политички снажније и утицајније од православне. У очима и у души народа православље је веће, ближе небу и Богу. Појам величине померен је са физичког на духовни план. Милошев топуз, пребачен преко цркве Димитрије, који убија банове синове и дворјане, хитнут је из руке целог народа, из његовог отпора према свим притисцима и мамцима да приђе под скуте римокатоличке цркве.

Српска народна епика у својим затамњеним дубинама носи вековни антагонизам између источног и западног хришћанства. Започео много пре историјског раскола (1054), овај сукоб био је вишеслојан и свеобухватан – обредни, догматски, политички, културолошки. Српски историјски простор, смештен на граници две цркве и две цивилизације, вековима је био поприште дипломатских и војних акција римокатоличке цркве и западних сила да га потчине себи, духовно и политички. Српски народ је, у целини гледано, у себи увек имао довољно снаге да се одупре тим притисцима. То никако не значи да експанзионизам римокатоличке цркве није имао успеха на нашем националном простору, посебно на његовим рубним деловима – Босни, Херцеговини, Далмацији, Лици, Црној Гори. Много је оних који нису издржали искушења оскудице, обећања, привилегија, титула, који су натерани или заведени, напуштали „слатко православље“ и прихватили католичанство. Али то осипање и стална опасност да се оно деси нису слабили вољу народа да се одупре и да сачува душу. Напротив, хранили су је и снажили. Наше народне песме су најверодостојније сведочанство о томе.

Исидора БЕЛИЋ

*ПОЕЗИЈА МОМЧИЛА НАСТАСИЈЕВИЋА
КАО ХЕРМЕНАУТУЧКИ ИЗАЗОВ*

I *''Луксуз сна је често кажњив у срединама
у којима се мора увек бићи будан.''*¹

или

*''Волиће ли Настасијевића?''*²

Момчило Настасијевић (био) је један од најзагонетнијих стваралаца у *''имагинарном музеју наше литературе''*³. Обавијен велом недокучивости и самосвојности, дух оригиналан, пробирљив, несводљив на своје време, својим снажним темпераментом створио је *''читав један стил, пун архаичне светлости''*⁴, јединствен у нашем песништву. Камени зид неразумевања око његовог Дела утврђивали су, по правилу, класици наше књижевности, лингвистике, књижевнотеоријске мисли (Јован Дучић, Иво Андрић, Оскар Давичо, Милован Данојлић, Александар Белић, Радомир Константиновић...). *''Тешка лепота''*⁵ његових језгровитих стихова, али и херметични израз у прози, драми и есејистици, праисконски ритам његових поетских дамара, условили су непопуларност његове поезије (Атанасијевић, 2006, 321). Као шкољка, тврдоглаво затворен у своју бисерну суштину, тражи стрпљивог и вештог херменеутичара који ће отворити љуштуру и умети и смети да се загледа у његове дубине и даљине...

Парадоксалан је његов положај у периоду између два рата – у жеку егзалтиране авангардне побуне он није творац ни једног *изма*, иако је необично ценио авангардисте (Милоша Црњанског, Станислава Винавера, Растка Петровића); још је даље од *ипрадиционалистџа* (Десанка Максимовић). Употребљавао је *''речи и интонације архаичније него традиционалисти''*⁶, али је остао *''актуелнији, па и новији, него многи модернисти''*⁷. Различити тумачи видели су у густом ткиву његовог невеликог опуса одсјаје разних поетика; неки су говорили о сублимисаним, (нео)романтичарским жицама (Велибор Глигорић, Мухарем Первић, Никола Мирковић); други су

га видели као једног од водећих авангардних стваралаца (Палавестра, 2008, 328). Новица Петковић сматра да је он израз духа свог времена, али ипак зазире да га назове авангардистом, иако је он, можда радикалније од авангардиста, ”мењао оно што је у поезији основно: облик општења или облик комуникације”.⁸ Ни слависта Едвард Д. Гој експлицитно не говори о Настасијевићевој песничкој побуни, али сматра да се ”више него други бори против окова које су Дучић и Ракић наметнули поезији”.⁹ Многи истрживачи виде у његовом мисаоном и језичком подухвату метафизичке тежње, заумни нагон да се продре у искон (Крагујевић, 1976; Костић, 1983).¹⁰ Александар Б. Лаковић сматра да је он, иако без директних следбеника, заправо један непоновљив, али легитиман, књижевни правац у међуратној српској књижевности (Лаковић, 2006). Његова проза узглобљена је у немиметички, фантастички ток српске књижевности, чији континуитет пратимо од средњег века до постмодерне (Дамјанов, 2008; Вукадиновић, 1971). Настасијевићеве приповетке биле су изазов и за психоаналитичка тумачења Владете Јеротића (Јеротић II, 1998) а превасходно у прози и драмама Тања Крагујевић трага за елементима мита и архетипским сликама у Настасијевићевом делу (Крагујевић, 1976). Ипак, пре (и изнад) свега, Момчило је Песник. Песник модернистичког сензибилитета и истовремено Певач, који хода Орфејевим трагом. Када је реч о поезији, доминантно мишљење у науци о књижевности је да је Момчило Настасијевић један од најзначајнијих српских симболиста.¹¹ Схватајући симболизам као супротност свакој ангажованости, Зоран Гавриловић поетику симболизма препознаје у Настасијевићевом сневању ”матерње мелодије”, инсистирању на самосвојности лепоте, на симболима и чистоти поетског чина (Гавриловић, 1972, 10-11). За Тању Крагујевић, Настасијевић је ”метафизичар лепоте”¹²; његов симболизам има корене у мистичној, платоновској традицији (са тиме се слаже и Зоран Гавриловић); његов специфични панкализам надовезује се на панкализам Лазе Костића, а спрега лепоте и тајне, основа његове поетске визије, повезује га са Јованом Дучићем. (Иако блиски, ова два велика песника разликују се у суштинским ставовима; Дучић тајну види само као вео лепоте, естетички принцип; за Настасијевића је она пут до Бића, онтолошки принцип. Он ”посредством лепоте, тајну уткива у корене целокупног постојања”¹³, његово метафизичко, онтолошко песništvo је ”заоденуто архаичном потрагом за суштином”¹⁴. Дучић је песник идеала лепоте, Настасијевић песник идеала надстварности, који тежи ономе иза, изван и изнад појавног, онтолошкој истини на граници светова.) Све је у свету Настасијевићевом специфично; посебан је и његов симболизам. Ипак, он није без традиције, без корена. Тај његов специфични симболизам обједињује симболистичку и бајаличку поетику и сврстава га у ред наших симболиста који су се мутним и тамним језиком обраћали тајним силама (Симовић II, 1991, 203). Херметичност је примордијално својство тог језика и те поетике, чији је предводник Ђорђе Марковић Кодер, а следбеници, уз Момчила Настасијевића,

Станислав Винавер, Десимир Благојевић, Бранко Миљковић, Алек Вукадиновић.

Момчила Настасијевића реактуелизовао је талас модернизма после Другог светског рата. Његову језичку имагинацију, идиоме, елементе средњовековне структуре и усмене традиције прихватили су водећи песници тог периода, Васко Попа и Миодраг Павловић. Васко Попа је његовој збирци песама "Пет лирских кругова" из 1932, јединој објављеној песничкој књизи за живота, припојио циклусе нађене у рукописној заоставштини ("Магновења" и "Одјеке"). Сматрајући да их је Настасијевић видео као интегрални део својих лирских кругова, дао је коначни облик његовом песничком опусу и наслов збирци "Седам лирских кругова" (Попа, 1968, 172). Са тим се слажу готово сви релевантни тумачи Настасијевићевог дела, осим Славка Леовца (Леовац, 1983, 33-34). Момчило Настасијевић данас заузима утврђено (високо?) место у српској књижевности XX столећа. Његова литерарна породица је "без следбеника и ван сазвежђа"¹⁵ и он ће, можда и у потоњим временима, остати "песник малобројних" (Јеротић II, 1998). Ипак, тај подземни, чудновати ток наше литературе имаће у свим временима своје поштоваоце и тумаче. Биће оних који ће (за)волети Настасијевићев тамни вилајет... "Мало их је и налик су на мене", рекао је једном Киш за своје читаоце (Киш, 1990, 248).

*II "Свима њрипадне само ко је кореном дубоко њпродро у родно њиле. Јер оѡиѡечовечанско у умеѡноѡиѡи колико је цвеѡиом изнад ѡолико је кореном исѡод националноѡ."*¹⁶

Настасијевићев дух жудео је непрестано за "Апсолутном Поезијом" и "матерњом мелодијом", која је израз његове тежње да на јединствен начин повеже језик, музику и поезију. Слична (ауто)поетичка начела имали су песници француског симболизма (сетимо се само Верлена). За Настасијевића, "матерња мелодија" је "стање духа"¹⁷, "ментална категорија"¹⁸, а не само низ тонова који образују јединство. Преко матерње мелодије, песник успоставља односе према традицији и страним књижевностима; она је основни термин његове поетике.¹⁹ Дубоко у себе упио је Момчило Настасијевић боје, звуке, мирисе, мисли нашег тла. Био је "заиста фолклоран песник у дубоком смислу те речи"²⁰, срастао не само за Србију, него за Балкан (Леовац, 1983, 118). Он је, као и Његош, један од гласова којим је наше тло проговорило, исконски (Павловић, 1964, 201). Неуморно трагајући за суштином, језгровит речима, бременит (с)мислима, завојитим, заумним, метафизичким, по-етичким путевима објединио је универзалне митске слике, лирски, "женски" инстинкт усмене књижевности (басме, бајке, баладе, клетве)²¹; уткао је у ту чудновату мешавину и византијски вез средњовековне традиције. То Настасијевићево чудо носи јак, аутохтон печат; нема речи о конструктивизму и извештачености, како је, на више места, тврдио Радомир Константиновић (Константиновић, 1983). Песников однос

према традицији увек је био стваралачки; он ништа не преузима механички, ту нема ничег овешталог. Он ништа не прима ”ропски” (Настасијевић, 1972, 240); све прелама кроз призму свог модерног сензибилитета. Управо зато, он се јавља као један од релевантних гласова којима је наше тло проговорило и промислило ”мишљу тешком и судбинском – понекад и пророчком”²², пропевало на нов и непоновљив начин, гласом који је изнад уских националних преокупација, политике. Иако је било покушаја у (књижевној) историји да се Настасијевић прикаже као ”симбол једне културне политике и (...) *метифора* једне идеологије”²³, Момчило Настасијевић био је увек изнад и изван тог ”ука светине”²⁴. Успео је да изрази суштински трепет, дрхтај и звук тла, безвремен и свевремен у исти мах. И баш зато што је то успео носи у себи архетипско и зато може да припада свим народима (Јеротић I, 1998, 153). И зато је он ”велики светски песник нашег језика”²⁵.

III ”*Птичија синтакса*”²⁶ или ”о суштинама језиком суштина”²⁷

Језичке чаролије Момчила Настасијевића најчешћи су разлог и његовог оспоравања и глорификовања. Опсесивно је трагао за Речју, моћном и исконском и успео да у речи ”пречврсне”²⁸. Предавао се језику ”аскетски и сладострасно у исти мах”²⁹. Изазов је сваком истраживачу и његова архаична лексика, фолклорно егзотичан речник, херметична синтакса, елиптичан, густо метафоричан израз, парадокси и оксиморони, специфични неологизми, који подсећају на Кодерове Речи-Бића.³⁰ И као што су крајем XIX столећа неки тумачи тражили ”превод” Кодерове поезије, то се дешава и Настасијевићу... Најдаље је у томе отишао Ђуро Гавела, сам ”преводећи” каприциозна, натегнута, неразумљива места Настасијевићеве поезије (према Костић, 1983, 92). Можда најтежа критичка реч долази *ex cathedra*, из пера једног од најеминентнијих тадашњих лингвиста, Александра Белића. Белић га осуђује да свесно, намерно врши ”насиље над језиком” својом синтаксом која се противи духу српског језика, а смета му и Настасијевићев ”јеванђелски стил”, укорењен у византијском духовном простору (Белић, 1951). Наводећи пример рђаве синтаксе, Дучић спомиње Настасијевића (Дучић, 1971), а Иво Андрић и Станислав Винавер сукобили су се због Настасијевићевог језика на комеморативном скупу Пен-клуба 1938, након песникове смрти. И док Андрић, не одричући моралну вредност Настасијевићевом делу, сматра да је случај његовог језика ”дубоко трагичан”³¹ јер ”опомиње на копање у тунелу и види се да нема друге стране, нема излаза”³², Винавер супериорно закључује: ”Песнички се тунели не копају само у саобраћајне сврхе”³³. Винавер га је (од)бранио прогласивши га свецем нашег језика и нашег књижевног израза (Винавер, 1971, 243), истакавши да је у његов језик узглобљена читава васиона; то није само језик двоношца, већ и звериња и биља, он изражава ”немушту стихију целокупног живота”³⁴. Настасијевић је заиста био неуморни

рудар у језичком окну (Секулић, 1966, 96); ронећи све дубље и дубље у најтамније слојеве језика, утапао се у једно дуго, древно искуство свог бића и бића народа, и дотицао оно основно, неухватљиво и неизрециво.³⁵

Тај језик битно је другачији од језика авангардиста (Симовић I, 1991; Дединац, 1994). Нема искиданог ритма града, техничких ни журналистичких термина. То је језик Парки и Икара, пророка Исаије и манастирске скрушености, виле Равијојле и расковничких моћи. Он не разара баналност свакодневнице, као авангардни језички код; он креира "надстварност" пропевалих суштина, егзистенцију пуну страха и очајања, битно другачију од оне маркиране авангардном побуном. Настасијевићев језик одише древношћу и дубином; носи у себи предачку Бит, али чаролијом свог звука дозива и оно савремено; звучи архаично и модерно у исти мах. Само тај и такав језик могао је да изрази аутентичан живот "тамног вилајета". Радикално иновативан (и на лексичком и на синтаксичком плану), Настасијевић је створио неку врсу наративног минимализма, а основни поступак којим се при том служио био је поступак језичке редукције.³⁶ Тај антиреторски поступак, напор да се каже што мање а саопшти много, Миодраг Павловић назвао је "ундерстатемнт" (Павловић, 1964, 185). Песник користи речи које имају "моћ посредовања"³⁷, не само једне са другима, већ и са празним простором, "белинама" између њих. А и "ћутање белина"³⁸ речито је... Јер "свака реч значи оно што значи њено ћутање"³⁹.

Потрага за "Апсолутном Поезијом" и суштаственом Речју, која би у свој звук, као у орахову љуску, сабила вишезначне боје и мирисе тла и времена, сврстава Момчила Настасијевића, у Винаверовом духу речено, у ред "језичко-уметничких надграматичара"⁴⁰. Та језикотворачко-поетска магија никла је још у Венцловићевим стиховима, а преко Кодерових заумних кованица, језичко-значењског кода Симе Милутиновића Сарајлије и Лазе Костића стигла до "модерних" језичких магова – Настасијевића, Винавера, Растка Петровића. Фамилија "језичких ексцентричара"⁴¹ дише паралелно са оним класичним, јасним, раз-умним језичким током (чији је најјаснији знак делатност Вука Стефановића Караџића). Језиком тим остварио се Настасијевић и као песник и као приповедач и као драмски писац; језиком тим саопштио је и своју поетику.

IV "Критика је дијалоџ и комуникација." "42 или "Поезија је једна, ѿоетике небројене." "43

Момчило Настасијевић са својом особеном поетиком нашао је места у великом Палавестрином прегледу српске књижевне критике (Палавестра, 2008, 296-300). Палавестра је јасно дефинисао Настасијевићев положај у српској књижевнокритичкој и есејистичкој мисли; уочио је специфичност, згуснутост његовог

стила, који иако нетипичан, супротан критичкој развојности, представља значајну поетику. ”Чак и наслови његових есеја делују као загонетке”, али ”знао је (...) да засече до кости.”⁴⁴ Истакао је и његов негативан однос према критичарима, тумачима књижевних дела, који је сам Настасијевић више пута експлицитно изразио.⁴⁵ Иако говори о његовој имплицитној и експлицитној поетици, Славко Леовац га сврстава у интуитивне поетичаре; он није поетичар-научник, он је поетичар-песник (Леовац, 1983, 113-114). Ни Миодраг Павловић га не посматра као есејисту у модерном смислу речи.⁴⁶ Наводи да се он бавио Карлајлом, да је познавао дело Фрање Асишког, Метерленка, Достојевског; проналази формулације неких ставова које открива у Настасијевићевом делу, али га не види као значајног мислиоца ни поетичара већ превасходно као уметника (Павловић, 1964, 198-199). И Борислав Михајловић налази да су у Настасијевићевим есејима изложене неке занимљиве тезе, али да су оне много убедљивије дате у стиховима или прози (Михајловић, 1958, 11). Павловић сматра да је интуиција (преузета из Бергсонове филозофије) основ Настасијевићевог песничког сазнања, да ”предмет интуитивног сазнања за Настасијевића нису ствари саме; треба заћи под њихову кору, до сржи, језгра, до тајне ствари која носи ту лепоту.”⁴⁷ И Милослав Шутић посматра интуицију (уз матерњу мелодију) као једно од основних упоришта Настасијевићеве поетике; говори о његовом спиритуализму, јер је давао предност духовној, интуитивној спознаји.⁴⁸

Чини се да је Настасијевић успео да изгради свој (ауто)поетички систем; његови главни термини били су : ”Апсолутна Поезија”, ”матерња мелодија”, ”кора”, ”срж”, ”језгро”, интуиција... Тај систем, иако херметичан, препознатљив је и доприноси разумевању Настасијевића – уметника. Подсећа на поетика Бранка Миљковића, који је такође био заглаван у језик, у потражи за Поезијом и Речју, још неисказаном (можда неисказивом) кроз коју ће се објавити Биће. Херметизам је нужна особина таквих система; али није ли херметизам услов полисемичности (или чак ”свесемичности”)?

V ”И могућно је да звук звучи даље после смрти свирача, као што светлости иду даље после смрти звезде.”⁴⁹

Сви сегменти сложеног, занимљивог Настасијевићевог дела будили су пажњу тумача. Можда, ипак, поезија ”звучи најгласније”. Након раних песама (у којима је шегртовао Хередијине сонете⁵⁰, уз ”наивни александринац и мелодични *бланк verse*”⁵¹) долазе зрели лирски кругови; неспутани схемама, слободним стихом носе егзистенцијалне теме, постављају основна питања. Тешка, херметична сазвучја везује, споља, јединствена форма и језик; изнутра, суштински повезује их посебан мистични принцип, религиозност, проблеми Бога и смрти, фино пантеистичко осећање природе, дуалистичка борба добра и зла (Михајловић, 1958, 12-13). Настасијевићеву збир-

ку Славко Леовац доживљава као веома хомогену, узбудљиву, чудно отворену, али опседнуту ћутањем. Она обнавља мистику круга на нов начин; мит кружног понављања и обнављања, рађања и умирања код Настасијевића преточен је у архетипску релацију корен-стабло (Леовац, 1983, 19-20).

Трагајући за поетиком Момчила Настасијевића, Петар Милосављевић разликује три фазе у зрелом песниковом раду; у прву убраја циклусе "Јутарње" и "Вечерње", у другу "Бдења", "Глухоте" и "Речи у камену", у финалну "Магновења" и "Одјеке" (Милосављевић, 1978).

*"Ископао је фрулу која је од стогодишњег ћутања у земљи процветала; над земљом, у његовим рукама фрула се показала крилатом."*⁵²

Обриси ведрине и радости срећу се једино у првом циклусу, "Јутарње"; у том ставу сагласни су готово сви тумачи лирских кругова. Та ароматична поезија, фолклорни импресионизам, везује се за спољни свет, пантеистички доживљај природе, гласове села, звук фруле, стидљиву сензуалност (Павловић, 1964, 169; Симовић И, 1991, 235). Леовац налази у првом лирском кругу чак и натруне Дучића и Ракића, као и одсјаје сентименталних тонова Бранка Радичевића, Јована Грчића Миленка, Војислава Илића. Љубомир Симовић говори о еротској презрелости (песма "Грозд"), еротичности смрти ("Дафина"), о тешкој, тмолој, загушљивој еротичности (Симовић И, 1991, 236-237).⁵³ Интересантну интерпретацију песме "Зора" нуди Александар Јерков.⁵⁴ Посматра је као једну од најлепших љубавних песама српске књижевности, а у стиху:

"Страни не мини"

он открива фаустовски зов тренутка; зауставља се онај посебан, највиши час у коме се открива болна истина људске пролазности (Зборник, 1994, 95-96). Фаустово поверење у сопствено незадовољство Јерков чита као нихилизам модерних наука (Зборник, 1994, 95). Сматра да је Настасијевићев одговор другачији, да се у "Зори" пролазности супротставља лудило "неуких срца", лудило Ероса и пуноћа живота (Зборник, 1994, 100-102).

*"Крила ли ти?
Ненадно махну на шаму."*⁵⁵

Други лирски круг, "Вечерње". Гаси се дан. Нестаје радост. Ведрине су опседнуте... Реалност није јасно омеђена, пејзаж је тамнији, слуги се смрт (Павловић, 1964, 169). Страшно је питање: Има ли покоја? ("Сестри у покоју") Страх се просуо у оба света; песник комуницира са мртвима (Симовић И, 1991, 238). Уместо фруле, чује се звук трубе док сахрањују војника ("Труба")⁵⁶.

Милосав Тешић у циклусу "Вечерње" као доминантне песничке

преокупације истиче мотиве везане за стварање песме и мотив уклете невесте.⁵⁷ Он учава тројство *јесник – женско биће* (девојка, невеста) – *јесма* (Тешић, 2008, 130-131). То тројство среће се и раније у нашој поезији, на пример код Лазе Костића, у песми ”Мој појета”⁵⁸ (последњи стих гласи ”*Лейа моја јојаво!*” и имплицира божанског хермафродита, говори да је за стварање неопходан плодносни укрштај анимуса и аниме).

”Пребол је,
кружи ова ноћ.”⁵⁹

Дан је опасао свој круг. Из светлости у таму. У самоћи, (п)остају ”Бдења”, ”ноћне песме”⁶⁰. Израз је све гушћи, лапидарнији; јавља се метафизичка патња због суровости егзистенције и песник се суочава са тајном бића (Павловић, 1964,170). У песмама ”Гробној” и ”Брату” назире се ”архаичан систем, са неким племенским призвуком у себи, као код старих Јевреја, код којих се основни смерови егзистенције дефинишу породичним и трибалним везама.”⁶¹ Песме ”Позној”, ”Јединој” и ”Гробној” представљају тамну, загонетну целину, додир са смрћу и сугестивно осећање греха (Симовић И, 1991, 239-240). А додир са смрћу најинтензивније остварује женско биће, мртва драга или сестра, научио је песник на извору усмене традиције. Нема излаза из зачараног круга живота и смрти:

”ван иза рођаја нигде и мрења!”⁶²

Због тога песник бира да остане бесплодан и бездетан у овом царству патње, блуда, греха и набујалог убиства (Симовић И, 1991, 240-241). И док бисмо у тим стиховима могли да тражимо реминисценције на Диса, Славко Леовац ишчитава везе са средњовековном песничком традицијом, али и мисаоним песницима позног српског класицизма, Стеријом и Суботићем (Леовац, 1983, 24-26). После ”Бдења” не наилази ново јутро. Круг није правилан; дубље се круни тама и осама... Осама на тргу Бића...

”Затамнело ми је од јасноће.”⁶³

Коначно, пропевала је тишина... ”Где је неопходна реч, ћутати; где је неопходно ћутање, на изглед и по свему, тек ту проговорити.”⁶⁴ Суштствена Реч која сажима светове, херметизам и језичка концизност доведени до крајњих граница – то су ”Глухоте”, четврти лирски круг Момчила Настасијевића. Сви тумачи су сагласни овде где ромори Биће – најтамнији циклус, језичка огољеност, наговештај мисли, сржна енергија, мукла тмина у којој се назире тајна и онострана егзистенција (Леовац, 1983, 27-29, 124; Павловић, 1964, 171-172; Симовић И, 1991, 259-260; Тешић, 2008, 137-140). ”*Лове а уловљени*, каже Настасијевић голо, а предовољно.”⁶⁵

·''Твој џлас сања нешћо тешко
у дну камена''⁶⁶

Из таме – у још дубљу таму; из бола – у пребол. И пети лирски круг, ''Речи у камену'' одише херметичношћу (Милосављевић, 1978, 265). Павловић овај циклус посматра као врхове Настасијевићеве поезије. Песник је и даље у кругу бола и патње, и даље полемише са егзистенцијом, а као нова особина Настасијевићеве поезије јавља се афористичност (Павловић, 1964, 172, 177). Наслов сугерише основне особине Настасијевића песника – сажетост и елиптичност (Тешић, 2008, 140). Свет је и даље дехуманизован; међу људима влада канибализам, брат једе брата, све(т) се креће ка Апокалипси, а Христово страдање обесмишљено је (Тешић, 2008, 141). Као Његош у ''Лучи микрокосми'', Настасијевић слика Бога и Сатану и страдање човеково. Поред односа човека и Бога, обимом највећи Настасијевићев циклус (четрнаест песама) и у наслову и у појединим песмама садржи мотив претварања у камен, који се јавља још у ''Бдењима'' (у песми ''Осама на тргу''), у ''Глухотама'', а и касније, у циклусу ''Магновења'' (''Туга у камену'', ''Мисао''). Тим проблемом бавио се Љубомир Симовић. Велика је магијска и култна потенција камена, амбивалентна су његова митска и библијска значења – он је међа светова и има својство да веже душу, а с тим у вези може да буде и симбол проклетства, али и симбол обнове (Симовић И, 1991, 251-253). Апокалиптичну визију, затварају стихови:

''И шћо ља шћо,
и све шћо''⁶⁷

Заиста, ''они звуковно подсећају на закивање мртвачког ковчега.''⁶⁸
Тупо и болно стежу се тамни окуви овог лирског круга...

''А жеднији ходим све
(...)
Од бисер - жеђе,
шћраџом у нешћраџу...''⁶⁹

Настасијевићев и настасијевићевски пут се наставља у ''Магновењима''. Један од централних мотива на свеколиком песниковом путу је архетипски мотив жеђи; још од ведрих ''Јутарњих'' (''Дафина''), па до последњих лирских кругова. Полисемичан је; означава: незадовољство, потребу која гони у тражење, исушеност света чула, чежњу за превазилажењем, усмереност вишим циљевима; понекад се изједначава са страшћу (у већ поменутој песми ''Дафина'')⁷⁰. Мотив жеђи повезује Настасијевића са песницима жеђи - Новалисом и Рембоом; а песници жеђи су и песници патње. Настасијевићева жеђ није (као Рембоова) боемска и луталачка; једино смрт може да је утоли (Павловић, 1964, 173-175)... Ремек-дела Настасијевићева открива Павловић у овом циклусу , у

песмама: "Порука", "Пут", "Туга у камену", "Храм", "Речи из осаме", "Мисао" (Павловић, 1964, 73). Те песме Леовац назива поемама и сматра да се управо у циклусима "Магновења", "Речи у камену" и "Бдења" Настасијевићева поезија приближила идеалу "Апсолутне Поезије". У шестом лирском кругу песник разбија зидове херметизма, израз је прозирнији; он се отвара људима и остварује комуникацију са светом изван себе. Леовац даље открива да идеал, "Апсолутна Поезија", није само у спиритуалној сфери; телесно се продужава у духовно, духовно прераста у телесно и у тој стваралачкој синтези јаве и сна рађа се и лебди Настасијевићев идеал (Леовац, 1983, 35-37). Песник напушта визију цивилизацијског безизлаза и огрће се Новозаветним плаштом. Онострано, божанско, свеприсутно је, а ти нови предели Настасијевићеве песме исказани су оштрим парадоксима и оксиморонима (Тешић, 2008, 142-146).

*"Мрењем све живљи,
сјаорошћу све дубље млад."*⁷¹

Неуморно се афирмише смрт као основна покретачка сила, као залог нових рађања. "Нема рођења, ако се тиме није ма у чему умрло."⁷² Говорећи о песми "Храм", као о песми о смрти, Иван Негришорац⁷³ открива Настасијевићеву мисао о животу као жртвовању зарад изградње "темеља бића на овоме свету"⁷⁴. Кроз материјално нестајање и смрт (не само индивидуалну, већ смрт читавог људског рода) као чин свете жртве гради се храм. У "Храму" се мешају живот и смрт, а четири зида којима је тај свети простор ограничен су: рођење, смрт, тајна и чудо (Зборник 141-142).

Пут ка спасењу поплочан је великим хришћанским парадоксима; у томе се огледа утицај руске религиозне филозофије и веза са Достојевским (Тешић, 2008, 149). Завештавајући своју реч камену и зверима, одлази "Богу на истину", бездетан, а праћен синовима и кћерима ("Речи из осаме"). На тај начин остварује се свеопшто сродство; сродство по Богу, по страдању, а не по крви. Све је једно, братство се гради и са дрвећем (Симовић I, 1991, 245). Ако се Спаситељ тек назире у "Речима у камену", он се дефинитивно јавља у последњој песми овог лирског круга, "Он". То може бити Христос, или неко ко је реминисценција на њега (Симовић I, 1991, 243).

Слути се крај Пута...

*"Ходом њо у неходе,
у бесјуће нејућем,
и броди да се не преброде.
(...)
на крају несјајати џео,
ал' њроклијали њрази."*⁷⁵

*"The rest is silence."*⁷⁶

Настасијевићеви кругови секу се, прожимају, прелазе један у други... ”Одјечи”, седми, хронолошки последњи круг, ехо је претходних. Можда уметнички слабији, смисаоно прозирнији... Ипак, неки тумачи су у њему пронашли нове, неочекиване димензије.⁷⁷ Песму ”Прича”, која (на изванредан начин) затвара ”Одјеке” и лирске кругове, Јовић посматра као ”поетско завештање”⁷⁸ Момчилово, иако стоји насупрот целе његове поезије и поетике. ”Прича” је атипична љубавна песма у Настасијевићевом опусу, јер први пут осећање љубави није у спречи са смрћу, патњом, самоћом. Стиховима ове песме влада потпуно смирење, а уместо ”ја”, субјект песме је колективно ”ми”. Нема језичке и синтаксичке згуснутости, парадокса и оксиморона. Док круже годишња доба, прича се једна необична прича (Зборник, 1994, 145-150). Након смирења ”које човеку доноси уметност (...) није преостало ништа друго до ћутање.”⁷⁹

VI ”Зебња је овде,
ослушкују се створ и ствар”⁸⁰

Таман је, у основи, Настасијевићев свет. У њему нема невиних; грешни су и кривци и жртве. Нема ни распећа, ни истинског спасења. Јер, распеће у том свету није казна, него слободан избор, став и опредељење (Симовић И, 1991, 249). Песник каже:

”Сина не распеће ви,
распео се сам”⁸¹

Ипак, у том и таквом свету, сијају искре доброте.⁸² Настасијевићева доброта је, можда, противречна, јер је он усамљен, одвојен од људи, а поезију остварује херметичним изразом. Али, она зрачи (Павловић, 1964, 178). Његов циљ је, као и код Достојевског, очистити себе и свет бескрајном добротом; бити жртва, лишавати се, патити, трпети, али остати јак и истрајан у доброту (Михајловић, 1958, 18).⁸³ Настасијевића боли зло и патња, он саосећа дубоко са људским родом.

”Род смо.
Каг умре човек
И моје срце рушино је.”⁸⁴

Нема у тој жали ироније, шкргута зуба, цинизма; све је сушта доброта и патња...⁸⁵ Зато њему и смета ”машинизирана цивилизација без душе”.⁸⁶ Његова ”поезија трага за човеком у талогу прохујалога времена”⁸⁷ и зато његово време није конкретно, историјско, већ поетско. Да је његова визија аисторијска, архаична писао је и Миодраг Павловић (Павловић, 1964, 179), а Љубомир Симовић сматра да је Настасијевић ”на путу ка историјској визији”⁸⁸ и то само у циклусу ”Речи у камену”. Симовић закључује да Настасијевић има дистан-

цу према историји јер је доживљава као позорницу на којој "брат брата једе, друга друг", јер су му психолошки проблеми важнији и интересантнији, и коначно, јер се проблеми егзистенције (који су основна Настасијевићева преокупација) не решавају на нивоу историје већ на нивоу религије (Симовић I, 1991, 249). А да је Настасијевић религиозан песник, и то један од наших најбољих, тврдили су многи.⁸⁹ Било је и супротних тврдњи (Павловић, 1964), као и схватања да његово осећање света спој хришћанског, балканског и православног (Мирковић, 1938). Јер, како је Јунг веровао, "Ми смо безусловно отиснути као хришћани, али у нас је утиснуто и оно што је било пре хришћанства."⁹⁰ Да Настасијевићев свет, уз религијску, садржи и другу архаичну компоненту, митску, показала је Тања Крагујевић (Крагујевић, 1976). Ништа у том делу "није концепт"⁹¹, све је "митско призивање"⁹². Он је непрестано загладан у оно иза, тежи комуникацији са вишом силом, али његова "надстварност" није само религијска. Није то само визија Бога; већ спој реалног и трансцендентног; "надстварности" је попут митске *стварности* сусрет оностраног и ононостраног, као што Настасијевићева стварна реч мора бити сусрет говора и ћутања."⁹³ Основно средство израза митске онтологије је парадокс, који често срећемо у Настасијевићевим стиховима, а динамизам Настасијевићеве визије још једна је компонента митске слике света (Крагујевић, 1976, 121-128)⁹⁴.

VII "Ах, Боже мој: ја бих се могао зашворити у орахову љуску, ја се ипак сматрајем краљем бескрајног простора, само кад не бих имао ружних снова."⁹⁵

Уз ослањање на религију и мит, Настасијевић је остварио висока, љубављу и надљубављу прожета дела и дао редуковану, сржну, готово аскетску слику света (Леовац, 1983, 142,120). Трагом Хусерла и феноменологије Милослав Шутић осветљавао је ову особену песничку материју, настојећи да открије слику света у Настасијевићевој поезији (Шутић, 1979). "Постојање слике света у једној поезији говори о њеној универзалности и истинској вредности"⁹⁶; њено одсуство знак је ефемерности. Слика света у Настасијевићевој поезији комплексна је и кружна. У њеном центру је песничко ја, а њене основне компоненте су: доживљај биљног света, доживљај простора и времена, доживљај себе у свету, доживљај другога, принципи редукције и доживљај суштине.

Биљке су присутне у Настасијевићевој поезији од општег појма до појединачних, именованих биљака. Понекад носе звук сентименталности и украсне метафорике, понекад су повезане са облицима женског тела... Њих, као и човека, прожима бол; али док га оне подносе безгласно, човек има реч која може бити тројака (стваралачка реч, крик или молитва). И биљке умиру као и човек; али док је њихова смрт декор, раскош боја, наша је сива и хладна. Биљке

умиру повремено, а ми - постепено. Смрт, међутим, није крај – елементи душе путем метамопсихозе враћају се у живот; то је онај ”тмоли мирис” душе и биља... Посредством биљака остварује се круг, додирују се почетак и крај, живот и смрт, и прелазе једно у друго... Простор тог света-крuga сегментиран је; постоји горе (то је Настасијевић дефинисао као ”надстварност”), доле (егзистенција), али и ”ниже од ниског” (где царује смрт). Време је схваћено циклично, као циклус дана и ноћи, и циклус годишњих доба. У срцу круга је песничко ја, које се одређује у односу према другима. Тај други је понекад жена, драга, понекад родитељ (који симболише ход уназад до изворишта човековог порекла). У Настасијевићевом кругу искрсавају егзистенцијална питања, а у односу према другима јавља се страх, патња, проблем људске комуникације као велика песникова тема. Стезањем обруча, редукцијама, кружна димензија сужава се постепено. Процесом десубјективизације од биља приближава се трансценденталним суштинама (које су понекад и религијски симболи, Бог и анђео).

На крају своје сложене филозофске анализе, Шутић закључује да је ова занимљива и изванредна слика света велика синтеза; синтеза не само митског (архаичног, прехришћанског) и хришћанског, већ и нововременог (од Декарта на овамо).

VIII *”Но зашто ишло много значи њприсустиво на овом свету,
и зашто ишло смо њпривидно нужни свему овдашњем,
овом нејпостојаном ишло се нас чудно доима,
нас најнејпостојанијих. Једанјути свако, само
једанјути. Једанјути заувек. Па и ми такође
једанјути. Никад више. Али ово:
једанјути да си био, ња макар и само једанјути:
земаљски да си био, - ило изгледа нејпозиво.”*⁹⁷

*Divinely irrational*⁹⁸, у кругу митског, религијског и модернистичког стварао је Момчило Настасијевић, тихо, стрпљиво, побожно. Да је био истински ”хладноков”⁹⁹ сведоче бројне варијанте песама које су остале у рукопису. Одбацујући све сувишно, у језичком и семантичком стежању, створио је ”упевану мелодију”¹⁰⁰. Затворен у своју љуштуру изнедрио је бисер-поезију, која је проговорила ”о ономе о чему се дотад могло само ћутати.”¹⁰¹ Момчило Настасијевић, дубоко парадоксалан и непоновљив, био је звучна шкољка. Неопозиво једанпут био је Момчило. Али тамни акорди његовог бисера, сјајног и недокучивог, неопозиви су.

”Истина је, дакле, само од оних који би, да се може, најрадије ћутали.”¹⁰²

Дела Момчила Настасијевића:

Настасијевић, 1972 - Момчило Настасијевић, *Истинословац*, Српска књижевна задруга, Београд, 1972.

Настасијевић, 1958 - Момчило Настасијевић, *Песме, приповећке, драме*, Едиција "Српска књижевност у сто књига", Матица српска – Српска књижевна задруга, Нови Сад – Београд, 1958.

Настасијевић, 1971 - Момчило Настасијевић, *Песме, приповећке, драме*, Едиција "Српска књижевност у сто књига", Матица српска – Српска књижевна задруга, Нови Сад – Београд, 1971.

Настасијевић, 1968 - Момчило Настасијевић, *Седм лирских кругова*, Просвета, Београд, 1968.

Настасијевић, 2008 - Момчило Настасијевић, *Седм лирских кругова*, Чигоја, Београд, 2008.

Литература о делу Момчила Настасијевића:

Атанасијевић, 2006 – Ксенија Атанасијевић, *Тамни вилајет Момчила Настасијевића*; у књизи: Ксенија Атанасијевић, *Српски мислиоци*, Плато, Београд, 2006.

Белић, 1951 – Александар Белић, *Насиље над језиком*; у књизи: Александар Белић, *Око нашег књижевног језика*, Српска књижевна задруга, Београд, 1951.

Дамјанов, 2002 – Сава Дамјанов, *Језик и фантастика: приче Момчила Настасијевића*; у књизи: Сава Дамјанов, *Апокрифна историја српске (пост)модерне: ново читање традиције ИИ*, Службени гласник, Београд, 2008.

Данојлић, 1963 – Милован Данојлић, *Волиће ли Настасијевића?*; Дело, год. IX, књ.1, Београд, 1963.

Дединац, 1994 – Милан Дединац, *Из Тамног вилајета од Момчила Настасијевића*; у књизи: *Авангардни писци као критичари*, приредио Гојко Тешић, Матица српска – Институт за књижевност и уметност, Нови Сад – Београд, 1994.

Дучић, 1971 – Јован Дучић, *Борисав Станковић*; у књизи: Јован Дучић, *Есеји, путописи*, Едиција "Српска књижевност у сто књига", Матица српска – Српска књижевна задруга, Нови Сад – Београд, 1971.

Егерић, 2002 – Мирослав Егерић, *Момчило Настасијевић и Исидора Секулић, фрагменти о једном Исидорином виђењу Настасијевића*; у књизи: *Дело Исидоре Секулић у науци о књижевносци*, зборник радова, приредио Милош Милошевић, Матица српска, Нови Сад, 2002.

Гавриловић, 1972 – Зоран Гавриловић, *Три јединства Момчила Настасијевића*; у књизи: Момчило Настасијевић, *Истинословац*, Српска књижевна задруга, Београд, 1972.

Глигорић, 1968 – Велибор Глигорић, *Поговор*; у књизи:

Момчило Настасијевић, *Седам лирских кружова*, Просвета, Београд, 1968.

Глигорић, 1971 – Велибор Глигорић, *Предговор*; у књизи: Момчило Настасијевић, *Песме, приповећке, драме*, Едиција ”Српска књижевност у сто књига”, Матица српска – Српска књижевна задруга, Нови Сад – Београд, 1971.

Гој, 1971 – Едвард Д.Гој, *Предговор*, у књизи: Момчило Настасијевић, *Песме, приповећке, драме*, Едиција ”Српска књижевност у сто књига”, Матица српска – Српска књижевна задруга, Нови Сад – Београд, 1971.

Јеротић I, 1998 – Владета Јеротић, *Момчило Настасијевић и његова прича Запис о даровима моје родјаке Марије*; у књизи: Владета Јеротић, *Дарови наших рођака: психолошки огледи из домаће књижевности*, књ.1, Просвета, Београд, 1998.

Јеротић II, 1998 – Владета Јеротић, *Песник малобројних*; у књизи: Владета Јеротић, *Дарови наших рођака: психолошки огледи из домаће књижевности*, књ.2, Просвета, Београд, 1998.

Јеротић III, 1998 – Владета Јеротић, *Момчило Настасијевић и будућности хришћанства*; у књизи: Владета Јеротић, *Дарови наших рођака: психолошки огледи из домаће књижевности*, књ.2, Просвета, Београд, 1998.

Кољевић, 1987 – Никола Кољевић, *Похвала јесми шуге*; у књизи: Никола Кољевић, *Класици српског јесничества*, Просвета, Београд, 1987.

Константиновић, 1983 – Радомир Константиновић, *Момчило Настасијевић*; у књизи: Радомир Константиновић, *Биће и језик у искуству јесника српске културе двадесетог века*, књ.6, Просвета – Рад – Матица српска, Београд – Београд – Нови Сад, 1983.

Костић, 1983 – Звонимир Костић, *Скица: Момчило Настасијевић*; у књизи: Звонимир Костић, *Архаично и модерно (есеји о нашим јесницима двадесетог века)*, Просвета, Београд, 1983.

Крагујевић, 1976 – Тања Крагујевић, *Мийско у Настасијевићем делу*, Вук Караџић, Београд, 1976.

Лаковић, 2006 – Александар Б.Лаковић, *Настасијевић из ”неизречја у реч”*; Поља, год. ЛИ, бр.441, септембар-октобар 2006.

Леовац, 1983 – Славко Леовац, *Момчило Настасијевић - књижевно дело*, Дечје новине, Горњи Милановац, 1983.

Михајловић, 1958 – Борислав Михајловић, *Момчило Настасијевић*; предговор у књизи: Момчило Настасијевић, *Песме, приповећке, драме*, Едиција ”Српска књижевност у сто књига”, Матица српска – Српска књижевна задруга, Нови Сад – Београд, 1971.

Милосављевић, 1978 – Петар Милосављевић, *Поетика Момчила Настасијевића*, Матица српска, Нови Сад, 1978.

Мирковић, 1938 – Никола Мирковић, *Момчило Настасијевић*; Српски књижевни гласник, н.с, 53, 4, Београд, 1938.

Остојић, 1968 – Карло Остојић, *Поговор*; у књизи: Момчило Настасијевић, *Седам лирских кружова*, Просвета, Београд, 1968.

Палавестра, 2008 – Предраг Палавестра, *Историја српске књижевне критике I-II*, Матица српска, Нови Сад, 2008.

Павловић, 1964 – Миодраг Павловић, *Момчило Настасијевић*; у књизи: Миодраг Павловић, *Осам ђесника*, Просвета, Београд, 1964.

Первић, 1968 – Мухарем Первић, *Поџвор*; у књизи: Момчило Настасијевић, *Седам лирских круџова*, Просвета, Београд, 1968.

Первић, 1971 – Мухарем Первић, *Предџвор*; у књизи: Момчило Настасијевић, *Песме, ђриповешке, џраме*, Едиција ”Српска књижевност у сто књига”, Матица српска – Српска књижевна задруга, Нови Сад – Београд, 1971.

Попа, 1968 – Васко Попа, *Момчило Настасијевић*; предговор у књизи: Момчило Настасијевић, *Седам лирских круџова*, Просвета, Београд, 1968.

Секулић, 1966 – Исидора Секулић, *Тамни вилајети Момчила Настасијевића*; у књизи: Исидора Секулић, *Оџлеги*, Матица српска – Српска књижевна задруга, Нови Сад – Београд, 1966.

Симовић I, 1991 – Лјубомир Симовић, *Лирски круџови Момчила Настасијевића*; у књизи: Лјубомир Симовић, *Дујло дно: есеји о српским ђесницима*, СКЗ - БИГЗ - Дечје новине-Просвета, Београд, 1991.

Симовић II, 1991 – Лјубомир Симовић, *О једној џрани српскоџ симболизма*; у књизи: Лјубомир Симовић, *Дујло дно: есеји о српским ђесницима*, СКЗ - БИГЗ - Дечје новине-Просвета, Београд, 1991.

Шутић, 1979 – Милослав Шутић, *Слика светиа у ђоезији Момчила Настасијевића*, Просвета, Београд, 1979.

Тешић, 2008 – Милосав Тешић, *Певање као сурова и врла мера ђушана*; поговор у књизи: Момчило Настасијевић, *Седам лирских круџова*, Чигоја, Београд, 2008.

Велмар-Јанковић, 1969 – Светлана Велмар-Јанковић, *Реч и суштина*; Књижевност, год. XXIV, књ. 48, св.5, Београд, 1969.

Винавер, 1971 – Станислав Винавер, *Момчило Настасијевић*; у књизи : Станислав Винавер, *Чувари светиа*, Едиција ”Српска књижевност у сто књига”, Матица српска – Српска књижевна задруга, Нови Сад – Београд, 1971.

Вукадиновић, 1971 – Божо Вукадиновић, *Делирично и фантасиично код Настасијевића*; у књизи: Божо Вукадиновић, *Интерпретације (о фолклорној, фантасиичној и ђесничкој имаџинацији)*, Просвета, Београд, 1971.

Зборник, 1994 - *Седам лирских круџова Момчила Настасијевића, зборник радова*, уредник Новица Петковић, Институт за књижевност и уметност – Дечје новине – Културно-просветна заједница Србије, Београд – Горњи Милановац – Београд, 1994.

Зорић, 1999 – Павле Зорић, *Предџвор*, у књизи: Павле Зорић, *Српско релиџијско ђесништво XX века*, Просвета, Београд, 1999.

Остала лијераура:

Костић, 1968 - Лаза Костић, *Плејисанке*, Просвета, Београд, 1968.

Костић, 1989 – Лаза Костић, *О Змају*, Матица српска, Нови Сад, 1989.

Киш, 1990 – Данило Киш, *Књиже ијак нечему служе*; у: "Ното роeticus", Свјетлост, Сарајево, 1990.

Миљковић, 2001 – Бранко Миљковић, *Песме*, Каирос, Сремски Карловци, 2001.

Миљковић, 2004 – Бранко Миљковић, *Сабране ѿесме*, Просвета, Ниш, 2004.

Павловић, 1973 – Миодраг Павловић, *Звучна екумена Стјанислава Винавера*, предговор у књизи: Станислав Винавер, *Евројска ноћ и друже ѿесме*, Српска књижевна задруга, Београд, 1973.

Павловић, 1979 – Миодраг Павловић, *Изабрране ѿесме*, Рад, Београд, 1979.

Павловић, 1998 – Миодраг Павловић, *Анѿологија српског ѿеснишѿва*, Просвета, Београд, 1998.

Рилке, 1968 – Рајнер Марија Рилке, *Лирика*, Просвета, Београд, 1968.

Шекспир, 1959 – Виљем Шекспир, *Хамлеј, дански краљевић*, Рад, Београд, 1959.

Велек–Ворен, 2004 – Рене Велек–Остин Ворен, *Теорија књижевносѿи*, Утопија, Београд, 2004.

Фусноѿе:

¹ Гавриловић, 1972, 9

² Данојлић, 1963.

³ Михајловић, 1958, 7

⁴ Дединац, 1994, 224

⁵ Велек-Ворен, 2004, 316

⁶ Симовић И, 1991, 233-234

⁷ Исто

⁸ Новица Петковић, *Један ѿоглед на Настасијевиеву ѿезију*, Зборник, 1994, 14

⁹ Гој, 1971, 20

¹⁰ У том смеру размишљају и: Тања Поповић, Марта Фајнд, Тихомир Брајовић, Тиодор Росић (Зборник, 1994)

¹¹ Настасијевића као симболисту виде: Зоран Гавриловић, Радивоје Микић, Никола Кољевић, Тања Крагујевић, Миодраг Павловић, Љубомир Симовић, Станислав Винавер.

¹² Крагујевић, 1976, 100

¹³ Исто

¹⁴ Исто, 101

¹⁵ Михајловић, 1958, 8

¹⁶ Настасијевић, 1972, 97

¹⁷ Никола Грдинић, *Проблем мајерње мелодије у српској авангардној књижевности*, Зборник, 1994, 33

¹⁸ Исто

¹⁹ Исто; Никола Грдинић посматра Настасијевићеву тежњу "матерњој мелодији" као окретање аутохтоној традицији, а сличне тенденције открива и у неким есејима Милоша Црњанског и Растка Петровића.

²⁰ Михајловић, 1958, 20

²¹ Настасијевић се не окреће епској матрици, "легитимном" току народне књижевности. На један нов, стваралачки начин, дијаметрално супротан романтичарима загладан је у тај лирски, бајалички, сновидевни сегмент културне прошлости. (Гој, 1971, 19)

²² Тешић, 2008, 160

²³ Константиновић, 1983, 7

²⁴ Костић, 1989, 136

²⁵ Попа, 1968, 6

²⁶ Винавер, 1971, 254

²⁷ Павловић, 1964, 182

²⁸ Рилке, 1968, 105

²⁹ Михајловић, 1958, 21

³⁰ Миодраг Павловић наводи те кованице (челик-век, бисер-жеђ, надхват-благо, пламен оплођење, непребол-дубина, искон-море, стамен-стабло, хорно...) говорећи о Настасијевићевој језичкој ингениозности (Павловић, 1964, 184). Ипак, помало парадоксално, сматра да је његов језички подухват супротан језичким инвенцијама његових претходника, "језичких слободара" (Павловић, 1998, 37), мислећи првенствено на Кодера.

³¹ Цитирано према: Милосављевић, 1978, 285

³² Исто, 284

³³ Исто, 285

³⁴ Винавер, 1971, 254

³⁵ Неизрециво се назире управо тим немуштим језиком; оно не припада само људима, и зато Настасијевић трага за језиком који ће обухватити и камен и биљку и звер. А не зато што, трагично усамљен и отуђен од људи, хоће језик којим не говори човек; зато што тежи инверзији –и језичкој и егзистенцијалној, свему што је супротно природном и логичном (Константиновић, 1983, 25-26).

³⁶ Говорећи о тој редукацији језичког материјала, Радомир Константиновић посматра Настасијевића као аутора који у свему, па и у језику тражи смрт (Константиновић, 1983, 49). Константиновић говори о "систематском одбијању глагола" (Константиновић, 1983, 50), "насиљу над глаголом" (Константиновић, 1983, 52), "страдању глагола" (Константиновић, 1983, 56). Са тим ставовима не слажу се ни Љубомир Симовић, ни Звонимир Костић, ни Петар Милосављевић. Они сматрају да се ради о изостављању и редуковању свих врста речи (Симовић I, 1991, 254; Костић, 1983, 94). Љубомир Симовић додаје да Настасијевић користи семантички јаке глаголе, обременене смислом (букнути, бризнути, бујати, лопити, тврднути, расточити, схорити се, ледити, праснути...) и то у најактивнијим облицима, презенту и императиву, и стога говори о "драматичности глагола" код Настасијевића (Симовић I, 1991, 254). Изостављање глагола обезбеђује полисемичност; уместо једне, имамо неколико могућности на глаголском месту; "изостављање глагола, (...) то је само другачији вид њиховог присуства" закључује Милосављевић (Милосављевић, 1978, 283).

- 37 Лаковић, 2006
- 38 Велмар-Јанковић, 1969, 513
- 39 Миљковић, 2004, 240
- 40 Дамјанов, 2008, 201
- 41 Павловић, 1973, 27
- 42 Палавестра, 2008, 298
- 43 Настасијевић, 1972, 205
- 44 Палавестра, 2008, 298
- 45 "Ко је тај, осим Шекспира, Рембранта, Бетовена да ме пуније може прожимати Поезијом потеклом из Шекспира, Рембранта, Бетовена?" пита се Момчило Настасијевић (Настасијевић, 1972, 206). Критичари су непоодношљива "секта људи" (Исто, 185), штетни и непотребни посредници (Исто, 206) а њихово "последње прибежиште" је уметност ради уметности (Исто, 185). Настасијевић хоће "уметност ради људске душе" (Исто, 191).
- 46 Иако се 1939. године у оквиру *Целокућних дела*, које су издали пријатељи појавила једна књига *Есеја* и једна књига *Мисли*, 1991. приликом објављивања Настасијевићевих Сабраних дела, Новица Петковић, приређивач тог критичког издања, издвојио је неке Настасијевићеве радове и објавио једну поетичку књигу под насловом *Есеји, белешке мисли*.
- 47 Павловић, 1964, 200
- Да Настасијевићева интуиција има упориште не само у Бергсоновом филозофском систему, него (још више) и у систему Бенедета Крочеа писао је Милослав Шутић (Шутић, 1979, 57).
- 48 Милослав Шутић, *Материјализована мелодија у поезији Момчила Настасијевића*, Зборник, 1994.
- 49 Секулић, 1966, 97
- 50 Винавер, 1971, 248
- 51 Костић, 95-96
- 52 Попа, 1968, 5
- 53 Симовић се позива на Жоржа Батаја и учење о континуитету и дисконтинуитету бића. Батај сматра да се континуитет бића, прекинут рођењем, поново успоставља смрћу; током живота еротски врхунац представља тренутак краткотрајног успостављања континуитета, јер је заборав индивидуалности толико интензиван и потпун, да се може упоредити са самозабравом до кога доводи смрт (према: Симовић И, 1991, 237). Сличног мишљења је и Милосав Тешић (Тешић, 2008, 128).
- 54 Александар Јерков, *Неука срца (Фаустовски џренуџак Настасијевићеве "Зоре")*, Зборник, 1994.
- 55 Настасијевић, 2008, 27
- 56 У песми "Труба" Александар Јовановић налази одблеске стварности и историје; спајају се реални догађаји из Првог светског рата и библијске апокалиптичне визије (Александар Јовановић, *Ошварање печата; Над Настасијевићевом песмом "Труба"*, Зборник, 1994).
- 57 Мотив уклете невесте, златне лепоте, са карактеристикама соларног бића, прастари мотив који је карактеристичан за народне песме Срба, Бугара, Украјинаца; у Настасијевићевим стиховима открива Миодраг Матицки (Миодраг Матицки, *Балада о уклетој невести као подтекст Настасијевићевих лирских кругова*, Зборник, 1994). Мотив уклете невесте, чија је круна народна балада "Женидба Милића барјактара" привлачио је и песнике романтизма, и песнике модерног сензибилитета у српској књижевности (Настасијевића, Растка Петровића, Попу) открива Матицки.
- 58 Костић, 1968.
- 59 Настасијевић, 2008, 35

- 60 Тешић, 2008, 133
- 61 Павловић, 1964, 171
- 62 Настасијевић, 2008, 47
- 63 Настасијевић, 1972, 233
- 64 Настасијевић, 1972, 225
- 65 Михајловић, 1958, 21
- 66 Миљковић, 2001, 11
- 67 Настасијевић, 2008, 78
- 68 Тешић, 2008, 142
- 69 Настасијевић, 2008, 87
- 70 Понекад је то жеђ за почетком , арце (Леовац, 1983, 127).
- 71 Настасијевић, 2008, 105
- 72 Настасијевић, 1972, 221
- 73 Иван Негришорац, *Тејрајтић о свейој жрџиви (О ђесми "Храм" Момчила Настасијевића)*, Зборник, 1994.
- 74 Исто, 141
- 75 Настасијевић, 2008, 89
- 76 Шекспир, 1959, 152
(„Остало је ћутање.”)
- 77 Бојан Јовић, *О Настасијевићевој "Причи"*, Зборник, 1994.
- 78 Зборник, 1994, 147
- 79 Исто, 153-154
- 80 Настасијевић, 2008, 118
- 81 Настасијевић, 2008, 74
- 82 Сви тумачи то истичу, сем Радомира Константиновића, који, неаргументовано, открива „дух насиља и злочинства” у Настасијевићевом поетском ткиву (Константиновић, 1983, 59).
- 83 Настасијевић, 2008, 28
- 84 Основни принцип Настасијевићеве доброте је следећи: „А у животу, оскрнавиш ли нешто, платиће то потомак у деветнаестом колону, ружна реч ће добити крила и родити нечију трагедију, зао осмех ће спржити гране некој брези. Помилујеш ли благо неку сироту, заруменеће гора, пропојаће негде далеко нечије срце.” (Михајловић, 1958, 17) Михајловић у томе види православни идеал, али можда би се могао у то схватање учитати одсјај суматраизма Милоша Црњанског...
- 85 Настасијевић, 2008, 28
- 86 Кад на пример Миодраг Павловић у песми „Requiem” (Павловић, 1979, 11) изрази патњу због смрти човека, он то ради са шкргутом зуба и болном иронијом (али ипак иронијом), апострофирајући при том комедију смрти...
*„Осејитије
 Свети је ђосџао лакиши
 За један људски мозак.”*
- 87 Первић, 1971, 29
- О тој теми као значајном сегменту Настасијевићевог дела говори и Тања Крагујевић (Крагујевић, 1976, 147).
- 88 Исто
- 89 Симовић И, 1991, 249
- 90 Док Константиновић верује како је Настасијевић „сањао да постане светац” (Константиновић, 1983, 20), Јеротић смело изјављује да је Момчило Настасијевић био „прави светитељ у српској књижевности” (Јеротић III, 1998, 155) откривајући у његовом делу суштствену доброту и дубоко хришћанске мотиве: убиство и кајање, преузимање кривице, очишћење и просветљење, спасоносно дејство молитве (Јеротић II, 1998, 142-143)... Да

Настасијевић постовећује уметност и религију, истицали су и Павле Зорић, који га убраја у врхове нашег религиозног песништва (Зорић, 1999, 14), и Миодраг Павловић, који га не доживљава као религиозног ствараоца у суштини (Павловић, 1964, 201). Зорић је уочио и да је Настасијевићева религиозност блиска учењу исихаста и њиховој молитви срца (Зорић, 1999, 14).

⁹¹ Цитирано према: Јеротић III, 1998, 147

⁹² Секулић, 1966, 97

⁹³ Исто

⁹⁴ Крагујевић, 1976, 118

⁹⁵ ”Мит избегава статичност, задржавање на било ком од полова, он их спреже у узглобљеност којом влада унутрашњи динамизам противстављености, магија круга.” (Крагујевић, 1976, 128)

⁹⁶ Шекспир, 1959, 52

⁹⁷ Шутић, 1979, 175

⁹⁸ Рилке, 1968, 143

⁹⁹ Термин К. Брукса, цитирано према: Крагујевић, 1976, 143

¹⁰⁰ Костић, 1989, 286

¹⁰¹ Леовац, 1983, 122-123

¹⁰² Новица Петковић, *Један поглед на Настасијевићеву поезију*, Зборник, 1994, 23

¹⁰³ Настасијевић, 1972, 20

Биљана ТУРАЊАНИН

*СИМОН ЧУДОТВОРАЦ И ИКАР ГУБЕЛКИЈАН –
ДВА ЛИЦА ИСТЕ СУДБИНЕ*

Nihil novi sub sole

Врхунско књижевно дјело увијек је одговор и позив. Одговор на нека ранија питања постојећих књижевних творевина и позив на разговор, на преиспитивање прошлости. Нових тема и мотива нема. Пронађене су глинене плочице које датирају још прије *Епа о Гилгамешу* у којима се аутор жали како су све теме исцрпљене и како нема о чему писати. А са вјечитом умјетничком јаловошћу носио се прије толико година! Како се онда изборити са понављањем и досадом и како данашњем читаоцу, а претпоставићемо да је ријеч о Кишовом homo poeticusu, утолити литерарну глад за новим, невиђеним, недочитаним. Усудићемо се, не да понудимо, већ само да се осврнемо на одгонетку коју су прије нас литерарни Мегалос Мастораси пронашли. „Сви се освајачи надају да пишу палимпсесте но мало коме за руком пође да, играјући се Творца, свет почне од Алфе и Омеге. На саструганом пергаменту наслеђеног живота увек нешто остане. (...) Између онога што се види, дубоко испод обриса и белега видљиве повести, тећи ће невидљива историја изумрлих раса и несталих племена која не зна за крај.“¹ Иако смо овај цитат донекле безобзирно истргли из контекста – дотакли смо се једне од основних преокупација Пекићевих. „Што је било то ће бити, што се чинило, то ће се чинити и нема ништа ново под сунцем.“², мото је за Пекићеву књигу *Време чуда*, преузет из *Књиже пророчједникова*. Плетиво сваког текста само је бод у књизи која се непрестано

---

¹Борислав Пекић, *Мегалос Масторас и његово дело у књизи Нови Јерусалим*, Београд, 2004, стр. 7.

²*Књиже пророчједникова 1.9, Свето писмо*, Београд, 2000, стр. 583.

пише... *Master piece* свагда је „отворено дјело“. Ако тако разумијемо књижевност, а то је типично постмодернистичко схватање, једноставно ћемо проналазити сагласја у разнородним текстовима, и успјеваћемо да уочимо дубинске везе испод патине основних језичких значења, што ће нам доносити задовољство у тексту. „Уметничко ја се схвата на плану форме посредством асоцијација са другим делима уметности. Форма уметничког дела одређује се односом према другим формама које су постојале пре ње... Не само пародија, већ уопште свако уметничко дело ствара се као паралела и противтежа некаквом обрасцу. Нова форма се јавља не ради тога да изрази нову садржину, него да замени стару форму која је већ изгубила своја уметничка својства.“³ Борислав Пекић и Данило Киш, велики ствараоци *хомерског дара*⁴ српске књижевности, у свом разговору са литерарном повијешћу кренули су, разумљиво, од мита.

Осећам у митовима неке коначне истине које човек репродукује.
(Борислав Пекић)

Већ сам наслов Пекићеве књиге *Усијење и суновраћ Икара Губелкијана* бременит је значењима. Чак и они којима антички мит није преокупација, једноставно ће препознати мит о Икару и Дедалу који Пекић користи као подтекст својега дјела. Сабрат по судбини митском летачу, врхунски клизач, Икар Губелкијан у својој жељи да покаже лични бунт према фашистичкој власти, али да на сличну побуну позове своју публику, смишља фантастичну кореографију у чијој је основи управо митска прича о Икару и Дедалу.

„Будући да је он био Минојев заточеник, и да је својим ропством илустровао понижавајући положај једног народа под непријатељском окупацијом, мој би Икарус, иако лишен крила и већ прежаљен, нашао снаге да се поново vine у ваздух и да се у неограниченој слободи, у слободи коју сам за своје суграђане захтевао, одржава само *уз помоћ своје несаломљиве воље*. Хтео сам да у Икарусовој вољи моји гледаоци виде позив на испољавање своје, да у његовој привременој катастрофи виде пролазност своје судбине, и да се надахну Икарусовим духом побуне.“⁵ (подвукла Б.Т.)

Међутим, умјесто да његов Икар досегне Сунце, или симболичну слободу, доживљава поражавајући пад. И нехотице, мит бива

---

³Данило Киш, *Час анатомије*, Сарајево, 1990, стр. 57.

⁴Михајло Пантић, *Александријски синдром III*, Матица српска, Нови Сад, 1999, стр. 10.

⁵Борислав Пекић, *Усијење и суновраћ Икара Губелкијана/Одбрана и последњи дани*, Нови Сад, 2001, стр.22.

реактуализован, а јунакова дрскост да га мијења кажњена. Није био свјестан да се и он огријешо о древну грчку заповијест мјере, правило златне средине. „Чуј Икаре, сада ћемо одлетјети са Крита. За вријеме лета буди опрезан. Не спуштај се сувише ниско мору, да ти слани млазови не би наквасили крила. Не подижи се ни близу сунцу: врућина ти може растопити восак и перје ће се разасути.“⁶ Прекорачио је границу дозвољеног и његов пад значио је пад у тривијалност. Од свога клизања он прави пародију, од врхунског клизача постаје циркузант.

Са митским летачем може се упоредити и Симон Чудотворац Данила Киша. Да би доказао апостолу Петру како је способан на чуда и он се само снагом своје воље успјева одвојити од земље и полетјети.

„И видеше одједном како се смртно тело Симона Чудотворца одваја од земље, како се диже усправно и све навише, мрдајући рукама тек малко, као риба перајима, сасвим мало, скоро неприметно, а коса и брада му се лелујаху од тог спорог летења, од тог лебдења.“⁷

Али његова неприродна потреба једнако страшно бива кажњена и он скончава на ужасан начин. Иако је овако и у Кишово дјело могуће учитати антички мит, он није ни приближно видљив као код Пекића и, признајемо, ни толико важан.

И Пекићево и Кишово дјело јесу истински палимпсести, па не можемо очекивати да смо их прозрели и дочитали дотакнувши се једног њиховог слоја. Много је узбудљивије оно што својим дјелом носе дубоко испод првог читања, они горки талози разноликих искустава који Икара Губелкијана и Симона Чудотворца заиста чине лицем и наличјем истоветне судбине, а што и јесте тема нашега рада. Антички мит, без обзира колико видљив био у Пекићевом дјелу, ипак није једина нит која их спаја и чини Кастором и Полуксом заједничке огријеховљености. Но, загребимо испод површине...

⁶Н.А. Кун, *Леџенде и митови старе Грчке*, Сарајево, 1971, стр. 201.

⁷Данило Киш, *Симон Чудотворац*, у књизи *Енциклопедија мртвих*, Београд, 2006, стр.44.

„Јер ишо бива синовима људским шо бива и сшоци, једнако им бива; како жине она шшоко жину и они, и сви имају исти дух; и човјек нишша није бољи од шоке, јер је све шшашшина.“

(„Књига Проповједникова“ 3-19)

Пекићев мото, с пуним правом, могао би обиљежити и Кишову новелу. *Библија*, књига над књигама, и за њих је била источник свјеже инспирације. За овај цитат слободно се може рећи да је „срж сржи, со соли“ њихових текстова. Према хришћанском схватању, из гордости се рађају сви гријеси. Она је „...извор гнева, врата лицемерства, подупирач демона, чувар грехова, узрочник немилосрђа, незнање за самилост, сурови иследник, нечовечни судија, противник Бога, корен хуле.“⁸ Из гордости рађају се чудесне Икарове и Симонове жеље. Отуд и њихова жеља усмјерена ка оном највишем, ка Господу. Но, није се тицала древне тежње вјерника ка подобију, што већем наликовању на Творца, напротив, значила је борбу са њиме!

На самом почетку новеле Симон је брижљиво описан. „Био је средњег раста, мишићав, кудраве црне косе која је почела да се на темену проређује, док му је брада, такође кудрава и неуредна, већ била прошарана белином. Имао је повијен кошчат нос и профил овце. Једно му је око било веће од другог, што је давало његовом лицу помало саркастичан израз. У левом је уву носио златну минђушу: змију која гута свој реп.“⁹ Индикативна је управо минђуша коју Симон носи. Уроборос – змија која гута свој реп представља „снажну метафору цикличног понављања“¹⁰, сигнал да борба коју води Симон није почела нити завршила с њиме, да је још прије митског Икара неко покушао досегнути Сунце. Сазнајемо и да је говорио више језика (сваки са страним нагласком), да је био „жива духа и одличан говорник.“¹¹ Он се јавља као супротност апостолима који су обилазили иста села као и он проповједајући Христов наук. „Ја нисам апостол“, каже Симон, „ја сам један од ваших. Они вам стављају руку на главу да би вас надахнуо свети дух; ја вам пружам руку да вас извучем из прашине.“¹² Он је дат као негација свему што и данас у хришћанству представља систем позитивних вриједности. Симон није човјек вјере већ човјек запитаности и сумње па стога и интересантнији сензибилитету Данила Киша за кога се с правом каже да је „изворни авангардни писац, који је зака-

⁸Свети Јован Лествичник, *Лествица*, Београд, 1999, стр. 177.

⁹Данило Киш, Симон Чудотворац, у књизи Енциклопедија мртвих, Београд, 2006, стр.31.

¹⁰Ханс Бидерман, *Речник симбола*, Београд, 2004, стр. 411

¹¹Данило Киш, *Симон Чудотворац*, у књизи Енциклопедија мртвих, Београд, 2006, стр.32.

¹²Исто, стр. 33.

снио на историјску сцену модернизма.¹³ Али Симон није само плод узавреле Кишове имагинације. Овај писац који је најрадије волио да сам говори о својим дјелима, као грађу за своју новелу наводи једну од гностичких легенди. Тако је осим *Библије*, видимо, користио њену контра књигу, а за главног јунака одабрао не апостола Петра него његовог антипода – Симона. Говорећи о *Гностичким јеванђељима* Елен Пејгелс свједочи о историјском поријеклу Симона Мага (дословно Мађионичара) и о ставу који су хришћански духовници имали према њему. У тим круговима сматрано је да његово учење потиче од Сатане. „Као што је Петар на челу правог наслеђа, тако Симон симболише лажно, демоном инспирисано наслеђе јеретика; он је ‘отац свих јереси’.“¹⁴ И у Кишовој новели он је изопштеник, али, итекако, способан да привуче слушаоце.

„Он је проповедао да је Бог апостола тиранин, а тиранин не може бити Бог разумном човеку. Тај њихов Бог, Јехова, Елохим, острвио се на човечанство, дави га, коље, шаље на њега болести и дивље звери, змије и терантеле, лавове и тигрове, муње и громове, кугу, лепру, сифилис, буре и олује, сушу и поводње, море и несанице, јад младости и немоћ старости.“¹⁵

Икара Губелкијана упознајемо кроз његов солилоквијум као заборављеног, разочараног и сасвим сломљеног човјека. „Забрављени смо и ја и моја утакмица са Свемогућим, моја битка – у сред рата који ме се није тицао – за Немогуће, моја непрекидна, страсна, лудачка борба за савршенство, што ми је подругљиво измицало у најбезначајнијим погрешкама тела, омашкама које сам само ја могао да осетим.“¹⁶ И он је попут Симона Чудотворца човјек немирења и бунта. Мада је његов пркос на први поглед усмјерен према нацистичкој власти, која му је осим мирног живота одузела и родитеље, његова борба тежила је нечему вишем.

„У трећем, финалном ставу пантомиме, требало је да мој Икарус, опијен покретљивошћу, заведен лакоћом тог небеског крстарења, у коме се дозивао са усамљеним морским орловима, занемари сврху лета, заборави да путује домовини и родном огњишту, и дође на злосрећну идеју да у птичјој вештини надмаши домаће богове, оне, бар, од њих, који су се служили крилима и били поносни на своју летачку моћ.“¹⁷

¹³Предраг Палавистра, *Историја српске књижевне критике*, Нови Сад, 2008, стр. 607.

¹⁴Елејн Пејгелс, *Гностичка јеванђеља*, 1981, стр. 84.

¹⁵Данило Киш, Симон Чудотворац, у књизи Енциклопедија мртвих, Београд, 2006, стр.37.

¹⁶Борислав Пекић, Успење и суноврат Икара Губелкијана/Одбрана и последњи дани, Нови Сад, 2001, стр. 14.

¹⁷Исто, стр, 32.

Можемо се запитати: откуд та безумна жеља за супротстављањем Господу?

Портретишући Симона, Киш је суптилно подвукао оно сатанско у његовој природи. Повијест обојице ових јунака сазнајемо посредством других. Новела *Симон Чудошворац* писана је у трећем лицу, као легенда која се препричава, због чега у њезину вјеродостојност не можемо бити потпуно сигурни. То је омогућило писцу да Симона створи са ауром мистичног и демонског јер ништа о њему није провјерљиво и сигурно.

„Неки су тврдили да је дошао из селендре зване Гита, у Самарији, неки да је из Сирије или из Анадолије. Треба признати да је и он сам допринео тој забуни, јер је на то безазлено питање порекла одговарао једним широким замахом руке који је обухватао једнако прво насеље као и пола небосклоне.“¹⁸

Исповјест Икара Губелкијана је „октобра месеца 1945. године, у јеку Обнове и Изградње, диктирана у перо часној Валерији, сестри надзорници Болнице Св. Вид – Словенија.“¹⁹ Његово поријекло је познато и управо у њему сам јунак проналази узрок својих недаћа, коријене његовој неразумној жудњи.

„Упркос расном презимену (суфикси – ан и ани, одмах нас одају) наша крв одавно беше измешана са, необуздатим укрштањем већ разблаженом крвљу других средоземних сојева, почев од Словена и јеврејских покрштењака Морона, до гркоцинцарских мешанаца из Москопоља и Мацедоније, па је тим плодноним претакањем, превирањем, мућкањем и кључањем, тим учесталим прожимањем опречних својстава, стекла неку префињену жестину првенца, танану, скровиту, али опасну експлозивност бућкуриша, све у свему, бурну снагу којој имам да захвалим – шта ја то говорим? – коју морам да окривим за своју неприродну и опаку амбицију и њене поразне последице по мој живот и моју уметност.“²⁰

Не може бити случајно што Икар припада и народу Израилевом – етимолошки, оном који се борио са Господом! Сем тога „прегрејаног bouillon-a“ крви, отац и мајка му, као прародитељски гријех, у наслијеђе остављају умјетност – „откривали су ми – била је то одиста нека врста откровења, јеванђеље клизачког умећа.“²¹ Намијенивши му за дар своју умјетност, уз њу су му као обавезно бремене оставили и таштину која прати умјетнике. А то је

---

¹⁸Данило Киш, *Симон Чудошворац*, у књизи *Енциклопедија мртвих*, Београд, 2006, стр.31.

¹⁹Борислав Пекић, *Усијење и суновраћ Икара Губелкијана/Одбрана и последњи дан*, Нови Сад, 2001, стр. 11.

²⁰Исто, стр. 16.

²¹Исто, стр. 19.

оно што нас, опет, враћа његовом митском праоцу. Преводећи митску симболику на психолошки језик, Пол Дил Икаров лет објашњава „таштом усхићеношћу“.²²

А ту је и дубока веза са Библијом јер „таштина над таштинама, вели проповједник, таштина над таштинама, све је таштина.“²³ То ће бити и ријечи Икара Губелкијана које ће понављати на крају и на почетку своје исповјести. Ево плодносног прожимања на коме инсистира постмодерна! Уносећи интертекстове у свој сопствени текст, он продубљује значење свога дјела јер у њега уписује већ створени тематско-идејни свијет туђег текста.²⁴

Суптилну христјанизацију видимо и у самом наслову. Пекић за прву ријеч својега наслова не користи термин „лет“, „успон“, „скок“, него управо ријеч посве натопљену хришћанским мистицизмом – *усјење*. Умјетност клизања којему је био подучаван од стране родитеља за њега је представљало *ошкровење*, док је једна од кључних фигура његове кореографије била „у позицији сличној обореном римском крсту.“²⁵

Симон Чудотворац је, опет, као што смо претходно напоменули, и настао као полемика са *Библијом*. Апостол Петар је извојевао побједу, али онај устаљени оксиморон главног „негативног јунака“ припада Симону. Он је тај који умире са гротескним осмијехом немирања на уснама.

Њихову умјетничку сујету и жудњу за престижањем Господа подгријавала је публика, безимени пук жељан чуда.

„Дознавши да се надомак села, код велике маслине, збивају неке необичне ствари, и да ће изгледа онај брбљивац најзад да прикаже неку од својих факирских вешина, народ се поново искупи. (...) У нагло насталој тишини није се чуо ни један једини крик, ни један једини уздах. Гомила је стајала као скамењена, очију упртих к небу. Чак су и слепци окретали своје празне беоњаче ка небесима, јер су по нагло насталој тишини схватили шта се збило, куда је

---

²²„Ташто се уздајући у своја крила, која су само вештачка творевина, интелект преобраћен у изопачену машту не слуша више никакав мудар савет нити зна више за било какву меру; он хоће да буде дух и смера да се вине до сунца. То је завршни и одлучујући ступањ побуне интелекта на дух. Но, усхићени полет, изопачена машта, таштина, крила од воска, уопште не носе. Што се Икар више приближавао сунцу, животу духа, то га више издају његова вештачка крила. Дух је тај који досуђује казну, а од сунца се топе вештачка крила. Икар се руши и пада у море.“ (Пол Дил, *Симболика у грчкој митологији*, Сремски Карловци, 1991, стр. 50.)

²³*Књига Пројовједникова 1.2, Светло писмо*, Београд, 2000, стр. 583.

²⁴Милена Стојановић, *Књижевни врћи Борислава Пекића*, Београд/Панчево, 2004, стр. 37.

²⁵Борислав Пекић, *Усјење и суноврати Икара Губелкијана/Одбрана и последњи дани*, Нови Сад, 2001, стр. 21.

светина упутила свој поглед, куда су све главе окренуте.“²⁶

„Био сам сјајан, знао сам то, иако је одобравање, бар оно гласно, и овог пута изостало. Међутим, док сам се клањао, у савршеној тишини опчињене арене, ја сам га препознавао у запаљеним очима, стиснутим шакама и неприродним положајима, што су их заузела пресамићена, згрчена и искривљена тела опијених гледалаца.“²⁷

Оба јунака започињу свој лет. Оба на свој начин пркосе Господу. „Безумни Икаров (или Симонов, прим. Б.Т.) покушај је остао пословичан за неуротичност на њеном највишем степену за један облик духовне болести: за лудило величине, за мегаломанију.“²⁸ Само уз помоћ своје воље, отресавши земљину тежу као прашину са својих стопала, пред очима занијемјелих гледалаца дешава се чудо...

„Оно што би – ако је веровати својим очима – требало да буде смртно тело Симона Чудотворца сад је доспело до облака: црна мрља која се за тренутак беше изгубила из вида, но која се сад, на белој позадини ниска облака поново јасно оцрта, а затим сасвим нестане у белој измаглици.“²⁹

„У самом срцу тих концентричних кругова сретну се са богом, коме пркосим. Претпоследњи скок, троструки окрет у безмало водоравном положају, имао је да представи Икарусов покушај да надвиси, надскочи, победи сунце, и био је замишљен као најстрмоглавији по висини, најдужи по трајању, и најрафранији по састојцима. Морао сам да постигнем не само највеће растојање од ледене подлоге, и то у једном неприродном положају, него је било нужно да, у сред тог скока, без икаквог ослоња у ваздуху, прикажем колебање, узбудљив губитак висине, борбу незаштићеног тела са понором, над којим је, захваљујући инерцији, још само висило, пошто је остало без крила одлепљених услед несносне јаре, и још да то главињање, то самртничко одржавање равнотеже, већ пољуљане, траје, да свима буде уочљиво у свој својој безнадежности.“³⁰

---

²⁶Данило Киш, *Симон Чудотворац*, у књизи *Енциклопедија мртвих*, Београд, 2006, стр. 42-44.

²⁷Борислав Пекић, *Усијење и суноврати Икара Губелкијана/Одбрана и последњи дани*, Нови Сад, 2001, стр. 26.

²⁸Пол Дил, *Симболика у зрчкој митологији*, Сремски Карловци, 1991, стр. 51.

²⁹Данило Киш, *Симон Чудотворац*, у књизи *Енциклопедија мртвих*, Београд, 2006, стр. 45-46.

³⁰Борислав Пекић, *Усијење и суноврати Икара Губелкијана/Одбрана и последњи дани*, Нови Сад, 2001, стр. 34.

Оно што је потом услиједило била је страшна и неумољива казна. Казна која је све вријеме лебдјела над њиховим главама, одмазда коју је пук и очекивао... Пад што је услиједио био је пад од искона – Сатанин, Адамов, Икаров, Симонов пад. Још једна страшна симболика Симоновог знамења – *уробороса* – вјечито човјечије пропадање у сукобу са Творцем. „И изагнав човјека постави пред вртом Едемским херувима, с пламенијем мачем, који се вијаше и тамо и амо, да чува пут ка дрвету од живота.“³¹ Како је тачно устврдио Пекић: „За мене је ‘вечно јуче’ мита, време у коме се мит једном обавио; међутим његово је и време ‘вечно данас’, јер се он и данас обавља, а оно је такође и потенцијално ‘вечно сутра’, јер ће се тај исти мит обављати и сутра. Дакле то је пре свевременост него невременост, односно безвременост мита и сваку безвременост мита треба у ствари у првом реду схватити као свевременост.“³²

Интересантно, код обојице јунака имамо идеју двоструког пада.³³

Икаров први случајни пад на леду донио му је, захваљујући сопственој сујети, и необичну славу. Све је учинио да његов пад не изгледа као непредвиђена омашка већ као планирано изазивање посебног, чудног ефекта – смијеха. Због тога сваки наредни пад бива помно планиран. „Савршена борба против савршенства. (...) Један ђаволски ритуал, као свети обред у свему личан правоме, до најмање догме раван канонском, једино што је био посвећен Демону, а не Богу.“³⁴ И мада је између првог и посљедњег пада било небројено увјежбаваних, смишљених падова оскрнављене умјетности, онај посљедњи је онај који се биљежи. До њега долази јер Икар одлучује да збаци своју неподношљиву образину „бедног пајаци“ и, коначно покаже истинско лице своје умјетности. А како би другачије ако не у поновном мегдану са Богом? Препушта се заносу уопште се не базирајући на разгњевљену публику која је од њега очекивала друго, али умјесто увјежбаног покрета чини

„један други, необјашњиви, непознати покрет, и, занет њиме, као изненадним, пријатељским загрљајем, са бескрајним мирењем, па и олакшањем, треснуо о клизалиште, и овог пута на тртицу, само лишену заштите суспензоријума, и овог пута, после мучног затишја, поздрављен бесомучним овацијама.“³⁵

³¹Прва књиџа Мојсијева која се зове *Посџање 3.24*, *Светио писмо*, Београд, 2000, стр. 3.

³²Борислав Пекић, *Марџиналије и моралије (Мисли)*, Нови Сад, 2008, стр. 244.

³³Двоструки пад је још много раније у српској књижевности тематизовао Његош у *Лучи микрокозма* гдје га доживљава човјечији праотац, Адам. Због одступања од црквених канона и то од стране православног владике ово дјело је стално било предмет различитих полемика.

³⁴Борислав Пекић, *Усјење и суноврати Икара Губелкијана/Одбрана и посљедњи дани*, Нови Сад, 2001, стр. 49.

³⁵Исто, стр. 73.

До Симоновог првог пада долази јер је Господ наумио да покаже „да нема чуда и да нема моћи мимо моје.“³⁶

„На оном истом месту где је малопре нестао, помоли се из облака једна црна тачка која је бивала све већа. Тело Симона Чудотворца падало је ка земљи као камен, окрећући се око своје уздужне и попречне осе. Чудотворац је млатарао рукама и ногама и бивао све већи и све видљивији. (...) Све се збило затим нагло. Као врећа пуна влажног песка кад падне са кирицијских кола или као овца коју је испустио орао из висина, тако тресну о земљу тело Симона Чудотворца.“³⁷

Други Симонов пад, уствари, је био пропадање, у дословном смислу те ријечи. Да би доказао своју моћ у сукобу са Творцем, Симон је одлучио да жив буде покопан шест лаката дубоко. Намјеравао је да своје чудо објелодани тиме што ће попут Сина Божијега послије три дана васкрснути. Ипак, Симон Чудо - Творац је омануо...

„Прво их запахну ужасан смрад, као из пакла. Онда ускоро угледаше, под ископаном земљом, потамнеле, као зарђале, даске сандука. Радници избише клинове и подигоше поклопац. Лице Симона Чудотворца личило је на расточену губаву масу, а из очних дупљи провириваху црви. Само му жућкасти зуби беху искежени као од грча или као да се смеје.“³⁸

У извесном смислу пародија је савршен постмодерни облик, пошто она на парадоксалан начин и укључује у себе и изазива оно што пародира.

(Линда Хачион)

Киш и Пекић, два мага српске књижевне ријечи, и овим дјелима оправдали су своју репутацију. Како је постмодерна „увек критичка прерада, никада носталгичан ‘повратак’“³⁹ ни они нису антички и библијски мит само репродуковали својим новим, модерним дјелом. Своје ликове, Симона и Икара, нису, како то у митовима бива, оставили великим у свом поразу, величанственим у њиховом паду. Не, попут искусних митомаха, својим јунацима одузимају митску величину, посматрајући и њихове успоне и падове из једног искошеног, пародијског угла.

---

³⁶Данило Киш, Симон Чудотворац, у књизи Енциклопедија мртвих, Београд, 2006, стр. 46.

³⁷Исто, стр. 48.

³⁸Исто, стр. 52.

³⁹Линда Хачион, Поетика постмодернизма, Нови Сад, 1996, стр. 18.

На самом почетку новеле *Симон Чудостворац* постајемо подозриви према главном лику јер је у великој мјери представљен као шарлатан и циркузант.

„Опасивао се вишеструко ланеним конопом који му је служио и као циркуски реквизит; тај би се конопац у једном часу усправио и он би се, пред задивљеним очима гледалаца, успентрао уз њега као уз какву притку. Или би га везао о врат каквом говечету којем је одсецао главу једним замахом мача, изговарајући чаробну формулу.“⁴⁰

Пекић је, такође, својему лику одузео могућност да буде страдали умјетник на врхунцу каријере⁴¹ потпуно га окарактерисавши називом погодним за увеселивача широких народних маса (што ће касније и постати) - *Летјећи Јерменин*. Његова намјера није била само да стари мит испуни модерном садржином. Он превазилази оквире мита „јер садржина за коју се писац определио снижава и пародира патетику митске свести и на тај начин је такорећи ‘изнутра’ разара.“⁴² За поступак пародирања мита, односно прошлости, није најодговарајући Милошевићев термин „разарање“ јер оно не значи уништавање те исте прошлости. Напротив, то значи учинити прошлост светом управо тиме што ју је дјелом оспорио. То је типичан постмодернистички парадокс.⁴³

„Позлату са митова отклања Пекић суптилним и рафинованим потезима.“⁴⁴, а испод позлате, у часу најзначајнијег Икаровог подухвата, наилазимо на приказ крајње гротеске.

„Ошинут пламеним бичем, смрвљен као мушица у судару са божанском чизмом Хелијевом – ја сам је, касније, осећао као чизму Саксендорфову – уместо на клизалке, ја сам пао (непријатно ми је то да признам, али нема се куд), пао сам, авај, треснуо на з а д њ и ц у. Са беспомоћно опруженим ногама, и дрхтавим рукама забаченим иза леђа, ја, Икар Губелкијан, неупоредиви и ненадмашни, седео сам на леду, као да сам узјахао неког смрзнутог коња...“⁴⁵

⁴⁰Данило Киш, *Симон Чудостворац*, у књизи *Енциклопедија мртвих*, Београд, 2006, стр. 31-32.

⁴¹Упоредити са Иваном Галебом Владана Деснице!

⁴²Никола Милошевић, *Борислав Пекић и његова митомахија*, у часопису *Књижевност*, год. 39, књ. 77, бр. 4/5, 1984, стр. 613.

⁴³Линда Хачион, *Поетика постмодернизма*, Нови Сад, 1996, стр. 211.

⁴⁴Никола Милошевић, *Борислав Пекић и његова митомахија*, у часопису *Књижевност*, год. 39, књ. 77, бр. 4/5, 1984, стр. 607.

⁴⁵Борислав Пекић, *Усијење и суноврати Икара Губелкијана/Одбрана и последњи дани*, Нови Сад, 2001, стр. 35.

Слично Икаровом, тако је и Симонов необјашњиви узлет додавањем fine нијансе комичности – неповратно пародирани.

„Симон нагло поскочи, као петао, обема ногама истовремено, замахујући рукама неспретно, и прашина се подиже испод његових сандала.

‘Кукуруку!’ повика један шаливџија. Био је то један младић ћосава лица и лукавих очију које су се претварале у две косе оштрице када се смејао.⁴⁶

Захваљујући оваквом њиховом поступку не можемо да се отлемо утиску о једној дубоко песимистичној визији свијета коју ова два писца собом и својим дјелом носе... На крају нам још само остаје да се сложимо са Михајлом Пантићем, али и да његову тврдњу о Бориславу Пекићу проширимо на дјело „писца библијске дубине“⁴⁷, Данила Киша: „Створио је потпуно нов литерарни ентитет, у чијој је основи трагична мисао античке снаге и дубине, на коју човек модерних времена додаје своју ироничну, самоспознајну, горку реплику. Променили су се, изгледа, само богови: човек је и даље остао на вечном губитку.“⁴⁸

---

⁴⁶Данило Киш, *Симон Чудојворац*, у књизи *Енциклопедија мртвих*, Београд, 2006, стр. 43.

⁴⁷Михајло Пантић, *Александријски синдром III*, Матица српска, Нови Сад, 1999, стр. 10.

⁴⁸Исто, стр. 39.

Литература

- Ахметагић, Јасмина, *Антички мити у прози Борислава Пекића*, Књижевна реч, Београд, 2001.
- Библија или Светио њисмо Сџароџа и Новоџ завјетџа, Превод Ђуре Даничића, Југословенско библијско друштво, Београд, 2001.
- Бидерман, Ханс, *Речник симбола*, Плато, Београд, 2004.
- Делић, Јован, *Кроз прозу Данила Киша*, БИГЗ, Београд, 1997.
- Дил, Пол, *Симболика у грчкој митологији*, Издавачка књижарница Зорана Стојановића, Сремски Карловци/Нови Сад, 1991.
- Киш, Данило, *Час анатомије*, Свјетлост, Сарајево, 1990.
- Киш, Данило, *Енциклопедија мртвих*, Просвета, Београд, 2006.
- Кун, Н. А, *Леџенде и митови старе Грчке*, Веселин Маслеша, Сарајево, 1971.
- Лествичник, св. Јован, *Лествица*, Светило, Београд, 1999.
- Милошевић, Никола, *Борислав Пекић и његова митомахија*, часопис *Књижевности*, год. 39, књ. 77, бр. 4/5, 1984.
- Палавестра, Предраг, *Историја српске књижевне критике*, Матица српска, Нови Сад, 2008.
- Пантић, Михајло, *Александријски синдром III*, Матица српска, Нови Сад, 1999.
- Пејгелс, Елејн, *Гностичка јеванђеља*, Рад, Београд, 1981.
- Пекић, Борислав, *Усијење и суноврати Икара Губелкијана/Одбрана и последњи дани*, Соларис, Нови Сад, 2001.
- Пекић, Борислав, *Нови Јерусалим*, Соларис, Нови Сад, 2004.
- Пекић, Борислав, *Маргиналије и моралије (мисли)*, Соларис, Нови Сад, 2008.
- Радуловић, Оливера, *Речи са чистих усана*, Друштво за српски језик и књижевност Србије, Београд, 2007.
- Речник књижевних термина*, уредник Драгиша Живковић, Романов, Бања Лука, 2001.
- Стојановић, Милена, *Књижевни врти Борислава Пекића*, Београд / Панчево, 2004.
- Хачион, Линда, *Поетика постмодернизма*, Светови, Нови Сад, 1996.
- Шукало, Младен, *Функција библијског мита у дјелу Б. Пекића*, у *Српска књижевности и Светио њисмо*, МСC, Београд, 1997

Ласло КЕРЕКЕШ

ВАЈНДЕНХАЈМ

ТУМАРАЊЕ ДУША НА РУБУ БЕСТЕЛЕСНЕ ЦРНЕ РУПЕ

Последњу деценију и по сретао сам често Кароља Сирмаија, преминулог у Врбасу 1972. године. Призори његових предела, које сам поистовећивао као изворне не само на осећајном плану, пратили су ме на сваком кораку. Сlike које су ме помоћу мојих ретроспективних препознавања довеле у садашњост, у близину микрокосмоса његовог духа, прераслог у међувремену до космичких простора. Тако сам имао прилике да упоредим аналитички рад својих личних успомена са свиме што је тај микрокосмос оставио у ткиву своје литературе свом просто већ непостојећем покољењу.

Сумњам да постоји данас ико у Врбасу ко би читао Сирмаијева дела, као што их је и за његовог живота било веома мало. Због тога сам се ја потрудио, техником домишљаотог дуголинијског космонаута блатног мора, да тамо где ме је судбина упутила, сакупљам своје приватне налазе у циљу поновног успостављања мозаика његовог дела разасутог у далеке светове, то јест у мом случају лично инвентарисање.

Почетком деведесетих година прошлог века, претурајући у гомили књига на неком берлинском бувљаку, дошла ми је у руке, на моје велико изненађење, његова збирка приповедака “Визије тишине”. Печат „Покрајинског завода за запошљавање Новог Сада“ на клапни књиге указује да је овај примерак издања имао један тешко претпостављајући, мистичан пут.

У библиотеци берлинског Хумболт универзитета наишао сам при том на свезане томове часописа “Хид”. Обрисао сам са њих вишедеценијску прашину складишта као једини *посетилац* ових издања, да бих могао поједине листове да положим на стаклену површину копир апарата осетљивога на талог финих честица прашине.

Касније сам открио и то да у Ведингу, округу изван немачког главног града, налази *Zucker-Museum*, то јест Музеј

шећера. Тема садашње изложбе је повест индустрије чоколаде, док основну грађу чини производња шећера. Поводом тога су на увећаним фотографијама приказане шећеране и средине фабричких насеља нашег континента у XX. веку. Зими, у пролеће, лети, у јесен, за време кампања, пре и после тога. Оптичком заменом одговарајућих завичајних елемената успомена, стигао сам поново у Врбас код Кароља Сирмаија, то јест до себе, а уједно и до талого на дну казана историје, у спиринама растворене лепљиве меласе наших покољења.

Очигледно да ни овог пута није био случајан мој повратак таквој личности, војвођанском мађарском писцу који је остао појмовно неостварен, и исто тако и остављен, а представљао је - бар за мене - писца изузетне личности европских димензија. Мада својевремено он није тако размишљао, боље рећи није ни могао да размишља у таквој категорији јер доба у којем је живео унапред је било искључиво за шире европске или за глобалне међународне односе. Остао је услед свог изолованог животног простора тескобан у простирању, непревођен на стране језике и непознат до дана данашњег. Са друге стране деловао је као писац мађине, у својерсној средини загушљиве атмосфере чији су окови осредњости присиљавале на вечно прилагођавање, и није био пријемчив да шире популаризује своја снажно симболички наглашена литерарна дела. Премда су Сирмаија његови савременици држали помало за чудака, ексцентрика, он се непрестано сударао са механизмима локалних правила која су одбијала сваки духовни квалитет за које се могло рећи да је ДРУГАЧИЈИ. Ипак, у вражјем колу узастопних преокрета друштвених система, успешно је испуњавао свој рафинирани континуитет захваљујући заправо релативној независности коју му је пружао посао поузданог службеника шећеране. Чињеница физичког престанка егзистенције нашег паланачки урбаног писца, конзервативно грађанског држања, однео је у гроб изгледе и шансу да се афирмише у светским размерама. Кретање нових, необичних епоха живих, пак, по правилу гутају важност и вредност стилистике мртвих.

Примо Леви, Сирмаијев талијански савременик, радио је као инжењер хемије у једној торинској фабрици прехамбене индустрије, док је себе сматрао, на срећу, писцем.

Сирмаи се усидрио у једном удаљеном закутку, у зони где се мађарска и српска култура непосредно додирују, равнајући се првенствено према величини мађарске књижевности на размеђи двеју столећа. Навигацију његове свести одредио је, у недостатку локалног светионика, стварање судбинске митологије у својој доста сложеној етничкој средини. Родио се и одрастао у Бачкој за време Монархије, да би се касније вратио из Будимпеште у простор преко границе, у рејон на југословенској страни. Позван писац, између два рата уредник књижевног часописа, сматрао је јединим фокусом своју већ унапред ограничавајућу реалност. И то тако, да су управо догађаји његове свакодневице давале повода и нудиле грађу његовим снажним визионарским новелама, или пак тешке, сиве нијансе

оптерећујућег чувства егзистенције. Уметност писања о “вањском свету” виђеном кроз призму маште овог стрпљивог сведока никако није документовање, нити пусто илустровање људске и друштвене реалности, јер се он није занимао за коментарисање површинских тенденција, нити је настајао да поучи и апелује на пажњу ионако глувих ушију. У првом плану његових дела која извиру из упућености на себе, налази се акустика пригушених крикова **ТИШИНЕ**, вечно огуљена метафизика непремостиво смежураних ствари у ћорсокак његове животне форме. Иначе, ни трајна хармонија пуна човекољубља према околини и ужој средини није га подстицала на дневно-политичке, савитљиве исказе одговарајућим службеним идејама поретка. За факторе и чиниоце променљивих властодржаца идеолошки неупотребљив, усамљена повученост писца субјективних гледишта, то јест недостатак стварног књижевног контекста и критеријума, разрешили су га униформе присиљености. Због тога је, на пример, глатко оставио за собом слабе, нејаке новеле које је као такве оденуо у уверљиву аутентичност своје јединствености, интелектуалну оригиналност која је у потпуном складу са суштином наших предела. Да ли је у неком погледу био авангардан, зацело ни историја књижевности не може једногласно да оцени. Чињеница је такође да је скоро свака новела експресивног набоја, док се у неким појављују елементи надреализма. Мајстор приповедања кратке форме, развијао је нити својих прича у изразито модерној сртуктури, док је мноштвом призора и слика привидно једноставног реализма развио један особен, њему својствен стил. Како Сирмаијеве теме произилазе из свакодневице осетљивог посматрача везаног за једно те исто место, за радни сто службеника шећеране, ретко оживљава кодирани систем кметства и филозофију фолклора, већ радије на неки начин “пролазне људске сенке”, генерализоване типове јединки чији су ликови већ отишли некуда или се на водама унутрашњег мора некаквог имагинарног предела, у стању фатално жигосаних бродоломника, спремају за наступајуће преминуће и ишчезавање. И сам Сирмаи се носио са наличјем ограничене судбине са душевно-осећајном идентификацијом, а уједно и са моралном строгошћу коју је величанствено осликавао у својим књижевним делима, што се код њега манифестује у фантазијама безизгледне личне судбине човека и његовим драматичним предавањем пролазности. У војвођанској књижевности сличну замашност моралне димензије Кароља Сирмаија налазимо само код Ервина Шинка, чија се изванредност не огледа у усуду потчињене индивидуе, него у томе што је психолошке и етичке конфликте својих ликова мерио нормама идеологије светске револуције. Са друге стране Сирмаијево узбудљиво дело црпи мотиве из особености ситуације човека баченог у стегу очаја наших крајева, због чега оно означава кључну метафору војвођанске мађарске књижевности (нажалост занемарене), која се одиграва у цикличним преломима.

Учитељ Владимир Луженски не налази радости у свом животу из више разлога. Своје песме пише у тајности свом писаћем столу, делимично због чињенице бесмислености расплињавања и

неповратне пролазности времена, “касније, спалио је своје списе као и све претходне. Није хтео да доспеју у руке његове жене. Памтио је свега још неколико редова. Остало је избрисало време.

*Вечери се домилају сада већ све раније
на све шањем дану,
Док подиђнем поглед, већ је зима,
а нисам ни живео...”*

Затим кандидат за самоубиство, “да више ни на шта не мисли - изненада се бацио, тело му је гладно чепала и повукла дубина вртлога.” (Вртлог, 1955.)

У последњем пасусу *Мртвог њезажа* пише (1960.):

“Због чега ли сам овде, због чега ли сам дошао овде? Да бих живео ту где живота нема? Где ничим не могу да испуним штуру пустош соба. Где нико не говори, нико ми се не обраћа. Где су предмети и покућство мртви. ИЛИ САМ ЈА МРТАВ, па због тога видим и осећам око себе све мртвим?”

ЧЕТИРИ ВРБАШКА ПРИЗОРА

Празник Дана школе врбашке Основне школе „Братско-Једниство“ одржава се у центру града, у позоришној дворани Дома културе. Ученици српскохрватских и мађарских разреда наступају рецитацијама, хорским певањем и кратким сценским призорима пред немирном публиком коју чине школарци. При крају приредбе појављује се један старији гуслар у црногорској ношњи који изводи јуначке песме из различитог периода југословенске историје, углавном епопеје о партизанима. После њега излази и седа на столицу постављену на позорници писац у строгом, сивом оделу, Карољ Сирмаи. Новеле су надахнуте расположењем, дакако за децу скроз неразумљиве. Пишчево читање на мађарском језику прилично се отеже, публика је све нестрпљивија и све бучнија. Наставници нервозно упозоравају и опомињу најбучније ђаке, али непријатан жагор и све оштрији звиждуци показали су се безуспешним јер крај се не назире. Знатижељно ишчекујем исход наопаке ситуације.

Локално одељење Културбунда славило је Фиреров рођендан у истој просторији. Немачка глумачка дружина приказивала је музичке бурлеске, али диференцирани и нежељени врбашки грађани морали су да се држе подаље са приредби Културбунда. Зачуо се DEUTSCHLANDLIED из заставама украшеног угла дворане. У раздобљу мира садржај слободарских снова и хтења мањина са бачких предела увек су се задовољавала ритуалом лепршања застава и певања химни. На позорници проналажења идентичности клатили су се млади људи одевени у неку мешавину разних немачких народних ношњи, потом су срца пуног наде округ носили многообећавајући грб са свастиком. Након само неколико година момци су позвани на службу у СС-дивизију „Принц Еуген“. Неки од

њих се никада неће вратити из Стаљинграда. У каснијем хаосу ослобођења, осим Немаца су и бројни староврбашки Мађари доспели у необележне масовне гробнице. Та места ми је показала кришом тетка Розика, спремачица. А PANONICU Јоханеса Вајденхајма безнадежно је однео заборав.

Власт је сазвала неких хиљаду људи који стоје са обе стране асфалтног пута главне улице, сада затворене за саобраћај, и на тргу испред Дома културе. Тискају се овог сунчаног поподнева на улици ђаци, радници, службеници, пензионери, борци и горди милицајци. У ишчекивању разасуто цвеће под ногама наслућује да Маршал Тито и његов гост; суверен Етиопије неће стићи баш у обећаном часу, како би у црном аутомобилу тамних стакала успорено прошли између почасног дворета љубави. Напокон, у елегантном низу возила, чини им се да виде кроз полуспуштени прозор највеће лимузине магију руке која маше у сафијанској рукавици. У гомили се појављује и писац са актовком, бришући зној изнад својих наочара снежнобелом марамicom. Негадује, јер никако не успева да се пробије кроз кордон обезбеђења, пошто је кренуо кући. Моја мајка придржава старог човека испод руке и предузима неопходне мере. Испред врбашког Дома културе набујао је жагор. Светина чека на организовани Митинг истине и да срдечно поздрави пристигле из правца Београда. У рукама су фотографије вође, мотке са републичким заставама и транспаренти. На једном од њих се може прочитати: “Добро дошли драги гости.” Телевизијске камере шарају на лицу места по кореографији грозничаве ситуације. Дотле су се у Новом Саду шепурили помамљени занесењаци на челу са самозваним дисидентима, извикивали радосну вест о предстојећој “антиталистичкој промени система”. Патња, брда лешева, теме ратних сломова, тек ће у будућности доспети у жариште дневних програма медија светске јавности. Новеле Кароља Сирмаија формално су мртве већ шеснаест година. Узнемиравајући таласи метења оних метли које су позване да служе чистоти низијске крви, ево никако не могу досегнути ни насељеника ове чврсте иловаче, али ни омотач његовог опуса потопљеног у заклон тишине. Давно сам заборавио град. Одрастао сам, чују се претње, па и због утицаја околности завршили су и предмети мог стваралаштва напоследку на киши. Таква је била воља учинилаца. Убрзо затим узимам правац према острву Западног Берлина. ШУМА СЕ ДАЛА У СКИТЊУ.

ТРАНСМИСИЈЕ / РЕФЕРЕНЦЕ

(Предела и слике) Сирмаи пише у својој аутобиографији о свом месту становања у периоду између 1928. и 1929. године овако: “...живели смо у једној зрађевини налик на белу вилу, удаљеној отприлике на неких 150 метара од аутопута, покрај малог канала Делте. Из новог стана указивао се диван видик. Поглед на аутопут, на јустиш која се простирала иза линије сомборске црче и која је, чини се, водила дово у бескрај, и поглед на планински ланац Фрушке горе,

мноџо ѿуѿа су ме надахнули ѿсању.”

Утисак целовитости видика који се указивао са прозора стана чинио је на одговарајући начин пријатан угођај писцу у идеалном случају на пример у раним часовима недељног поподнева крајем маја, претпостављам у ведром дану; руб видика у правцу Новог Сада и Футога, то јест зелени појас прилазног пута са леве стране, а са десне донекле удаљене једносратне радничке стамбене зграде прикривене иза редова багреника. Песнички, у смислу каквим је овај приказ посматран са становишта нововрбашке периферије, заувек је остала као основна визуелна суштина узвишеног пејзажа моје интимае. Поред узајамних дејстава светлости, сенке и састава ЛОКАЛНИХ БОЈА, аутопут и железничка станица, обриси спроводних каблова електричних стубова у смислу геометријске структуре архетипа, у потпуности одговарају мом субјективном узорку пејзажа, чему сам могао искуствено да се вратим.

На једној немачкој равници поред Реклингенхаузена у Рурској области започео сам 1994. године свој прагматични стваралачки пројекат *Лажни пејзажи*, који је до данас остао незаокружен. У међувремену се мој рад разгранео на све стране и размножио. Радим са симболом свог бића који се везује за крај из којег потичем. Фигуру свог тела поставио сам леђима окренуту фотокамерама на каспар-давид-фридриховски начин. На овај начин сам се фотографисао на многим европским и америчким равницама, и овај мој концептуални уметнички гест није усмерен само на идентификацију преко њега призваног пејзажа, већ је меродаван да извести о најконкретнијем изразу филозофског дефинисања себе. У мом пројекту *Лажни пејзажи*, наиме *војвођански равничарски предео*, налази свој концепт као чинилац свеопште интеграције. Најзначајнија појава мог пројекта јесте ВИДЕО РАД остварен средствима врхунске технологије, и томе припадајући инсталацијски уређај, ИНДУКАТОР ЗА ЛАЖНЕ ПЕЈЗАЖЕ, техничко-оптички уређај који показује непрестану променљиву позицију јединке која опстаје у свом окружењу, као и свагдашњи приказ духовно-физичке уоквирености. Прво јавно приказивање пројекта *Лажни пејзажи* био је у будимпештанском Гете институту маја 1999. године на мојој самосталној изложби. До склапања уговора у вези ове изложбе дошло је још 1998. године, тако да се може сматрати за необичну случајност да је до остварења дошло управо за време бомбардовања; у немачкој културној институцији у мађарској Будимпешти. Наиме, фокус уметничке поруке мог рада конструисаног на мисао одређивања себе и свог предела, снажно је дирнуо и посебну повезаност итзмеђу места изложбе и места бомбардовања.

Завичајни снимци “аутентичних” *Лажних пејзажа* дошли су на ред тек у мају 2002. године за време снимања документарног филма SCARS ON LANDSCAPES (Ожиљци на пејзажу), берлинског аутора Димитриса Цамураниса и Катрин Линд. Тај рад је до краја пропратио мој први повратак кући после тринаест година. Обавештења у вези мог стваралачког пројекта *Лажни пејзажи* могу се наћи на интернету: www.kerekes.de.vu

False Landscapes

(Посети́та мртви́х) Почев од 1998. године често сам у свом уметничком раду полазио из литерарних мотива Кароља Сирмаија. Тако сам, на пример, неколико серија цртежа и колажа, сликарска дела и перформансе остварио рефлектујући се на новеле сабране под насловом Посети́та мртви́х.

Перформанс истог наслова извео сам 1996. године у берлинској галерији Артистс Спаце (Besuch bei den Toten). Поставио сам лутку у природној величини човека са огромном мртвачком маском да виси са плафона галерије. “Фигура бирџашиа фарбаноџ злиненоџ лица” вртела се и климала на челочној жици, а служила ми је као централна тачка према чему сам се равнао у каснијем кружном кретању у простору. У првој фази перформанса одабрао сам из публике неколико особа немачког матерњег језика (или неког другог), и замолио их да читају наглас Сирмаијеву новелу *Мртви њезаџ* на мађарском језику - колико су већ дозвољавала спонтана настојања њихових читалачких могућности.

Затим сам са ТВ-кацигом на глави, коју користим у својим перформансима, започео да кружим око фигуре. Телевизијски апарат уграђен у кацигу емитовао је емисију једне берлинске локалне станице. На зиду насупрот лутке на једној полици налазиле се три флаше вина, на врху сваке је била по једна запаљена свећа. Обишавши просторије направио сам неколико кругова и повлачио за собом линију кредом. После сваког круга, са чекићем у руци, размрскавао сам једну по једну флашу из којих је цурило вино међу стаклену ивер. Када сам доконтчао винске флаше са свећама, продукција се завршила пројекцијом троминутног немог филма са дивљег запада, који је приказивао уништење једног индијанског села.

Овај перформанс који одражава принцип политике тела, извео сам привидно пасивним, крутим држањем, док сам на тлу галерије повукао гранични круг кредом. У међувремену сам ослушкивао оно што би се евентуално могло чути преко пода из подрума, из дубине земље. Користио сам чекић; и симболе присутности духова - оживљавајући средства ограђивања повезана са стањем кризе.

(Приповедачи) Флаше причалице (Story-Telling Bottles). Прва варијанта инсталације под насловом Story-Telling Bottles приказана је 1997. године на њујоршкој изложби Арт/Оми, а годину дана касније појавио сам се са овим својим делом, са нешто мало измена и под насловом *Укривавања (Crossings)*, на тематској изложби названој Ориент/е, организованој у будимпештанском Јеврејском музеју (Zsidó Múzeum). Специфични елемент инсталације представљала је обична полица од дасака на којој су у два реда поређане стаклене флаше плаве боје. Неке од њих су поломљене, тако да разасути леже мањи и већи комади стакла на поду изложбеног простора. Нешто даље, испред полице, налазе се комади камења погодни за размрскавање стаклених флаша. Централни објекат инсталације представља полица смештена у простор међу ТВ мониторе, насупрот мојим видео радовима. Поред овога, моја инсталација садржи

и фотографије и текстове обрађене рачунарском визуелном манипулацијом.

Оригиналне фотографије снимљене су 1995. године.

Неке од њих приказују моје уметничке акције изведене у вулканском кратеру Рамон, у израелској пустињи Негев, у оквиру међународне уметничке приредбе *Project for Coexistence*. CNN је кратким извештајем у директном преносу приказао ову моју уметничку акцију. Неке друге фотографије настале су приликом мог ходочашћа у Јерусалим на Христов гроб, којом сам приликом додирнуо митски гроб са такозваним прутом за проналажење извора којег сам одсекао са неког жбуна у пустињи Негев.

(Облик овог прута посећа на слово „У“, а користи се за проналажење и истраживање кретања подземних вода. Врло често се њиме одређују тачна места погодна за бушење бунара. Симболично коришћење овога прута упућује на преку потребу нужности вере, проналажењем нових извора енергије. А уједно и на пут Пророка и на повезаност у космичком смислу схваћеног духа и садржаја физички постојеће материје. У тренутку опажања енергетског зрачења Христовог гроба показао сам у правцу земље у којој сам се родио. Од тада, штап који подсећа на прут за испитивање извора сматрам средством сигнализације духовне слободе, оруђем стварања контакта.)

Битан елемент инсталације УКРШТАВАЊА или ФЛАСHE ПРИЧАЛИЦЕ чини један увеличани издвојени цитат из новеле „Дзин-дзин, дон-дон, гау-гау“ Кароља Сирмаија, који сам ставио у алуминијски оквир, у заједницу овог мог херметичког инсталацијског рада.¹

(*Возови*) Године 1997. учествовао сам са једном групом берлинских уметника на несвакидашњом римском уметничком пројекту који је почео путовањем возом. Циљ овог пута је био да на организованом изложби на железничкој станици *Ostiense* прикажемо своја импровизирана дела.

Међу позваним ствараоцима који су представљали Берлин налазио сам се и ја. Кренули смо за Рим редовном линијом са станице Лихтенберг. За композицију су спојили један засебан Пулман-вагон за нас. Уметницима су дали на располагање по један купе са плишаним седиштима да би за време путовања кроз Немачку, Аустрију и Италију могли да припреме планове и нацрте својих радова.

Како је композиција пристигла на уобичајен начин на римски Терминаре, једна мања локомотива је одвукла специјални вагон са уметницима на историјски значајну железничку станицу *Ostiense*. Ова станица је саграђена 1938. године за посебну прилику Хитлеровог доласка у Рим. Уметничка изложба названа *SOTTO IL CIELO DI ROMA E BERLINO / UNTER DEM HIMMEL VON ROM UND BERLIN* одржана је у централном делу зграде станице монументалног стила, у просторији на којој је било написано истакнутим позлаћеним словима „Sala Presidenziale“. Дворане обложене мермером до плафона и мозаицима од сувог злата дан данас се држе чисте,

мада су од 1944. године строго под бравом из политичког промишљаја. Наша изложба дала је повода да се одржи прва јавна приредба после више од пет деценија у просторијама којима од тада није могло доћи ни до каквих дешавања. Зато није случајност да се све одвијало у присуству знатно већих медија.

Место инсталацији назива TRAIN STOP INTERMEZZO нашао сам испред статуе хибридно-псеудоантичких обележја, израито идеолошких алузија на симбол свемоћи (фашистичке) власти. Преко пута статуе налазио се у резбареном дрвету огроман мермерни сто који је рађен специјално за прилику потписивања „уговора вечног пријатељства“ између Хитлера и Мусолинија. Предмети моје инсталације чинили су се поред доминантне мермерне фигуре кржљавим. Написао сам на њих трагајући, наравно, у околини станице. Мермер, зарђале челичне плоче, масна хатрија, кисели остаци акумулатора, чинили су материјалну структуру на коју сам положио модел железнице на чијем се малим шинама непрестано вртела укруг мала локомотива. Уз ово је стајао монтирани екран на лименом бурету за гориво који је емитовао – са бесконачне траке – видео колаж људске анатомије са тродимензионалним сликама компјутерске томографије. Пошто сам у свом раду тематизовао вековечност одржавања власти, мисао сам полазио из суштинског значења „Возова који нестају у мраку“. Због тога сам додао инсталацији таблу на којој је било исписано старонемачким словима: „Diese Arbeit ist Motiven des ungarischen Schriftstellers Karl Szirmai aus der Vojvodina / Exjugoslawien gewidmet.“

ДОДАТАК

1. Издвојени цитат из новеле „Dzin-dzin, don-don, gau-gau“ Кароља Сирмаија /типграфско решење одговара изгледу детаља инсталације:

„ ц и т а т “

ИСТО / ЕНГЛЕСКА ВЕРЗИЈА

„ ц и т а т “

Из каталога изложбе *Orient/e*

Превод са мађарског језика Пајшаки Анђела

Пјотр МАТИВЈЕЦКИ

УОБРАЗИЉА И РАТ

Гжегож Латушињски, *Сви су ѿренуци ѿу и нишиѿа не ѿрестѿаје да буде. Антиологија српске ѿезије ХХ века*, „Агава“, Варшава, 2008.

Гжегож Латушињски, изврстан и заслужан преводилац поезије балканских народа, саставио је монументалну антологију српске поезије ХХ века у властитим препевима.

Већ сам наслов антологије, узет из песме најмлађе песникиње, Ане Думовић - *Сви су ѿренуци ѿу и нишиѿа не ѿрестѿаје да буде* - лепа је формула да се покаже како целокупна песничка традиција одјекује у актуелно ствараној и читаној песми. А тек у тако префињеној и суптилној композицији песама, коју сачињава антологија!

Српска поезија - расипна, необузdana, склона ризику - меша и саставља са собом у једноме времену сва искуства радикалних авангарда ХХ века. Мото за ова истраживања могу бити речи Момчила Настасијевића: *Амбисе ѿрекорачиши / сѿѿукне на равном ѿлу нога*. - То, што је рутанско, уздржава корак поезије, то што је ризично и непознато, извор је живе лирике.

Латушињски, захватајући из традиције пољске поезије, сјајно преноси на пољске верзије песама ове разнобојне стилистике, налази у пољском језику одговарајуће резонанције, а често, вешто провлачећи се између пољских модерних поетика, ствара свеже, изненађујуће песничке тоналитете. Као преводилац он је оригинални, аутентични пољски песник. Зна да пренесе исто тако мекоћу лирских запева, као и грубу нежност упрошћавајућих мушких рима. И то чини, јер српска поезија у истом степену црпе инспирацију из европских авангарда, као и народних традиција, из фолклора.

Ранија антологија српске поезије, много скромнија по обиму, која обухвата знатно мањи временски период, *Носачи реченица. Антиологија младе српске ѿезије*, у поретку и преводима Јуљана Корнхаузера, била је објављена давно, 1983. године, дакле у благим временима пре нових балканских ратова. Само неколико песника из оне антологије нашло се у приказиваном делу Гжегожа Латушињског.

Његова антологија у два обимна тома обухвата стваралаштво 155 песника и песника, предговоре, поговор и белешке о песницима, а све је то припремио аутор антологије. (Према белешкама имам примедбу: добро би дошла информација о свескама српских песника издатим у Пољској.) Први том антологије носи наслов *У сјенци ратова и тоталитаризама*, други - *Из поколења на поколење*. Књига је изашла у издавачкој кући „Агава”, која има велике заслуге у издавању књижевности балканских народа.

Наслов првог тома антологије упућује на целу неурозу балканске модерне и савремене свести. Стварно, она је обавијена сенком ратова и тоталитаризама. Песма која отвара антологију јесте *Химна* Милоша Црњанског, у којој читамо речи, чија искреност и горка иронија нас потреса: *Немамо ничеџ. Ни Боџа ни џосјодара. / Наш Боџ је крв*. Читава ова песма прожета је побуном против света и против самог себе, изражава тужбу, искорењивање и крв. Комплементарна је песма Ранка Јововића *Злочин је наше име* - осећам у њој страшну, подсвесну мржњу изнесену из рата. Сличну етичку визију налазимо у песми Љубомира Мицића *Варварску кајџану* - овде горчина ратних кривњи пројцирана је из Балкана на целу Европу и свет, у некој бесној претензији према властитом народу и народима света. Својствену суму ове проблематике чини песма Оскара Давича *Србија*, која поставља питање: *Шта заправо значи темељито упознати своју отаджбину? Да ли је то могуће? Да ли може бити песнику дат који год објективизам у том упознавању?*

Песници млађих нараштаја доносе ту своје рефлексије. Милан Ненадић у песми *А мени сјало до поезије* показује драстичан додир поетичности и убитачног рата.

Радмила Лазић у лирској песми *Крива сам* исповеда се са осећањима која познају сведоци свих масовних округлости нашег века: *што да се учини са властитом савешћу, кад се имало комфора, да се није учествовало у масакрима?*

Српска поезија зна ипак да се дистанцира од ових националних и повијесних упетљања. Милан Комненић каже у једној од песама: *Прави њесници не ѡпредсјављају никакав народ*.

Ове тешке тематске ствари видљиве су у антологији, али наравно нису пресудне у њеном целовитом утиску. Српске песнике интересује и свет, и човек у том свету у философском, етичком, онтолошком и гнозеолошком смислу.

Како читати и наћи оријентире у тако огромном песничком богатству, ако човек нема одговарајуће историјско-књижевне припреме, кад тако мало знамо у Пољској о српској поезији? - У лектури улазиш као у фасцинирајући лавиринт, откриваш изненађења, чујеш интригирајуће одјеке из мноштва европских поетика, задржаваш се у усхићењу над појединим песницима, тражиш сродност и спор међу њима. Ова радост, коју даје српска антологија, најважнија је корист за читаоца, а Гжегож Латушињски урадио је све да би нас отворио на ову радост.

Моје рефлексије о појединим песницима почећу од Васка Попе. Тај аутор постигао је огромну, заслужену, међународну славу

- чак је постао својствена митска појава. Био је један од малобројних савремених песника, који су од фолклора направили неконвенционалну лирику. Пољски читаоци убедили су се у то 1975. године, када је у одличном преводу Анджеја Мандалјана изашла свеска Попе *Споредно небо*. Попа је васкрснуо специјално изабран репертоар народних, архетипских симбола и - слично савременим антрополозима културе - повезао ове симболе у занимљив космички систем, који обухвата природне елементе, људска осећања, егзистенцијалне проблеме.

Предност нових превода Латушињског је у томе да се Попа показује као необично драматичан песник, његове логичке конструкције руши унутрашњи немир, што нису изразито наглашавали досадашњи преводи. Тако се дешава рецимо у ироничној песми *Семе*, када у унутрашњем простору човека, пуном памћења о погинулим, почињу да дувају „шарени ветрићи” авангардне маште. Или у песми о грађанским ратовима: *Враћти ми моје крилице*.

Попа је био као свети заштитник многих других српских песника - у антологији налазимо многе песме о њему и њему посвећене. Можда га због тога песници воле, да је поред њихових многих „ја” - изразито егзибиционистички потцртаних - Попа темељ тишине и дискреције. И поред његове драматичности.

Други песник добро познат у Европи је Миодраг Павловић. Не кријем да сам био и јесам под огромним утиском након његове књиге песничких есеја *Мишкови и поезија*. Та књига изашла је у Пољској 1979. године. Мање су ме узбудиле песме из збирке *Светили и тамни празници* - година пољског издања 1980. Преводи Гжегожа Латушињског дозвољавају ми да верујем да је он исто тако велики песник као есејист. Нарочито ме дирнула *Бојумилска јесма*, у којој налазим особите речи *Земљи сам близак, / она боље јамити речи но крв* - ако сам добро ту поруку схватио, речи, дакле песма, треба да буде онај лек који чисти меморију из крви проливане у ратовима. Тај песнички хуманизам не би био толико убедљив да није ту био Павловићев труд да посегне дубоко у митове човечанства. Од науке о митовима он је направио не само средство упознавања архаичних култура, него и памети и истине о човеку.

О другим песницима у антологији могу да кажем само неколико импресивних примедби.

Најпре две слике, које, мислим, допуштају уопштавања везана за целу модерну српску поезију.

Ево Душана Васиљева, који каже:

*Основна је наша боја сива,
као небо јесење,
као дух убице друга.*

Ови сугестивни стихови дозвољавају постављење ризичне тезе, да у српској поезији имамо ситуацију непрекидног колебања између авангардне надекспресије шарене уобразиље и грубог сивила, које потиче и из материјалне немаштине, као и из сивице савести.

А сада друга слика из песме Душана Матића: све се дешава између два ошкулцаја срца. Дакле, исто тако од авангардног ескапиз-

ма, као и од сивила савести, може да нас спасе једино лична осетљивост. Али, нема у њој ништа од бега!

Када читамо умну формулацију песника Танасија Младеновића *Животи је само у нама, иођимо у сусрети животи*, онда та сакривена у дубини човека лична осетљивост стварно излази у сусрет целом вањском свету!

Освојиле су ме песме Радована Зоговића. Ова носталгична, суптилна и дирљива поезија сеоског пејзажа подсећа ме на пољске песнике са оплемењеном, драматизованом и сублимираном руралном маштом: Пјентака и Ожога.

У контрасту са сеоском штафажом је песма демонстративно градска, опис ђубришта на периферији града. То су строфе Љубише Јоцића насловљене: *Са ошћага*.

Тај конфликт сеоске и градске уобразиље српска поезија дели са поезијама многих језика и нација наше савремености.

Моју пажњу привукле су две веома интересантне песме Вука Крњевића - *У Брехтџовом џросџору* и *Хеђелџлаџ*. То су песнички трактати из области повести идеја, које се занимају наслеђем марксизма и коренима левичарства. Ове песме прекорачавају границе политичких емоција, труде се нешто схватити од идеолошких лажи и истина.

Привукао је моју пажњу и Слободан Ракитић, песник пост-модерног, ишчезавајућег идентитета, двојних и сакривених „ја”.

Од песника млађих генерација, чије стваралаштво попуњава други том антологије, *Из џоколења на џоколење*, најинтересантније учинило ми се све што стреми ка сажетости, лаконичности. Ово стремљење нарочито је потребно српској поезији, која је јако спонтана, необуздана, експресивна.

И ево, ту је Ђорђе Сударски Ред и његова гномична, афористичка поезија искустава - животног и коначног. Са сатисфакцијом сам прочитао у биографској белешци да је тај песник преводио мајстора лаконизма, нашег Станислава Јежија Леца!

Ево Нине Живанчевић и Владана Стаменковића. То су аутори који се баве својственом философијом ђутања, а баш она, та философија, мајка је лаконизма.

Ови интересантни „покушаји са лаконизмом и ђутањем” налазе код млађих српских песника материју захваћену из пољске поезије. Особита је ствар да неки од њих - Даница Вукићевић, Милан Орлић, Саша Јеленковић - воде песнички разговор са Тадеушом Ружевичем и Збигњевом Хербертом. Као што се види, „чистиште” за песнички говор, да он постане смеран, решен сентименталности, не кићен, сличан ономе који су светској поезији поклонили ови пољски песници, показало се неопходним...

На крају мојих запажања хођу да се вратим проблемима авангардне инспирације. Дакле, из интересантног и компетентног поговора Гжегожа Латушињског доста се може дознати о својственим струјама, покренутим и оваплоћеним од стране српских песника: о „суматраизму” Милоша Црњанског, о „клокотризму” Адама Пуслојића и „сигнализму” Мирољуба Тодоровића. Звонки, екстра-

вагантни називи ових смерова већ сами од себе чиста су поезија! Треба се поклонити одличном фантазиотворству српских новатора из XX века.

Посебну пажњу обратио сам на визијност Станислава Винавера, који је *иpођнан из иосијојбине смисла*. Ово протеривање симболички се може приписати и смислу окрутне повијести...

Алек Вукадиновић, иако рођен 1938. године, у неку руку континуира традиције симболизма из прелома XIX и XX века (Латушињски сјајно то изражава младопољском стилистиком!). Интересантни су Бранко Ве Пољански, зенитистички песник, и Антун (Туна) Милинковић, инспирисан футуризмом. Постоје надреалисти, као Мони де Були, пријатељ Бретона. Овај дугачак и кривудава пут авангарде води према сјајним песмама Оље Ивањицки, које описују постмодерни свет моменталне комуникације, медијалних мрежа.

Ако бих морао у једној реченици исказати утиске из лектире огромне, двотомне антологије Гжегожа Латушињског, рескирао бих следећу мисао: Модерна српска поезија - то је шарена, екстатична уобразиља, коју су ратови и тоталитаризми приморали на грижњу савести, јер она пред повијесном страхотом допушта себи разнобојност, сликовитост и слободу...

Приказ објављен у варшавском књижевном иpомесечнику „Wуспра,, (Ошок) бр. 6, јун 2008.

Предео са пољског: Ранко ПАВЛОВИЋ

Пјотр МАТИВЈЕЦКИ је рођен 1943. године у Варшави, песник, критичар, есејист, објавио је осам збирки песама, двотомну Антологију пољске поезије „Од почетка“, књигу есеја „Гранични камен“ и монографију „Тувимово лице“. Добио је низ књижевних награда, између осталих престрижну награду пољског ПЕН-клуба и награду града Гдиња, а ове године такође награду министра културе. Као истакнути познавалац поезије ужива велики ауторитет и има огроман утицај на формирање књижевних оцена у Пољској.

Раде РАДИЋ

СРБИ, МИЛОШ ОБИЛИЋ, ВУК БРАНКОВИЋ

Нека сила, на коју човек не може утицати, дала је човеку живот. Са радошћу или уз много гунђања, човек прихвата живот. И кад подноси муке, настоји да и даље живи. Душевно здрав човек прихвата дакле живот као дар. Постоји нагон за смрћу, но једино као болест, одступање од нормалнога стања. Основни нагон каже: боље је живети него из живота отићи.

Кад пође у рат – из принуде или из свести да је потребно ратовати – он рачуна на повратак. Не врати се сваки из свакога рата, понекад ни сваки други, ни сваки трећи; и неповољнији исход је могућ, јер има ужасно крвавих ратова. Зна то много оних који су се из неког рата вратили, знају и многи који нису у рат ни одлазили (многе несрећне мајке то знају). Али је извесно да свако ко у рат одлази, рачуна да се жив врати. Да се човек не нада повратку из рата, не би било плаћених ратника. Ратник често и у будноме стању сања радост повратка. Јасно је шта је најбоље: да нема рата, онда не може бити ни ратних погибија. Како је боље живети него погинути, човек би да избегне рат. Не може га увек избећи. Не може, најпре, ако се нашао у ратном колу и нема начина да се из њега извуче. Не може, у другој прилици, што му не дозвољава сопствена савест. То је случај кад све околности говоре да живот који му се иначе нуди неће бити достојан живљења уколико рат не прихвати, не изложи се могућности погибије. Кад се на рат пристане, смишља се како да се победи. Као и у неким другим приликама дође тада у главу човека нешто незамисливо као могуће, а оствариво; дође то веома ретко. Нађе се човек који одлучи: „Извешћу подвиг о којем нико не помишља као о нечему могућем; тај подвиг ће омогућити да ми победимо; изведећи га, ја ћу, скоро извесно, погинути. Можда ћу дати свој живот; накнада за њега биће: сви мени драги живеће животом достојним живљења. Жртва коју чиним мала је у поређењу са добитком којем се надам.“

Пробистримо мало мисао човека одлученог да изведе подвиг. Зна се да је живот оно најдрагоценије што је дато људскоме бићу. (Део света који тежи да загосподари целином – не сматра да

живот треба и за шта дати; извучи ли одатле начело: туђи не сме узети?) Овде налазимо схватање да и од најдрагоценијега постоји драгоценије. То што налазимо, мисао подвижника овако исказује: важније је све него једно. Ко није из подвижничког соја људи, то неће разумети. Ни најдрагоценије што је човеку дато, живот његов, није толико драгоцено да га не би требало дати за нешто друго. То друго, схваћено као веће, може такође бити живот, живот другог људскога бића. У свету свега живог, дати свој живот за спас живота другог, и чинити то с радошћу, својствено је једино човеку. Схватање смисла овакве жртве дубоко је урасло у српску душевност, из ње се преточило у српку баштину: имамо га у српскоме језичком стваралаштву.

Ево примера којим људе надахњује српска историја: човек спреман да се жртвује, одлази, изврши подвиг – и гине; догађај изазове душевне потресе на широкоме земаљскоме простору. Срби имају много таквих људи, најславнији између њих зове се Милош Обилић. Већ вековима тако се зове, никако другачије. Да ли и Обилић, човек одлучан да се жртвује, рачуна да се из похода у који полази може жив вратити? (Зна се да се догађа: људско биће преживи околности у којима су се изгледи на преживљавање чинили ништавним.) Свакако да рачуна: спреман је да погине, али се нада и да ће се жив вратити. Мисао подвижника не трага за могућим часом смрти, нити његова машта такав час налази, мисао подвижника усмерена је целом својом снагом на подвиг. Његови рачуни су чисти: нема колебања да ли хоће или не! Он не одустаје у току похода, никад се у томе току не појави помисао да се промени одлука са којом се пошло.

У српској историји, међу Србима, у трајућем животу нације, јавља се супротност Милошу Обилићу. То је Вук Бранковић, црни (или блаже: тамни) Вук, издајник у боју на Косову из 1389. Одбијамо приговор да се то не збива у српској историји него у легенди. Нека је у легенди, али у каквој легенди, у легенди која је изнад историје! Још ћемо – намерни смо ићи до краја – о косовској легенди и „косовској историји“ (читалац запажа да овај назив звучи необично); испоставиће се: легенда је суштина истине о догађају, „историја“ је завршно просејавање смеше нагађања и лажи.

Из збивања подвига и издаја, добијају се типови личности. Обилић не може бити купљен – целокупно земаљско благо није ни за срамну понуду куповине. Обилић се не може поколебати: мисао која је донела одлуку, претходно је доспела до саме ивице мисливога. Обилића не може зауставити другачији мисао, из свега смисленог он је изабрао најсмисленије. Њега земаљске руке не могу окретати и усмеравати. Зато је он кренуо са „страшном мишљу, прси надутије“ и очима гутао тмине земаљске.

Пре одређења типа личности Вука Бранковића, бацимо светлост и на нешто, битно и веродостојно, на узор српске издаје, према народном предању, на историјског Вука Бранковића. Рођен је (приближно) 1345, живео са старијим братом у Охриду, док га

краљ Вукашин – такође један од великих грешника српског усменог предања, који се 1365. године прогласио за краља и наметнуо за сувладара цару Урошу – није прогнао у Скопље. Временом је свој владалачки посед засновао на Косову, Метохији, делу Полимља и данашњег Санџака, задржавајући и даље Скопље.

Између битака: Маричке (1371) и Косовске (1389), два најзначајнија српска господара били су кнез Лазар и Вук Бранковић. Кнез Лазар је имао визију обнове немањинке државе и сматрао да то може постићи и удајом најстарије ћерке Маре за Вука Бранковића. Историчари, вероватно с правом, оцењују овај брак као политички. Има уверљивих знакова да је кнез Лазар Вука сматрао сином и наивно му веровао. И поред тога што су Вук и Лазар били у сродству (Вук, уз то сматран Лазаревим сином), они су се надгорњавали, надметали су се који ће бити моћнији и значајнији, који успешније придобити српску цркву, то је трајало за све време њихове сарадње, до Лазареве погибије. У томе надгорњавању је кључ и њихове личне трагедије и трагедије целокупнога српскога народа. Вук је у почетку имао више успеха. То се догодило на сабору из 1375, после смрти патријарха Саве. Тај сабор, држан у Пећи, сазвали су кнез Лазар и Ђурађ Балшић. Веома је дуго трајање тога састајања и одлучивања: од 30. априла до 3. октобра године 1375. Сваки од великаша желео је да његов кандидат постане патријарх, а како су се односили један према другоме можда најбоље говоре стихови из једне епске песме чија је тема, такође, једно наслеђивање: „Измеђ себе хоће да с поморе,/ злаћенијем да с избуду ножи“. Велико Лазарево дело, помирење српске цркве са Цариградском патријаршијом, није Лазару било довољно да његов кандидат за патријарха буде изабран. За патријарха је изабран Бугарин Јефрем, кандидат Вука Бранковића. То није чудно: скуп се одржава на његовој територији, на њој су и два царска града, Призрен и Скопље, а Вук је морао имати издашну помоћ Хиландараца, међу којима се налазио снажни и утицајни Вуков брат Герасим.

Сама чињеница да се опредељује за странца а не Србина, довољно говори о карактеру Вука Бранковића: странац ће бити послушнији него неко ко је у српској земљи укорењен.

Кнез Лазар није то дуго трпео. После три године, кад је умро Ђурађ Балшић, кнез Лазар је сазвао нови црквени сабор, на којем је патријарх Јефрем био принуђен да се повуче, наводно због старости. Остало је непознато које су га околности на оставку принудиле. За патријарха је изабран Спиридон, кога је подржавао кнез Лазар. Вук Бранковић је тим избором патријарха био поражен а кнез Лазар је својом победом ископао себи гроб: ситна Вукова душа ће му се због овога осветити неких десет или једанаест година касније, не водећи рачуна да том „осветом“ наноси зло целом српском народу, а у крајњем случају и себи лично.

За разлику Од Милоша Обилића, са Вуком Бранковићем земаљски махинатори могу рачунати, имају основа да се труде без бојазни да је труд узалудан. Према косовској легенди и нашој

свакодневници (јун је 2008), код црнога Вука (не оцрњенога, него заиста црнога), нема страшне мисли подвижника; његова мисао је приземна: „Прилика је какву сам сањао, видеће се већ прекосутра ко ће бити прави наследник Немањића. Наплатићу Јефремово смењивање, после неправде која му је учињена, поново ће бити патријарх. Не дајем ја обећања да бих их испунио, већ да помоћу њих свој циљ остварим! А бој је глупост! Зар да ризикујем живот, а неко други ужива плодове моје жртве? Биће нечија победа, али неће бити Лазарева!“ Он ће променити политичко схватање, чак и за малу награду. Он се не колеба око тога да ли ће неку прилику за добит искористити, или је одбити из етичких разлога, за њега је све етичко ниже вредности од добити моћи и угледа. Он мора у својој прорачунатој себичности направити крупне превиде, јер је за потпуно сагледавање неке ситуације, откривања истине и предвиђање будућности нужен највиши морални став, а он је од таквога далеко. Ето у чему је суштинска разлика између небескога и земаљскога, плиткоумници с налепницом мислилаца!

Кад Обилић зађе у непознат свет, његов поглед, лице и телесни став привуку мисао сусретника и овај се пита: ко може бити овај човек? Тај поглед и тај израз лица изазивају мисао да не настави током којим је кренула, њоме почињу питања да ковитлају. Припадник оне супротне врсте не изазива пажњу својом појавом: много је њему сличних – непознати људи немају се чему дивити, макар био нагиздан и у најраскошнијему руху. Ко једино рухо гледа, можда се и занесе; кога рухо не опчини већ гледа лице и људску фигуру, не нађе ништа изванредно: њему непознати личи на многе за које зна да се не истичу приметном вредношћу, зато не налази за потребно да се о њему распитује. Први може ући у легенду као пример за углед, другоме не припада такво место.

Милош и Вук су људски узор, код Срба сваки од њих има свој народ, свој део српскога народа. Неко ће поводом постојања Вуковог народа рећи: „на жалост“. То неће променити чињеницу: народи ових двеју личности јединствене легенде, живеће помешано, остављајући привид једнога народа. Очекивано је – и јесте тако: „вуковци“ неће ни у највећем неопрезу признати да су припадници народа црнога Вука, у изјавама су увек нешто друго. Своје право припадништво показују искључиво деловањем.

У овој реци речи, будући да је планинска, нема довољно ширине корита да би мисао остала на површини колико заслужује, многу вртлози одвуку у дубину пре него што се цела покаже. За појам два народа готово је извесно да ће још једном изронити; до тада ће протицати пасуси различитога садржаја, они чије надирање већ постоји и можда је већ примећено.

Остављамо да читалац просуди којему од та два народа припада јунак српске народне песме чији је ово почетак.

Чесће књиџе иду за књиџама;
 од коџа ли, коме ли долазе?
 Од Мемеда, од цара шурскоџа,
 а долазе до Сшалаћа ѓрада,
 до Пријезде, војводе сшалаћке:
 „О Пријезда, војвода сшалаћка,
 ѿошли мени до шри добра швоја:
 шрво добро – сабљу навалију,
 која сече дрвље и камење,
 дрво, камен и сшудено ѓвожђе;
 друџо добро – Ждрала коња швоџа,
 који коњиц може шрелешейи
 засобице и ѿо два бедема;
 шреће добро – швоју љубу верну.“
 Гледи књиџу војвода Пријезда,
 ову ѓледи, друџу сшшну шшше:
 „Цар-Мемеде, шурски ѓосшодару,
 куши војске колико шш граџо,
 шод Сшалаћа кад је шеби граџо,
 удри Сшалаћ како шш је граџо,
 ја шш добра не дам ни једноџа...“

(Неважно је овде да ли се шурски сулшан звао Мехмед или Селим.)

У чему је могло бити оно незамисливо као могуће из Видовданскога боја године 1389?

Може се с великом вероватноћом закључити у чему је било. Потражићемо одговор код Италијана, и наћи га у усхићеноме писму Фирентинске општине краљу Босне Твртку. Писмо је из пера Колуча Салитатија, познатог хуманистичког писца свога времена, славног међу савременицима управо по својим епистолама. Насловио га је: „Пресветли и Најхришћанскији Владару“. Једна нада којом писмо одише – да су Турци коначно поражени – није се остварила, да Срби не могу више зауставити Турке – још се није знало. А Србе су, осим ове велике погибије, задесиле и многе друге несреће.

Напоменимо, требаће то многима, да је краљ Твртко, неколико недеља после Косовског боја, послао писма пријатељским градовима: Трогиру и Фиренци. Писмо послано Трогиру сачувано је у једном препису, онога Фирентинској општини више нема. Из писма Трогиру може се закључити шта се налазило у писму Фиренци. Ако се у сачувани препис смемо поуздати, бар што се датума тиче, писмо је написано 1. августа 1389. године. Основано је претпоставити да је тада написано и писмо Фиренци.

Не можемо не навести делове фирентинскога одговора на Твртково писмо, и биће то учињено чим све потребно за јасно поимање целине овога дела текста буде исказано. Из тога писма се назире како је могао изгледати један од кључних догађаја у боју, погибија султана Мурата. Заћи са супротне стране од линије

сучељења две војске; изабрати најдужи пут до турске ордије, али такав да, кад се до ње стигне, онда се за најкраће време доспева до турског падишаха – таква је могла бити одлука дванаесторице витезова из писма чији део је обећан читаоцу. О убиству султана Мурата касније је наслађано више несагласних изјава да се јасно сагледава труд око скривања по Турке неповољне истине, за коју се, свакако, међу Турцима знало, али се није желело или није смело казати. Зато се истина премазује слојевима лажи, од којих је сваки са много муке смишљан. Раније описани тренутак Муратове смрти дотерује се, мења да буде повољнији, све док се не стигне до неуверљиве верзије да је падишах убијен на превару. Прва верзија преваре била је: убица је стигао са копљем окренутим наопако, тек кад је стигао до падишаха вратио га је у природни положај. Видело се да та верзија „не пије воду“, па је промењена: није убица дошао са копљем, него са ханџаром, извукао га из тајнога скровишта и зарио у Муратово тело кад је султан испружио ногу да му је наводни пребег из српске војске пољуби. Различите верзије преваре одају истину: никакве преваре није било. Да по Србе зло буде веће, те и нове лажи се и дандањи шире српским главама, да не помишљамо шта је све доспело до глава у свету које о Србима данас суде и пресуђују им. Непрестано понављање лажи и њихово уливање у младе српске (и све друге заинтересоване) главе – делатност је која не зна за замор. Насупрот тој болећивости према лажи, исказивање могуће и веома вероватне истине, готово буквално се спречава: српским издавачима чија би дужност, пре иједне друге, била да нешто што је вероватно а по Србе повољно, супротстављају ономе што је очигледно лажно а Србе оцрњује, није до тога ни најмање стало, они одбијају рукописе који им се на ту тему нуде. Ти издавачи се стављају на страну наводних Срба, који упорно заступају мишљења против српскога народа, брозована деценијама, а готово одмах после Броза, демо-барена, у савршено истоме духу. Тражење разлике између мишљења из доба Броза и овога данашњег – био би узалудан посао.

СТИЖЕМО ДО ОБЕЋАНОГА НАВОДА ИЗ ПИСМА ФИРЕНТИНСКЕ ОПШТИНЕ КРАЉУ ТВРТКУ. Најпре указујемо на то да су Венеција и Фиренца различито гледале на Турке у то доба. Венеција је имала користи од сарадње са Турцима и избегавала да се Турској на било који начин замери; како није знала ко је нови султан, шаље два писма: једно на име Јилидрим Бајазита, друго Јакуп Челебији (јилидрим на турском значи муња, челебија: племенити, принц, син владарев), да се уручи ономе од њих двојице који је на престолу. За разлику од Венеције, Фиренца је припадала оној европској струји која је из дубине душе желела турски пораз. Ко ме је стало до неке истине, тај се и упиње да до истине дође, зато у фирентиском писму краљу Твртку треба тражити битан део истине о Косовском боју. А та истина је утешна за ово уцвелено племе.

„Блажено поље оноликога покоља што ће, кроз много столећа, чувати кости побијених као спомен победи. Блажено краљевство босанско коме је припало да тако славан бој бије и тако

велику победу задобије, по милости Христовој. Блажен и дан онај и спомен часан и гласовит на блаженога Вида Пресветога, мученика, у који је било дато да надвладан буде онај најсуровији душманин. Блажена, трократно и четворократно блажена и она дванаесторица племића, чета она што се пробила кроз одреде коњаника непријатељских, и мачевима је пут просекла у колу камила ланцима здружених, и у најкрепчем је налету допрла до шатора Амуратовог. Блажен надасве и онај јунак који је усмртио војводу толике војске мачем неустрашиво заривеним под грло и у слабине.“

Турска докумената о боју на Косову из 1389 – о томе боју овде једино говоримо, иако се на овој котлини, готово меридијанског правца простирања, чије воде отичу у два удаљена мора, на овом пољу ограђеном са више планина и планинских огранака, дугом 84 и 14 километра (на најширему месту) широком, одиграо (према Сразњевском) читав низ сукоба, по чему се са њим тешко може упоредити било које од светских разбојишта – уверавају нас ти турски извори у јасну чињеницу: Турцима је био потребан готово цео век да смисле изговор о превари и додатно време да се мисао усаврши до прихватљиве верзије. Изрекосмо: Турцима је био потребан готово цео век да смисле како је њихов султан убијен путем преваре, но имамо разлога у сумњу да су то смислили сами: наслућујемо да им је у томе помогао ко од српских клеветника! У косовској легенди (а вернији назив био би: косовска истина) клевета је један од главних састојака; нико не би смео умањивати зли учинак тога злога деловања злих људи.

У легенди, клевета се приписује Вуку Бранковићу. Тако то бива код легенде (а и у стварном животу): ономе ко је већ заслужио осуду – поготову кад је то издаја – припише се још неко злодело које он можда није учинио. С друге стране, човеку којег легенда слави, додељују се врлине за које се не види зашто би их морао имати један јунак:

*Лейше грло у Милоша царско,
Јесте лейше неџо је у виле...*

Овде застаје говор о ратнику који жртвује живот за спас свога рода. Још треба говорити о првом правом српском Вуку Бранковићу, ономе кога народ прокле, а неки учени или квазиучени људи (много чешће други него први) бране, Вуку Бранковићу каквога сагледава традиционално схватање српскога народа и приказују чињенице из историје, сматране поузданим. Он може поћи у рат са истинском намером. У боју на Косову учешће је обећао, а није ни помислио да учествује, то обећање је учинио у циљу преваре, преваром је требало изазвати Лазареву погибију. Човек какав је Вук, у току рата ће нагло променити рачуницу, одрећи се првобитне намере, одступити од обећања, извршити издају. Повлачење, или бекство из битке, српски народ назива издајом, јер како другачије назвати иступање из судбоноснога сукоба у тренутку кад је он постајао победоносан, спречити победоносни завршетак борбе и

победу претворити у пораз? Упитајмо се због чега то чини? Чини делом из плитке памети, делом вођен* својим карактером у којем влада уверење да није грех не испунити примљену обавезу, не одржати реч, одредити се за свој тренутни интерес иако то доноси општу несрећу. Ко је од Срба „заслужнији“ да носи име Вука Бранковића од онога који главно што треба учинити, учини на штету српскога народа?

Да бисмо се уверили у Вукову издају, размотримо Вуково понашање после битке. А да је свест о њој постојала увериће нас касније понашање најзначајнијега његовог потомка и значајног српског владара деспота Ђурђа Бранковића.

Већ у јулу исте године, Вук, са својим племством (изгледа целим, и то после ужасавајућег погибија у тој бици, у којој Вука, према Н. Мошину, није било), дочекује у својој престоници, Приштини, изасланике угарског краља Сигисмунда, каснијег краља Немачке и, при крају живота, цара Светога римскога царства. Историјски Вук Бранковић дочекује представнике агресивнога српског северног суседа. О чему су то они преговарали? Од кога да као савезници отимају територије. Још ужурбаније ћемо се о томе распитивати кад знамо да исте јесени угарски краљ напада на Србију и осваја знатне територије Лазареве државе. И Вук Бранковић штрпка од Лазареве кнежевине. Нису ли то савезништво и угарски напад са севера принудили кнегињу Милицу, владарку Србијом у име малолетних синова Стефана и Вука, да тражи помоћ од свога непријатеља, убице њенога мужа, да призна вазалство Бајазиту и да му ћерку за харем? Поразно је деловало на српску свест то спријатељивање са крвником, а подстицајно је било за турску, јер је у њу улило уверење о победи у боју у којем није било стварнога победника. Историјски Вук Бранковић је оставио „своје народу“ још нешто у наслеђе: удружи се и са најцрњим непријатељем против својега брата. Уме ли српски читалац из јуна 2008. то видети? Одмах после Косовске битке, Вук је (свакако помоћу војске) ширио своју власт у Полимљу. Следеће, 1390. године, он покушава да од Ђурђа II Страцимировића, иначе свога пашенога, мужа ћерке Јелене кнеза Лазара, преотме један град у Приморју (претпоставља се да је то Улцињ). Град на приморју је историјском Вуку Бранковићу био потребан као полазиште на Запад – за случај да мора бежати; није му било важно што га отима од својте, а не од непријатеља. Толико је Вуку Бранковићу било стало до својте, до сродности која не мора увек бити крвна. Несродност и поред сродности, невера и поред безбројних заклињања у верност – то карактерише свакога припадника Вуковог дела српског народа. Вуково „дело“, на Косову, на Видовдан 1389, народни песник осуђује у једном једином стиху: „Он издаде таста на Косову.“ Не можемо овде – а требало би – анализом открити сва значења овога стиха. Колики је онда један српски ум из кога су потекле речи да се „Вук часно држао“ у боју на Косову? Треба говорити о неоснованим тврђењима да Вук Бранковић није издао на Косову; тај текст се не може сажети

како би се сместио у овај напис, говор о томе остаје за прилику кад буде више комоције.

Дочек Сигисмундових изасланика и Вукови ратни покрети исте и следеће године, доказују да Вуково племство није изгинуло. Шта је са племством кнеза Лазара? Промислимо пажљиво о томе. Готово у свакоме дуговекоме српском насељу, постоје легенде о одласку у Бој на Косово; увек је то нешто више или мање узвишено. Нигде, ни у једној од легенда не говори се о томе да се неко из боја вратио. Лазарево племство је, дакле, изгинуло. Треба ли још шта додати да би се одало признање српској народној свести? Огрешило се духовити Иларион Руварац; можда се морао огрешити: превише су му досадили лажни родољупци, они које је Стерија раскринкао, чинећи то уз много стрепње. Иларион Руварац је погрешило јер није могао доказати да Вук Бранковић није издао на Косову 1389. године, такав доказ није могуће извести. У оскудности колико-толико веродостојних записа о томе великом догађају, ко је могао сачинити и такав у којем се говори о Вуковом „часном“ држању за цело време трајања битке?

Без колебања се може закључити да се Вук радовао и Лазаревој погибији и погибији његове војске, бар закратко је постао најзначајнији од српских господара, могао је да претендује на наследство немањићкога двора и пришио је себи придевак Стефан. Једна амбиција ситног човека је испуњена, а тај човек није ни помишљао колика је то несрећа за цео народ.

У кратким записима о боју на Косову, из времена блискога боју, Вук Бранковић се не спомиње као учесник боја. Ако није учествовао у боју, а обећао је, и још се нашао на пољу битке, онда је издао. Један од турских извора спомиње Вука на десном крилу Лазареве војске. Дакле, и Турци су знали Вуково место у борбеноме поретку. Они и данас знају да је он то место напустио. Пред обележавање 600. годишњице Косовске битке, у пролеће 1989, емитована је на ТВ Београд изјава једнога турскога историчара. Ево шта је он рекао: „Вук Бранковић је на почетку био на десном Лазаревом крилу, касније му се губи траг.“ Није значајно у којем правцу тај траг води: да ли у правцу Голеш-планине или којему другоме, исход издаје остаје непромењен.

У неким савременим изворима битка се спомиње као „кнежев бој“. У једном запису пише: „Бист бои кнеза Лазара с Амуратом царем на Косове поли.“ А слично и летописац: „Ово лето кнез Лазар сатвори бој на Косову с Амуратом.“

После његове смрти (до које је могло доћи најкасније у години 1396), Вуково име се не спомиње. Треба ли дуго нагађати због чега? Не спомиње га Константин Философ у Животу Стефана Лазаревића, спису насталом за време Ђурђеве владавине. Да није било великога разлога за стид, свакако би био споменут.

Са довољно разлога можемо закључити да је Ђурађ Бранковић знао за очеву издају и да се стидео оца, „великог госпо-

дина“. Упркос томе, он није занемаривао своје Бранковиће: двојица од четири његова сина, Гргур и Лазар, носе имена Ђурђевог браће, Гргур је, уз то, калуђерско име његовог стрица, па је основано закључити да је и он поменут. Једини који није био достојан да носи име које и Ђурђев син, био је Ђурђев отац, човек који је својом издајом омогућио победу Турака у Косовској бици. Да ли се уопште треба питати зашто је непоновљено име Ђурђевог оца?

Веома тешка рана морала је лежати на синовљевој души, чим он очево име не продужава помоћу имена једнога од синова! Зар сваки син не тежи да уздигне име свога, одавно мртвога, оца, јер тиме и сопствено име уздиже? И није ово једино место где син избегава помињање очевога имена. У повељи Дубровчанима из 1428, деспот Ђурађ наводи да им је записано што су имали „у прве господе српске и у цара Стефана и у господина светога кнеза Лазара и у светопочивше госпође кир Ефросине и у светопочившега ми господина и родитеља ми деспота Стефана“, али не помиње оца Вука иако им је и он дао повеље. Било је очигледно да рана од стида на души деспота Ђурђа не дозвољава очево спомињање. Кад је кора на рани Ђурђевог душе одебљала, а извесно није отпала, Ђурађ у документу из 1445. он наводи и Вука – оно што је било ред да учини и у ранијој повељи, али мука од стида то није дозволила.

Је ли парадоксално да син не припада очевом народу? Деспот Ђурађ, син Вука Бранковића, одлучно, обилићевски, одбија да се покатоличи са целим својим народом. Догодило се то у веома тешким околностима за његову државу: католичанство је, после уједињења западних цркава од 1417. постало веома агресивно према православном свету, тако су Срби добили и западног непријатеља, поред оног источног који је мучио многе народе. Тим одбијањем и неприсуствовањем унијатском сабору у Фиренци, Срби су се још једном определили за верност, за достојанство, за царство небеско. То је учињено само неколико деценија после онога узорнога! Да није неких слабости према жени Јерини – што му морамо опростити – деспота Ђурђа можемо сматрати идеалним српским владарем, у најтежим условима владања. За разлику од задивљујућег држања деспота Ђурђа, последња два краља Босне били су католици. Потражимо на правом месту кривце за грађански рат у Босни при крају XX века!

До сада смо додирнули једино ову тему; њу, иначе, треба често узимати у загрљај, да бисмо знали шта нас разара. Овом тексту даћемо један заиста природан завршетак, иако неке идеје из досадшњих редова захтевају да наставимо њиховим трагом. И то ће се – надам се – догодити.

Главна личност Његошевог Горског вијенца гласно размишља у присуству потурица који су позвани на понуду да се врате у веру прадедова, па каже:

*Ох, да ми је очима виђејти
Црна Гора иззуб да намири!
Таг би ми се ујраво чинило
да ми св'јејли круна Лазарева,
ѐ слејтио Милош међу Србе;
душа би ми тада мирна била
као мирно јујиро у љрољеће,
кад вјејирови и мујини облаци
дријемају на морској ључини.*

(Стихови 781–787)

Нагласак стављамо на стих

ѐ слејтио Милош међу Србе.

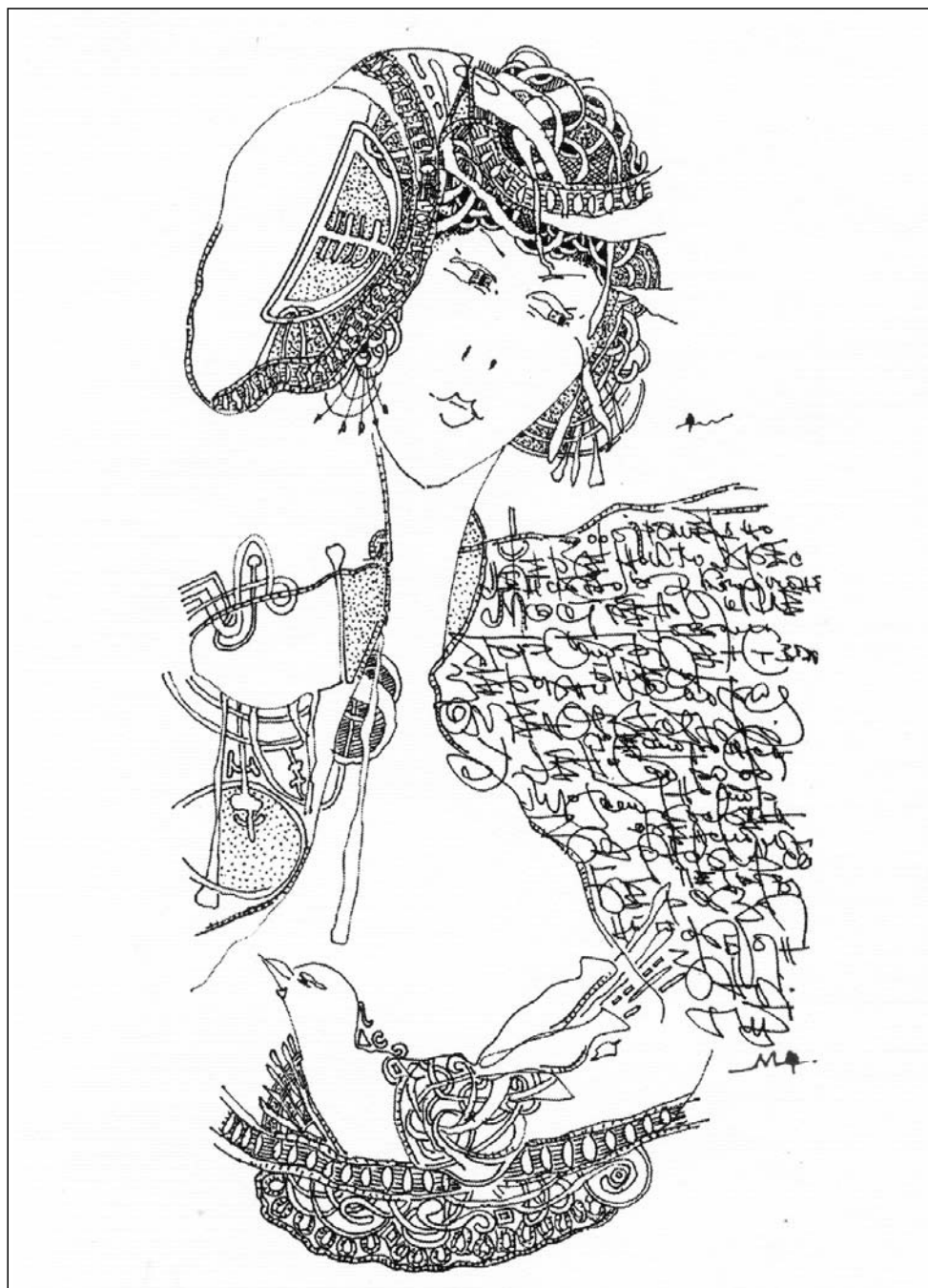
Наравно, Милош Обилић је тај који се владици Данилу привиђа. Милош је тај кога Срби, вековима, са чежњом чекају. У српској епизи, дакле: у српскоме духу, уз Милоша Обилића увек се, попут чичка, лепи Вук Бранковић. Та два национална лика, међутим, нераздвојна су у српској свести, а раздвајају се у српској стварности: Вук Бранковић је стално међу Србима, Милош мора да слети међу њих.

Речено треба правилно схватити: кад год треба Милош да слети међу Србе, њега на српској земљи, међу Србима, чека Вук Бранковић, са много лица. Срби около њега не знају да је то он. Да Милош борави на земљи а не на небу, да не мора слетати на ово мучно боравиште, од којег не познајемо ништа боље, он би правио равнотежу Вуку, и побеђивао, јер је народ српски сагласан са песником: „ђе ј’ издајник бољи од витеза?“ Овако, несрећни српски народ, народ који има Милоша, опстојава (још сасвим не ишчезава) а напретка нема. Нема напретка, јер за напредак је потребно да Милош слети, а њега често нема: на позорници је само Вук Бранковић у много својих ликова и у стално већему броју.

Није то увећавање по законима умножавања живих бића – почне са једном ћелијом, она се удваја, потом се свака од нових удвоји, и тако редом. Заstraшујуће велики број се тим путем може добити, али се догађа нешто горе: не настаје од једнога двоје, него (и то често) од једнога – много њих, број увек изненађујуће велики. Зло би било мање да има ко да га види. Није да нема, али чим ко покаже да види, сложним ударцима са свих страна лише га и вида и говора и живота.

А уз друге несреће, небо ретко допушта Милошу да слети међу Србе. Чини то за казну што, чим Милош слети, сви ништавни Срби се устреме на њега. Позива ли их ко на то устремљење? Наравно да позива! А они се позиву одазивају, јуришају а да ни погледали нису ко је тај што их је позвао!

НАПОМЕНА О ИЗВОРИМА. У доказивању тврђења из овог текста, није се могло упућивати на све изворе – историјска документа и разматрања историчара – главни текст би губио у читљивости, зато упућујем на оне делове Историје српског народа који се односе на раздобље од Маричке битке до пада Деспотовине. затим на радове историчара Момчила Спремића и на радове историчара који се наводе у Историји и код Спремића.

Драгана ЗУБАЦ

*АЛЕКСАНДРА СЕРДЈУКОВА:
„ЖИВЕТИ ТАКО ДА ДРУГИМА БУДЕ БОЉЕ“*

Када сам пре неколико година посетила стару новосадску професорку књижевности Милицу Веселинов, у улици Петра Драпшина у Новом Саду, с намером да о њој пишем јер су ме њени ученици из Гимназије „Јован Јовановић Змај“ замолили да то учиним, готово први пут сам чула за име Александре Сердјукове. У ствари, она је за мене била мање позната, а за Српску Атину није. Како ми је Милица причала, она је, иако дошла са многим Русима после Октобарске револуције, представљала део културног миљеа Новог Сада, значајног да се памти.

Била је преводилац и велики познавалац филозофије и књижевности „религиозних слика“, како ми је рекла стара, сада већ покојна професорка. И врстан есејист и рефлексивни песник. Трагала је за светлошћу и о томе је писала.

Сердјукова је написала „Савременост и хришћанство“, дело филозофско-религијског карактера у којем се снагом свог блиставог ума потрудила да докаже да је спасење једино у вери, љубави, слози, смерности и жртви. Тврдила је да је човек, изгубивши Бога у себи, изгубио све, а да се малобројни хришћани налазе пред светом који лежи у злу и да хришћанство има пред собом огроман задатак: да окрсти и обнови културу.

Избегла из Русије, припадала је кругу српских интелектуалаца, прецизније речено, интелектуалки, какве су биле Ксенија Атанасијевић и Исидора Секулић, те малобројних теолога као што су Николај Велимировић и Јустин Поповић. Говорила је о значају личног преображаја сваког човека, спремног да тежи добру већ две хиљаде година, откако постоји хришћанство. Била је убеђена, и срцем и душом, у једину „стварност православља као последњег појаса за спасавање човечанства“ (из Прислова њеној књизи професора Владете Јеротића).

Као спасоносне, Сердјукова је истицала породицу, брак, материнство, морал, верујући да хришћанство најбоље делује на човека, јер прожима целокупан његов живот. Нарочито неговање

трезвености, смирености, духовности и љубави у браку склопљеном у цркви омогућују продужење живота на земљи. Жена је створена да човеку буде вечити друг и у свему помоћ. Јер, није добро да човек буде сам. Бог му је дао подобно биће, да буду једно тело и један дух. Љубав човека и жену спаја у један дух и душу. Апостол Павле тврди да жена може да спасе мужа и обрнуто. Жена је зато помоћ мужу, у спасењу пре свега.

Свесна беде и слабости „палог човека”, Сердјукова пише о обожењу и стварању Васељенске цркве. Упозорава нас да је грех јак..., „свуда је у крви, телу, машти, похоти...”

Била је Александра Сердјукова оличење вере у Христа. Њена вера у исцелитељску моћ Христову може да обасја сваку хришћанску душу. Зато је њена књига и данас актуелна, а њена ауторка остаје да заувек живи у Српској Атини, Новом Саду.

Емигранткиња после Октобарске револуције, верна сарадница Матице српске, интелектуалка, допринела је да Нови Сад добије још једно женско перо и да жена-интелектуалац заиста буде забележена у историји књижевности, раме уз раме с великом Исидором Секулић, Аницом Савић Ребац, Десанком Максимовић и другим нашим списатељицама.

Текст „Хришћанство и расијанство Александре Сердјукове”, ауторке Вере Милосављевић из Новог Сада, такође доказује и наглашава значај књижевног дела и просветног рада Александре Сердјукове. Као професор књижевности, она је с љубављу преносила ученицима своје знање и дубоко религијско осећање. У мало одабраних речи, о њеној духовности говорили су и њени језгровити стихови

„Њен утицај на младе душе проистицао је из искрене хришћанске вере којом је побеђивала грубости и ругобе спољашњег живота”, каже у својој студији Вера Милосављевић, такође професор књижевности, значајно име у новосадској култури седамдесетих година прошлог века.

Многима је дуго била позната реченица Александре Сердјукове: „Живети тако да другима буде боље”.

Обдарена силном вером, Сердјукова је савладала туберкулозу и тегобне дане после Другог светског рата. Свима је помагала, нарочито ученицима и деци без родитеља. Многе неправде нису могле да наруше њену љубав према ближњима. Била је пример живота у хришћанској заједници, живота црквеног.

Оставила је за собом дело вредно сваке хвале.

МИЛИЦА СТОЈАДИНОВИЋ СРПКИЊА

Милица Стојадиновић Српкиња је жена која је певала прва на народном српском језику, која се није усуђивала да се потпише испод својих песама, пошто је у њено доба жена у сваком погледу бивала подређена., Стога, најчешће се потписивала са „Српкиња”.

Била је свештеничка кћи, па због тога и побожно васпитана, нежна и наочита, надахнута родољубивим осећањима. Врло рано певала је о родољубљу, о Косову и кнезу Лазару и судбини српског народа.

Расла је као младо дрво Фрушке горе и певала о свом народу. Њене песме биле су пуне љубави, биле су мале, личне молитве за њен род.

Била је ова „фрушкогорска вила”, како су је радо називали они који су је волели и поштовали, штићеница и миљеница Вука Стефановића Караџића, посебно његове прелепе и учене кћери Вилхелмине - Мине и других значајних личности њеног времена, поготово у доба када су јој се сви дивили.

Иако је ова образована кћи скромног врдничког проте живела у врло скромним условима, њен таленат прочуо се ипак и даље од Новог Сада.

Са овом породицом била је искрена и отворена, у њеној самоћи највише јој је пријала. Била је усамљена, али то стање никад није реметило њене мисли о народу, о њеној Фрушкој гори. Она пише: „Сећате ли се моје отаџбине и мог народа? Он заслужује да буде у страном свету уздигнут, мада није достигао онај врхунац образовања који су срећни народи давно достигли, јер је мој народ столећима био опкољен тамом несреће, која још притискује понеки лепо део српског народа усред Европе.”

Делила је ова горска вила хлеба и вина свом народу, рубље и одело поред сопствене оскудице. У тробојку обучена.

Писцу Лудвигу Августу Франклу, пријатељу, поклања Песнички венац у знак захвалности и каже:

*„Када будеш међу својим друговима
Треба да знају да си ти био међу нама
И да ми илешемо венце
Исти тако шћинима као нашим Србима
Само ако је увек достојан венца
Тако као што си га, Ти слављениче, заслужио.”*

Кћи брегова воли Фрушку гору, разуме њену лепоту. „По мом духу”, каже, „ја сам птица залутала у гај, где међу хиљадама других птица дрхтим усамљена”. Заљубљена је у свој народ, али многе ледене руке гуше њен дух. У својој песми каже:

„Вила ме је научила да певам; Јер кад песма озго са свом снагом Одјекне у души, Онда то личи на жубор потока На ружичасту јутарњу светлост Када песма некако бесвесно Узлети из узбурканих груди? Тако се и песма извије из живота Који ми је вила даровала.”

Фрушкогорска вила, многопоштована песникиња, лепа и отмена, утонула је у тугу под теретом живота. Усамљена, после смрти родитеља, била је остављена својим успоменама и бившим љубавима. Сада разобличена и неуредна, лутала је улицама Београда у црном плашту, расплетене косе, са свећом у руци и вапила: „... удели ми нешто” и „осветите срамоту Косова“. Од свих напуштена, несуђена кнегиња црногорска, заборављена,

сиромашног проте фрушкогорског кћи, српска песникиња која је својим чистим народним језиком изражавала своја братољубива осећања у својој поезији, васкрсава тек однедавно. Интересују се за њу многа књижевна пера данашњице, посебно женска.

Фрушкогорска вила засветлела је светлошћу незаборавном, свакако у женском песништву српског народа, величајући свој род и трудећи се да о њему чују и други народи.

Чиста срца, она је жудела за славом народном.

Остала је позната и *Песма захвалности Владици Његошу*, написана после његове смрти:

*„Ком се год срце твоје у жилама
А душа тежи за славом народном
Плакаћ ће плакаћ што мину зарана
У најславнијем пољу душевном
Светлећи Србству сјазу књижевности.*

.....

*Над гробом тек се подижеду чувства
Губићак учи ценити Песника
Ти, Ти с био звезда књижевства
Србског још тамног, рука слабачка,
Силеће Ти вјенац, бољи ће ти бољи!”*

Последња њена писма, која су касније штампана и сачувана, говоре о тешкој беди, болести, невољама. Материјално незбринута, хапшена и саслушавана, преварена и понижавана, доживљава слом који убрзава њену смрт.

Умрла је у Београду 1878. године и сахрањена је на старом београдском гробљу, а касније пренета у Пожаревац, да почива поред брата Љубомира. На њеном гробу нема никакве ознаке.

Свештеничка кћи, „Врдничка вила”, позната по свом родољубивом песништву, миљеница је тадашњих наших великих писаца: Вука, Његоша, Љубе Ненадовића, Ивана Мажуранића, а такође и страних песника као што је био Лудвиг Аугуст Франкл, немачки песник, њен обожававац и пријатељ, који је о њој писао са великим пијететом.

Ова фрушкогорска лепотица, подобна Богородичином лику, како кажу подаци, била је ипак далеко од љубавних, а неки чак тврде и од родољубивих осећања у својим познијим годинама. Проводила је своје последње дане у Београду, далеко од стварности, одавши се пићу, а неуредну и запуштену тешко да ју је било ко могао и препознати. Улицама Београда ходала је многообожавана лепотица, „Врдничка вила” и вила српског песништва потпуно забрављена, прегалац на народном стваралаштву, први наш ратни извештач.

Милица Стојадиновић Српкиња, сем песама, написала је и дневник *У Фрушкој гори* из 1854. године. Ова исповедна проза највише сведочи о Милици и веома је драгоцен. Осим аутобиографских података, ово по вокацији у тадашње време врло занимљиво и поучно дело, осликавало је тадашњи живот у Војводини сасвим реално.

Милица је покушавала, чак и нехотице, својим читаоцима да подари што више података о свом народу, најчешће га величајући, али и корећи га. Романтичарски настројена, трудила се да свој, српски језик, у својим стиховима, у својим песмама најбоље употреби, да поучи и другога, али и да укаже на недостатке због наше необразованости. У томе јој је помогло искрено дружење са прегеоцима наше културе и писмености тога времена, посебно са Вуком и Мином. У дневнику се налазе и многе народне приче и песме које је Милица скупљала за Вука.

Изразита патриоткиња, Милица је била веома побожна. То се једноставно истиче у редовима њеног дневника. Она описује свештеничке дане њеног оца, његов труд и рад са паством. Многе делове дневника често почиње тако што спомиње православне оце и празнике. Да је била духовна доказује и то што многе парохијане подучава вери. Све негативности, које су се појављивале међу парохијанима, а посебно сујеверје и враџбине, истицала је у свом дневнику као негативне појаве. А посебно је истакла очев рад и борбу против маловерја.

Прву своју песму објавила је 1847. године. Објавила је три збирке песама, прву 1850. године. Вук ју је једва одвратио да новац од објављене књиге пошаље манастиру Дечани.

Иако су многи мислили да у њеној романтичарској поезији нема срца и лирских осећања, она то пориче, јер је једна од наших првих песникиња која понекад и није желела да сасвим открије своја осећања. Песме су њене ипак биле прихваћене, поготово оне прве, а да је заиста била списатељка доказује и касније написан њен дневник.

Српство и православље били су за њу изнад свега. Одуховљена и побожна, величала је своју веру.

Милица се сва предавала пре свега својој Фрушкој гори, уживала у њеној природи и лепоти при заласку и изласку сунца. У својим песмама, које су понекад личиле на кроки, описивала је радост живљења. Величала природу, њену светлост и благодарност и захваљивала се Господу на таквим даровима. Била је заиста кћи Фрушке горе.

Ова лепо васпитавана и патриотски однегована девојка нашег рода у песмама је понекад заиста скривала своја осећања. Тако је било и у стварности, крила је своју наклоност, осећања, нарочито према Љубомиру Ненадовићу, те је тако после смрти родитеља и разилазака са братом Љубомиром, оставши сама и напуштена од свих, брзо дошла и болест од које ју је отела сама смрт.

Одласком у Београд, престала је и да пише, завршавала је свој живот прерано у највећој беди и без потпуне свести. А њен књижевни опус, мора се овом приликом истаћи, тек одскора почиње да се расцветава и занима прегеоце писане речи, нарочито оне који се занимају за женско перо и за жену уопште, жену духовну и обасјану светлошћу. Светлошћу вере, природе која ју је несебично окруживала.

Ксенија КАТАНИЋ

КОМУНИКАТИВНЕ И ДОПАДЉИВЕ КОМПОЗИЦИЈЕ

Трећа самостална изложба новосадске уметнице Бранкице Божић важан је датум у њеном стваралачком календару, јер се до сада, потчињена свакодневним профаним пословима егзистенцијалног императива, ретко индивидуално представљала. У јавном ликовном животу присутнија је била на колективним и бијеналним изложбама, јер је члан УПИДИВ-а од 1982. године. Као и раније, ни овог пута њен наступ не прате гласне најаве ни рекламерство који су данас готово уобичајени у животу једног артисте. Њена појава у нашој уметности, међутим, одмах се памти по јасно дефинисаном и довршеном ликовном језику и изразу. Графичар по струци, Бранкица Божић своја стваралачка расположења исказује у више грана уметности. Паралелно, наиме, негује пастел, илустрацију књиге и цртеж, а, додајмо, уметност калиграфије је њено омиљено поље ликовног ангажмана. Ређе се исказује за штафелајем, али су, на пример, потпуно индивидуализовани и привлачни својом лириком, пастели уметница вишегодишња преокупација. На њима плени сложај дискретних тонова доведених до пианисима, који показују да уметница изврсно познаје душу боја и да их мајсторски хармонизује.

Опрема књиге и илустрација као декоративни елемент публикације такође посведочују уметничку зрелост. Бранкица Божић непрестано опсервира облике из природе и, снажно се прожимајући штивом које илуструје, има синтетичке снаге да на утанчан начин моделише лице књиге. То су увек комуникативне и допадљиве композиције на којима уметница најчешће оикони један детаљ са снажном симболичком вредношћу, заодене га у мек пастелни колорит и светлосним прелазима га лиризује, меланхолизује, ониризује.

Ваљало би, ипак, нагласити да је Бранкица Божић нарочито привржена цртежу, који је, у пуном смислу рачи, знамен њене креативне снаге. Гради га у тишини, стрпљиво и готово стидљиво и, непрестано у трагачким испитивањима, проверава себе и култивнише свој таленат. Дограђујући свој посве индивидуални стил, она постојано трага за суштаственим, за есенцијалним, откривајући

душу у портрету или пејзажу.

Стару истину да се темељ читаве уметности заснива на цртежу, Бранкица Божић је потврдила илуструјући дело *У њразнини дом*. Символички стихови сонетног венца Луке Хајдуковића, наиме, снажно су подстакли њену инспирацију да, преко своје вибрантне оловке, понире у свет имагинације. Понета стваралачким темпераментом, уметница је, лансирајући својеврстан цртачки специјалитет, саздала хармоничне композиције посве оригиналне ритмике, откривајући да сонетни садржај види у арабескама. Сваки од ових 15 цртежа почива на једном једином осмишљеном непрекинутом потезу, што им и даје неодољиву чар. Уметница има даха и духовности да, полазећи из једне тачке, вешто маневрише вишесмерном, мултикурсном графичком линијом – крвотоком композиције – и да јој, нигде је не прекидајући, разиграва ток. Нудећи угодност каденци, линија се гибље, ковитла, мрси, плеше и меандрира, вертикализује и дијагонализује тежећи космичкој симболици. Мајсторски калиграфирајући, уметница кривуљом лагано опцрта лирски цртеж сплићући је у орнамент велике лепоте и отмености. Претакањем Хајдуковићевих вишезначних стихова у својеврсне дијаграме, линија је добила свој пуни симболички ванвремени смисао, због чега су цртежи Бранкице Божић уникатни и посве нов тон у војвођанској уметности.

Бранкица Божић је и истински уметник – портретиста. Прецизни и чини се лако материјалисани помоћу оловке, портрети откривају да је она фини посматрач и аналитик, који помно студира људску психу. Она је мајстор лица. Портретиста од талента, Бранкица Божић поштује модел и саживљава се са њим, али јој он не паралише стваралачки замах. Уметница завидном трансформативном снагом удахне живот индивидуалишући појединости лица. Са колико умешности је, на пример, дочарала слапове косе и браде, или, на пример, угао између носа и очију – чворишту свих линија које својом сливеношћу опредељују физиономске карактеристике, са колико ја уметничког дара и осељивости живо моделовала очи и зенице из којих зраче снага унутрашњег живота, топлина, загонетност или одлучност погледа, мисаона дубина. Преливени човечанским дахом, уздигнути до праве уметничке висине, портрети Бранкице Божић верно оприсутњују портретисану особу и представљају, без сумње, особеност у нашој ликовној уметности.

Александар ДЕВЕТАК

АУТОР СА ИЗРАЗИТО КРИТИЧКИМ СТАВОМ

(Живојин Жика Павловић - десет̄ година после)

Када би у овом времену поново били снимљени филмови *Повраиак*, *Буђење њацова*, *Каг будем мршав и бео*, *Хајка* или *Црвено класје*, на пример, они би опет били проглашени за – црни талас. Јер нема власти и њених апологета и посилних којима би стање ствари из ових филмова било тек позадина уметничког дела: беда, рад и нерад на црно, секс без љубави, трагедије са пуцањем и певањем, комедије зване идеологија, црна жуч живота, зомбији из оне сенжистовске недовршене револуције – било би то по ко зна који пут на овим просторима враћање истог. Због тога је Живојин Павловић уметник који је упорно на дежурству и располагању, данас и овде, на размеђу историје и утопије. Његова одважност је у томе што је нетремице гледао у хаос нашег присуства, не пустивши ни сузу ни крик. Иронија свега овога јесте у томе што је он, пресељавајући сав тај хаос у форму, имао стила. Сва његова дела су до те мере препознатљива да би узнемирила и тзв. стабилна друштва, у којима би он свечано био проглашен за издајника! Издајника чега и кога? На то питање свет ни дан-данас нема одговор. Просто, свет се мења а страх остаје. Страх од тога да вам неко може без пардона рећи да свет изгледа управо онако како изгледа, да вас убеди да нема разлога за сумњу и панику чак и ако нисте ставили тачку у сенжистовском смислу. Али, руку на срце, свет је довољан хаос по себи да би био вредан људског живота. То уверење је била једина *фантазија* Живојина Павловића, која нам као привиђење свакодневно титра пред очима: жудња за животом спојена са илузијом да је живот леп. У тој опсени треба тражити његову идеју да се уметност не дели на *ружну* и *лепу*, јер он зна да између тих полова једина непроменљива јесте – пустош. Његова естетика није пут према апсолутној уметности. Он заправо хоће да каже да сумња у све то превазилази и живот човека и живот уметника. Читав свет је само део једног *описа*. Ми, у ствари, живимо да би нас неко *описао*, где описивач једнако сумња и у наш живот и у сопствени опис. То је немир из дубина. То је вулкан-живот

и живот испод вулкана.

Живојин Жика Павловић је велики аутор, један од највећих у српској култури, пре свега као филмски стваралац, а онда и као књижевник; написао је неколико антологијских приповедака, неколико култних романа те низ успешних есеја. Режирао је петнаестак филмова, од којих најмање пет спадају у круг култних. Забрањиван, шиканиран и никад претерано хваљен, упркос наградама и многим светским признањима – то је донекле уметничка судбина Живојина Жике Павловића. Неки његови филмови ушли су и у светске енциклопедије. Филмски аналитичари тврде да је Џон Шлесингер својевремено изјавио како је *Поноћни каубој* амерички *Кад будем мртав и бео*. Многи критичари приметили су да је завршна сцена у филму А. Пена *The Missouri Breaks*, убиство у пољском тоалету, парафраза из филма Жике Павловића. Стално се рвајући с недаћама, Павловић је израстао у прворазредног уметника, подједнако успешан као писац и као филмски режисер, иако је у јавном животу његова књижевна каријера остала у сенци оне филмске, што је неправедно, али и разумљиво, не само зато што је филм као медиј много више у „масовној употреби“ од књижевности него и зато што је сам Павловић као филмски стваралац био чишћи, суздржанији, подложен цензури, па је све то подигло и његов естетски ниво, до које је у прози теже долазио. Додуше, филмски свет упорно га је терао из храма седме уметности – у том смислу подузимало се колико се највише могло, свим средствима наше балканске свирепости. Ако нису успели проклетити га и уметнички оспорити, онда су све учинили да га политички огаде и прикажу као „опасан елемент“, а истовремено су му чинили услугу јер се довијао како преварити цензуру и спасити своје филмове, па је на принудан начин дошао до форме и властите естетике.

Павловић је рођен 15. априла 1933. у Шапцу, а преминуо 29. новембра 1998. у Београду). Детињство је провео у многим градовима Србије, а највише у селу Вратарници код Зајечара. Већ са 19 година почео је да пише о филму и уметности за београдске новине и часописе. Дипломирао је декоративно сликарство на Академији примењених уметности. У плодној каријери снимео је 15 филмова и објавио 32 књиге. За дебитантски играни филм „Живе воде“ из омнибуса „Капи, воде, ратници“ (1962). добио је прво од многобројних признања - специјалну награду жирија на фестивалу у Пули. Био је један од најзначајнијих представника црног таласа, са антологијским филмовима „Буђење пацова“, „Кад будем мртав и бео“, „Заседа“... Због тих филмова са изразито критичким ставом, социјалних драма са главним ликовима који су неприлагођени владајућим друштвеним приликама, био је оштро критикован од стране комунистичких власти, те је неко време могао да ради само у Словенији, где је снимео „Црвено класје“, „Лет мртве птице“ и друге филмове. Његов последњи снимљени филм „Држава мртвих“ завршен је постхумно и приказан у Београду 2002. године.

Његови филмови су били препознатљиви како по изразу, тако и по тематици коју обрађује. Углавном су то социјалне драме, са

главним ликовима неприлагођеним друштву у коме живе и друштвеним приликама које владају — филмови са изразито критичким ставом. Након филма „Заседа“ (1969. године) био је жестоко критикован од стране званичних власти Југославије, тако да је једно време био у могућности да ради једино у Словенији. Ретроспективе његових филмова организоване су у Пезару (1983. године), Ларошелу (1985. године), Паризу (1986. и 1990. године), Монтпелијеу (1990. године) и Стразбуру (1991. године). Занимљиво је да се као глумац појављује у само једном дугометражном играном филму, „Национална класа“ редитеља Горана Марковића, у више него споредној улози која траје свега неколико секунди. Његов филмски опус чине следећа дела: Живе воде (омнибус Капи, воде, ратници, 1962), Обруч (омнибус Град, 1963, забрањен), Непријатељ (1965, Златна маска на I фестивалу медитеранског филма), Повратак (1966), Буђење пацова (1967, Златна арена за режију у Пули, Сребрни медвед за режију на фестивалу у Берлину), Кад будем мртав и бео (1968, Велика златна арена у Пули, I награда за најбољи филм на фестивалу у Карловим Варима), Заседа (1969, Златни лав на фестивалу у Венецији), Црвено класје (1971, Велика златна арена у Пули, Златна арена за режију, Златна плакета за сценарио према литерарном делу на фестивалу у Берлину), Лет мртве птице (1973), Песма (тв филм у 6 епизода, 1974), Хајка (1976, Златна арена за режију), Довиђења у следећем рату (1980), Задах тела (1983, Велика златна арена у Пули, Златна арена за режију, Златна арена за сценарио), На путу за Катангу (1987, Златни гладијатор), Дезертер (1992, Сребрна мимоза, Златна маслина за најбољи филм на фестивалу медитеранског филма у Бастији), Држава мртвих (1997).

Са једне стране, његови филмови су били *сћање*, с друге — *ипредсказање*. Ти филмови су били слика друштва које је живело у заблудама и предрасудама, верујући више беди него својим очима, занесен надом да ће доживети времена која никад неће доћи. Предсказање је било: дно друштва, социјала, лажни бунтовници, лопови, хумани удбаши, тзв. уметници, добро-удомљени-и-распо-ређени, и преостала ситнеж. Живојин Павловић је својим делима створио неку врсту *социјалног варварства*: ратног, поратног и ово-временог, помешаног са лудим реализмом, у којем секс-утеха, алко-хол-заборав, мрачни нагони, болови, патња и мржња висе над нашим главама као леденице на плус двадесет. Ако ништа друго, све је то било по савршеној људској мери. Снимајући филмове у време-нима када је сваки дан општеномског живота био једно велико обећање, Живојин Павловић ни у једном свом делу није показао интересовање за било какву идеју о “новом свету“ и “новом човеку“. Он утопије није презирао због тога што се оне не могу остварити. Напротив, презирао их је због тога што су оне оствариве. Када је говорено да су његови филмови мрачни, није схваћено да су ти фил-мови последица немогућности да се сирови живот преобрази у лепоту замишљену у идеолошким утопијама, да не кажем у измишљоти-нама и небулозама, него да је живот сам по себи деструктиван, јер је

његова суштина обавијена маглама, сплином и лажима. То је истина која надилази људско друштво и која је као таква константна.

Павловић је у време студентских протеста '68. био један од најистакнутијих и најутицајнијих светионика слободе. У свом виђењу '68. он „поручује да је зло, посебно организовано, највећи разлог и смисао људске побуне”. Суштину дела Живојина Павловића представља жудња за животом. Та жудња код ужарених уметника често прелази преко границе етике и естетике, али никада не прелази праг истине. А истина је, у ствари, нека врста неумесности или, боље рећи, ругло нашег живота, према којем чешће осећамо одвратност него дивљење. Управо та, вечита потрага за слободом духа и чинила га је човеком уметничке атмосфере. Њему није био довољан само један жанр да га укалупи, осим са целулоидном траком од 8 милиметара једнако добро се носио и са оловком и хартијом. Као што је вештином велемајстора сликом очарао читав филмофилски пук, тако је и својим литерарним умећем за себе утро пут који ће многим потоњим љубитељима књиге остати смерница и својеврсан аманет. За живота је објавио: књиге приповедака: Кривудава река (1963, 1994), Две вечери у јесен (1967, Награда Исидора Секулић), Циганско гробље (1972), Убијао сам бикове (1985, 1988), Кришке времена (1993, Андрићева награда за приповетку), Блато (1999), књиге новела: Дневник непознатог (1965), Ветар у сувој трави (1976) и Кругови (1993); књиге прозе Белина сутра (1984), Флогистон (1989) и Азбука (1990); романи Лутке; Лутке на буњишту (1965, 1991), Каин и Авел (1969, 1986), Задах тела (1982, 1985, 1987, 1988, 1990), Они више не постоје (1985, 1987), Зид смрти (1985, 1986, 1987, НИН-ова награда за роман године), Лов на тигрове (1988), Расло ми је бадем дрво (1988), Вашар на Светог Аранђела (1990), Траг дивљачи (1991), Лапот (1992, НИН-ова награда за роман године), Биљна крв (1995), Симетрија (1996) и Долап (1997); књиге есеја Филм у школским клупама (1964), Ђавољи филм (1969, 1996), О одвратном (1972, 1982), Балкански цез (1989) и Давне године (1997); књиге разговора Језгро напетости (1990) и Лудило у огледалу (1992); четири филмска сценарија, Револуција, тавни талас (1991) и књигу епистоларне прозе Волтин лук (са Гораном Милашиновићем, 1996); дневнике Испљувак пун крви (1984. забрањен, 1990), Откуцаји (1998). Постхумно су објављени Дневници I-VI (2000).

Живојину Павловићу, човеку који је за живота колико уважаван, једнако толико и забрањиван и одбациван, лактарење и подметање ногу, тако популарних дисциплина код нас, очигледно и није баш ишло од руке, тако да данас, као и увек, вероватно ћутке стоји негде у углу неба и чуди се свему што поглед одозго пружа.

Марина КАНИЋ

ЕСТЕТИКА КАО ПРЕДВОРЈЕ АНДРИЋЕВЕ ПОЕТИКЕ

(Милослав Шутић, *Злајно јагње (У видокружју Андрићеве естетике)*,
Чиџоја шћамја, београд, 2007)

Један од наших тренутно најеминентнијих и најплоднијих проучавалаца књижевности засигурно је Милослав Шутић. Свако ко је бацио макар и летимичан поглед на било коју његову интерпретацију, тумачење или запажање знаће да је реч о изузетном ерудити чије дело једног сличног познаваоца филозофије, посебно естетике, психологије и психоанализе, сликарства и свакако књижевности у најширем обиму, подразумева за свог читаоца.

Злајно јагње је објављено 2007. године у Београду и представља још једну карику у Шутићевом ланцу објављених књига поетског наслова и захтевног садржаја. Наш аутор 1971. године објављује *Мисао која не одуштаје*, неколико година касније *Песничку слику* (1978), *Слику светиа у поезији Момчила Насиасијевића* (1979), *О дирљивом* (1983), затим, *Поезију сликовног исказа* (1984), *Поезију и онтологију* (1985), *Лирско и лирику* (1987), *Визију, двоструко укорењену* (1990), *Одбрану леје душе* (1990), *Вештар и меланхолију* (1998), *Антиологију модерне српске лирике (1920-1995)* (1999), *Књижевну археологију* (2000). Уочљив је смер којим се аутор креће: од књижевнотеоријских до јунговских тема.

Злајно јагње има у поднаслову одредницу *У видокружју Андрићеве естетике*. Шутић тиме јасно предочава правац својих проучавања и рефлексива. У Уводу пише: *Естетичко тумачење захтевају пре свега дела оних писаца који су сами, експлицитно или имплицитно, указали на своје естетичко одређење*. Такво тумачење захтева Андрићево дело и ова књига је велики допринос новим читањима овог великана.

Питање Андрићеве стваралачке преокупације, у чије елементе аутор убраја сам појам уметности, уметника, уметничко дело, естетско биће, окупира овог теоретичара и естетичара од раније. Тиња у његовим мислима и просијава са скоро сваком објављеном

књигом. Још у *Мисли која не одустаје* он интерпертира Андрићеве Олујаке „у светлу мита и бајке” (Гордић, *Критичке разгледнице*, Београд, 2008). Године 1998. Шутић је написао студију *Покушај сагледавања основних елемената Андрићеве естетике* и унео је у *Вештар и меланхолију*.

Иако ослоњен на стубове филозофије, Шутић примећује Андрићев отклон од ње: *...Наши писац много више тежи уметничком конкретизовању него филозофском аистраховању, односно да га књижевна пракса интересује више од било које, па и естетичке теорије.*

Разбокореност његових мисли у ову, наизглед сувопарно естетичку тему уплиће Платона и Аристотела, Цицерона, Тому Аквинског, руске и француске романсијере, с краја XIX и почетка XX века, Кјеркегора, Хусрела, Хегела, Пола Валерија, Бусонија, Шелера, Баумгартена, Гетеа, Јунга.

Шутићу ништа није страно, ни његовој ерудицији недоступно. Лепо, природно лепо, па с тим у вези природа по себи и стихијна природа, лепо и трагично, трагична кривица, па чак и сурово, комично, као карактерна црта ликова, гротескно, лирско, идилично, фантастично, затим, драмско и епско, категорија коју Шутић везује за простор, битну компоненту Андрићеве прозе, савршенство, хармонија, смисао знака у Андрићевом делу, естетски доживљај. Он зна да је Андрић зазирао од естетичке терминологије, али је књижевним језиком упућивао на *те термине*, законитости своје поетике износио је у делима.

Овакво зазирање од оштрих појмова условило је Андрићеву одлуку да о неким оштрим појмањима уметности више у тексту који садржи елементе путописа, уз есејистичке исказе ослобођене строга научних, односно чисто појмовних разматрања (Разговор са Гојом).

Шутић смислено истиче најважније одлике пишчеве естетике у пар реченица и тако даје својеврсну дефиницију:

У овом прозном књижевном облику (...) писац је одабрао правац постепеног приближавања савршенству, и то, полазећи од „конкретних стварности”, односно од материјалног света, или од света природе, да би томе свету одмах прикључио људски свет, на који материјални свет симболичко-метафорички упућује, и да би, на крају, преко човекове духовности и душевности дойрео до естетске, односно до божанске трансценденције. Оно што је посебно фасцинантно у овом Андрићевом прозном облику, јесте и чињеница да писац у моменту доирања до врховне, божанске трансценденције, никако не заборавља материјалност, чулност, од којих је пошао и које су га праћиле до краја прагања за савршенством.

Аутор *Златног јагњета* има префињен смисао за детаљ и склоност за интертекстуална запажања. Он примећује да је Андрићева не тако позната песма *Жељ савршенства* „архитект” записа *Летићи над морем*. Доводи у везу професора из приповетке *Летовање на југу* са Икаром и „његовом неодољивом тежњом да полети”. За њега је *Тамилово* поистовећивање са *Цем султаном* естетског а не патолошког карактера. Његову жртву упоређује са

Антигонином. Ниједан му Андрићев рукопис није непознат, он продире у његову поезику можда најдубље од свих ранијих проучавалаца, а врхунац достиже у поглављу *Умешности*, где централно место заузима *Разговор са Гојом*.

„Разговор са Гојом“, затим, показује да Андрић долази од класичне естетике, засноване на мимезису, али да тој естетичкици прикључује и елементе романтичарске естетике, о којима говори Паоло: мистику, демонство, тајновитости, месијанство, „антихристовско позвање“, ирокејство. Све ово потврђује и Андрићево књижевно дело...

Сложени мотив игре обрео се у Андрићевом делу управо онако како га је Јунг посматрао како га и Шутић и тумачи. Шутић примећује да је писац у *Знаковима поред њих* експлицитно говорио о појму игре: ... *умешности (...)* изгледа као игра, а у ствари је ђаволски озбиљна ствар; и уколико озбиљнија уколико више личи на игру. У приповеци *Аска и вук* игра је начин да се преживи, и Аска живи док игра. На делу је дубоко прожимање уметности и егзистенцијалног нагона, што даље наводи на закључак да без уметности нема живота. Шутић прецизно осећа пулс пишчеве мисли: „знала је само једно: да живи и да ће живети док игра, и што -боље- (М. Ш.) игра”. У складу са тим, аутор наслућује Андрићев дослух са Шилером који је тврдио да је човек у пуном значењу речи човек само када се игра, али и са Јунгом, који је писао о појму *озбиљне игре*. Озбиљна игра је игра када се посматра споља, али она се игра из унутрашње принуђености. Таква је управо Аскина игра. У наставку Јунг пише: *А таква, двозначна особина игре, везана је за све стваралачко.*

Аутор примећује да писац не инсистира на митолошкој димензији привиђења. Шутић ни преко чега не прелази олако, он све посматра дубински, свега се дотиче. То можда највише долази до изражаја у поглављу *Естетика дејала*.

Није му стран Шпрингеров термин *естетски човек*, као ни културни јунак Мелетинског, Јасперсове *границне ситуације*. Влада јудејским фолклором и кабалистичком традицијом.

Међутим, посебно место у систему Шутићевих знања, интересовања и интерпретација припада Јунгу и његовој теорији о архетиповима и колективно несвесном. Јунг, како примећује Шутић, осећа потребу да се ограда од Фројда, који блиставо рухо уметничког дела своди на физиолошке феномене (*Књижевна архетипологија*). Смисао и особена природа књижевног дела почивају у самом делу. У *Уводу Књижевне архетипологије* (Институт за књижевност и уметност, Чигоја штампа, Београд, 2000) он признаје да је одавно уочио сличности између јунака приповетке *Олујаци*, Мудеризовића, Алије Ђерзелеза и Мустафе Мадара. У првом је препознао јунака из бајке, у другом епског јунака, а у трећем митског јунака. Треба напоменути да су мит и бајка ирази архетипова. Њима ће у *Златном јагњету* додати естетског јунака *Ћамила*. У *Ex ponto* је учио јунговско схватање колективно несвесног.

Шутић је значајан тумач књижевног дела, а истовремено и драгоцен теоретичар. У *Књижевној архетипологији* и *Златном јаг-*

њети он на више места дефинише *архетипску критику*, *архетипску естетичку*, *књижевну архетипологију*. Изузетно барата *мисаоним одређењима и идејама* с почетка XX века, као и сам Андрић, па се срећемо са Бергсоновим и Крочеовим интуиционализмом, Хусерловом феноменологијом, Фројдовом психоанализом и Јунговом аналитичком психологијом. У Андрићевом делу он проналази пример за архетип васкрсења и поновног рођења (*Чудо у Олову*), архетипски образац градбене жртве (*На Дрини ћурџија*), архетип жртве и „древну причу о два брата” у *Проклетој авлији* и разноврсне архетипске обрасце из Библије.

Шутић се ослања на свој „слух” и за Андрића каже да код њега интерпертација изворног мотива представља обogaћење једног архетипа. Али и код самог Шутића имамо сличну појаву. Златно јагње из наслова преузето је из Андрићеве приповетке *Слепац*, где представља чудесног водича који плови, лети, хода наизменично и шири око себе светлост. Оно, по опажању Зорана Константиновића, симболише суштинска естетичка одређења Милослава Шутића. Својеврсан је архетип, а аутор га налази у *Откривењу Јовановом*. Оно је слепчева тајна, без њега је он заиста слеп, као што је човек без уметности и естетског доживљаја. Када проговори о јагњету, оно ће заувек нестати. Шутић овде говори о естетици тајне, која је у складу са *интерпертивношћу Андрићеве природе*.

Поред интерпертација Иве Тартаље и Петра Цацића, скоро да не постоји исцрпније тумачење Андрићевог стваралаштва од Шутићевог. Код њега нема понављања претходних проучавалаца, он је са њима у дијалогу, као и са наслеђем европске филозофије. Обимна грађа, научни приступ, адекватна аргументација, склоноси ка интертексту, јасан и богат, често поетичан израз, одлике су *Златног јагњета*, златног предворја Андрићеве поетике али и Шутићеве интерпретације. Појавом ове књиге освежена је наша научна књижевна мисао и показано је да Андрић није писац о коме је све речено. Милослав Шутић *Златним јагњетом* отвара многа питања и упућује нас да даље трагамо за новим читањима и новим значењима.

Соња ЗЛАТКОВИЋ

СЛАТКАСТО-ОТУЖНИ УКУС ЖИВОТА И ЛИТЕРАТУРЕ

(Љубица Арсић, Манџо, Лаџуна, Београд, 2008)

Манџо је роман који бисмо могли сврстати у тзв. комерцијалну белетристику. Још у настајању је имао циљну групу и намењен је одређеној популацији-женској. То не значи да није вредан читања, нити да заслужује прећуткивање. *Манџо* је тренутно један од најпродаванијих романа у нашим књижарама (за мање од годину дана доживео је три издања), па би , стога, било потребно направити један осврт на њега.

Манџо је лако читљив роман или како га је Владислава Гордић Петковић квалификовала роман- перо- лаке категорије, који, чини нам се, појединим деловима, егзистира на граници тзв. викенд-романа. Због одређених банално описаних еротских сцена можемо уочити сличност са тривијалним љубавним и еротским романима. Али таква идентификација целокупног романа не би била у потпуности одговарајућа, због постојеће литерарне продубљености на плану тематике (битна психолошка, антрополошка и егзистенцијална питања), психолошки добро осветљених ликова, доследне мотивације и друго.

Љубица Арсић се на српској књижевној сцени појавила, или барем била запажена, књигом *Икона* (Народна књига-Алфа, 2001), романсираном биографијом Лазе Лазаревића, предочивши нам своје виђење неостварене љубави из Лазаревићеве аутобиографске приповетке *Швабица*. Роман *Манџо* је потпуна новина у односу на претходни подухват- доноси померања на плану перспективе приповедања- из мушке у женску (којој су претходиле књиге прича *Само за заводнице*, *Тиграсија од тигра Маџо*, *дал' ме волиш?*), као и избор времена одвијања радње романа из прошлости у садашњост.

Роман *Манџо* у својој фабули сублимира и предочава, како згуснуту атмосферу савременог Београда, тако и настојања главних јунакиња да у том окружју пронађу језгро сопственог бића, другу-

јачу половину и успоставе равнотежу у сопственом животу. Сусрећемо се са , донекле, већ препознатљивом поставком, рецимо у популарној америчкој серији *Sex and the city*: велики град који пружа доста могућности и мало љубави, типизирани женски ликови разведенице, намћорасте уметнице, уседелице са кућним љубимцем...Већ више пута је због тога роман називан српски *Секс и град* или београдски *Секс и град*.

Слика и ритам града се намеће као константа сценографије: београдске улице, клубови, хорда бахатих навијача, Панчевачки мост, градски превоз, рекламни билборди, градска врева, као и сви могући звукови урбане средине. Како и сама ауторка у једном интервјуу каже: *Све радње, сви кафићи, све улице, линије аутобуса аутистични су. Београд је у мојој причи транзисторија, није је мушко, није је женско. Сигнално се преоблачи, час је згодна цица која врца, час доштерани фрајер у њесним фармеркама. Београд је јунак који има своје ћудљиво лице, које ерос мрда, чува, ћомера, расћројава и ћоново ћа доводи у ред.* Због чега је пулс града свеprisутан, објашњава сама интенција ауторке: *Хћела сам да најћишем причу о савременом Београду. Увек ми се чинило да иза ове фасадe шарених и дивних изложћа, угљачаних кафића ћостћоји друћо наличје, да су ћуди сами и нећде осућћени, да не моћу да ћостћићну све шћћо жеље и за чим чезну.* Тако, наспрам велеградског сјаја и вреве, одвијају се прилично усамњени животи јунакиња.

Главни лик романа, уједно и лик-рефлектор је Лида, дипломирани биолог, која привремено ради у бутику гардеробе. Тања је астрофизичар, а Душка ликовна уметница. Четврта, условно речено, јунакиња је Фани, Душкина мачка, која је симбол њиховог анималног, еротског и нагонског. Три јунакиње имају различита животна искуства на основу којих се руководе у новим искушењима и могућностима. Неостварена чежња за љубављу, топлином и осећајем сигурности надомештена је на различите начине: присуством ТВ-а, краткотрајним љубавним авантурама, посвећеношћу раду и стварању. За развој Лидиног лика битну улогу је имао однос са породицом и мушкарцима. Услед немогућности да са мајком и оцем има приснији однос, да са братом успостави искренији вербални контакт, и са партнерима оствари некакво веће зближавање, осим физичког, Лида топлоту породичног огњишта и партнеровог загрљаја надокнаћује присуством ТВ-а и лицима која се на њему појављују. Живот на екрану привидно употпуњује испразност њене егзистенције, не прекривши у целости осећај усамњености. Зависност од електронских медија, бесомучно мењање канала, као и обмана да се зближавамо са ћудима које раћа екран, свакако су облици искривљености, ишчашености друшћва, које Љубица Арсић помно бележи, употпуњући слику о савременом животу.

Проблеми, нарочито они из тзв. сфере мушко-женских односа, са којима се сусрећу јунакиње романа врло се, ако не и превише, уочљивим паралелизмом свде на проблеме мачке из романа. Фани има терање, а ћена власница не може пронаћи сијамског мачора који није кастриран. Тако, јунакиње имају *ћерање* у физиолошком,

менталном и емотивном смислу, али никако не успевају да пронађу, у било ком смислу, плодног мушкарца. Са тим кореспондира и стих Мадонине песме (које јунакиње у роману често слушају) *Frozen/ You're frozen when your heart's not open*, као и мото романа, који синтетизује све жеље и сва настојања јунакиња: *Ако ме ико воли, на земљи или међу звездама, сад је време да ми да неки мали знак* (Мишел Улебек). Међутим, ситуације кроз које пролазе само још више продубљују њихово незнање, које доноси прилично песимистичне закључке. Тако се Лида пита: *Ако су жене рује, а мушкарци курци на две ноге, који само мисле како ће их рује да појуне, коме је онда преосишло да буде нежан? Ваљда једино Богу*; док се њено размишљање о могућој породици завршава скоро одлуком: *Зашио да имам деце ако нећу моћи да га волим*. Као што се може видети, ауторка романа покушава да дешифрује хијероглифе емотивних и душевних процеса јунакиња, имајући за задатак жену у савременом друштву.

Такође, у целом роману се осећа јако струјање побуњених женских духова који на нов начин превазилазе старе предрасуде, устаљене у друштву и времену у коме живе. Тако, главна јунакиња, коју прати трауматично искуство силовања, ослобађа се истог новим уверењем да је прича како силована жена никад не може да заборави силовање само још један мит, јер нема те патње која се не заборави и не превазиђе. Такође, иста јунакиња, након сећања на брак који се завршио разводом, на саркастичан начин, пита се: *Зашио се брак назива светиом тајном кад се у њему сахрањује свака тајновитост?* Искуство не кореспондира са хришћанским учењем о браку као светој тајни.

Уочава се пробуђена свест и оштар критицизам производа мас- медија, штампе, маркетинга, некаква побуна против менталног тлачења. Душка ће, прелиставајући женске часописе, у тренутку визуелне презасићености рекламама козметичкох препарата, закључити: *Часописи који рекламирају ове женскирије су сурови у признавању климатске подршке женама које замисљају да живоће поочиње у десеткој*. Не мањем критицизму изложени су и женски часописи (*Glorija i Ell*) који интензивно опомињу: *Будите леје. Увек младе. Како да задржите мушкарца. Ако се појурите, више њих*.

Простор који окупља све јунакиње, које су се и упознале на истом, је продавница *Манго*. Међутим, назив *Манго* у роману нема само значење ланца продавница женске гардеробе, већ је дат као феномен везан за савремено потрошачко друштво. Наиме, продавница *Манго*, у роману, је, како опажа Лида, посебно место где жена може променом гардеробе, стила облачења, доживети некакву врсту препорода, ослободити се свакодневних обавеза, заборавити на породицу и посветити се одразу у огледалу, тј. себи. Манго је синоним за врсту кратког бега из реалности. Међутим, ауторка исти простор користи и да би предочила неке елементе реалне стварности- феномен купохоличарства, помодарства, а у продавници ће бити услужен и један транвестит.

Иако се више ситуација из романа одвија у продавници одеће *Манго*, то свакако није једина конотативна подлога наслова

романа. Манго је пре свега воће, пореклом из Индије које одликује *сочно влакнасто месо слајкосног укуса и ошужне гњилежи*. Затим, *муж једне врсте скарабеја њрља задњи део о плод манга да би се тако намиришао пре њарења*.

Будући да је део хронотопа романа један велеград, могли бисмо рећи да је реч о једном урбаном роману, иако и само значење термина урбан отвара могућности за различита преиспитивања. Овде ћемо га користити као одређење за средину која за сценографију има град са његовом инфраструктуром (одређену локалитетима који се помињу у роману) и владајућом атмосфером свеукупности ликово-суграђана, који се уводе као (не случајне) случајности у свакодневном кретању главних јунакиња. За време једне вожње таксијем, Лида, посматра улицу, региструје натписе радње и пролазнице. Које елементе београдског живота, преломљене у Лидиној свести ишчитавамо? Девојчице на ролерима, вику и добацивање, продавце са робом на хаубама дуж Булевара, киоске са *fast food* менијем, продавнице све за 85, рекламне билборди који стражаре крај улица, девојке које чекају своје муштерије...

Слици града недостају битна обележја која једну средину квалификују као култивисану, културолошки богату. Наравно, оно што видимо од Београда у роману, подразумева се, мотивисано је навикама, потребама и друштвеном свешћу главних јунакиња. Оно што, такође, припада некој замишљеној хроници Београда (подсетимоциљ ауторке), јесте атмосфера која одређује град или, тачније, квалитет живота савременог велеграда. Тако, у роману, јунаци углавном живе наметнуте животе, испразне, без вишег циља: Лида, Лидина породица, снаја и брат, Тања, избеглица Бранко, продавац кирби-усисивача, конобар,. Једина јунакиња која у роману има неку амбицију је уметница Душка- жели да на платно стави новину-мушки акт из различитих углова, као и да оствари своје замисли одређених популарно-уметничких перформанси.

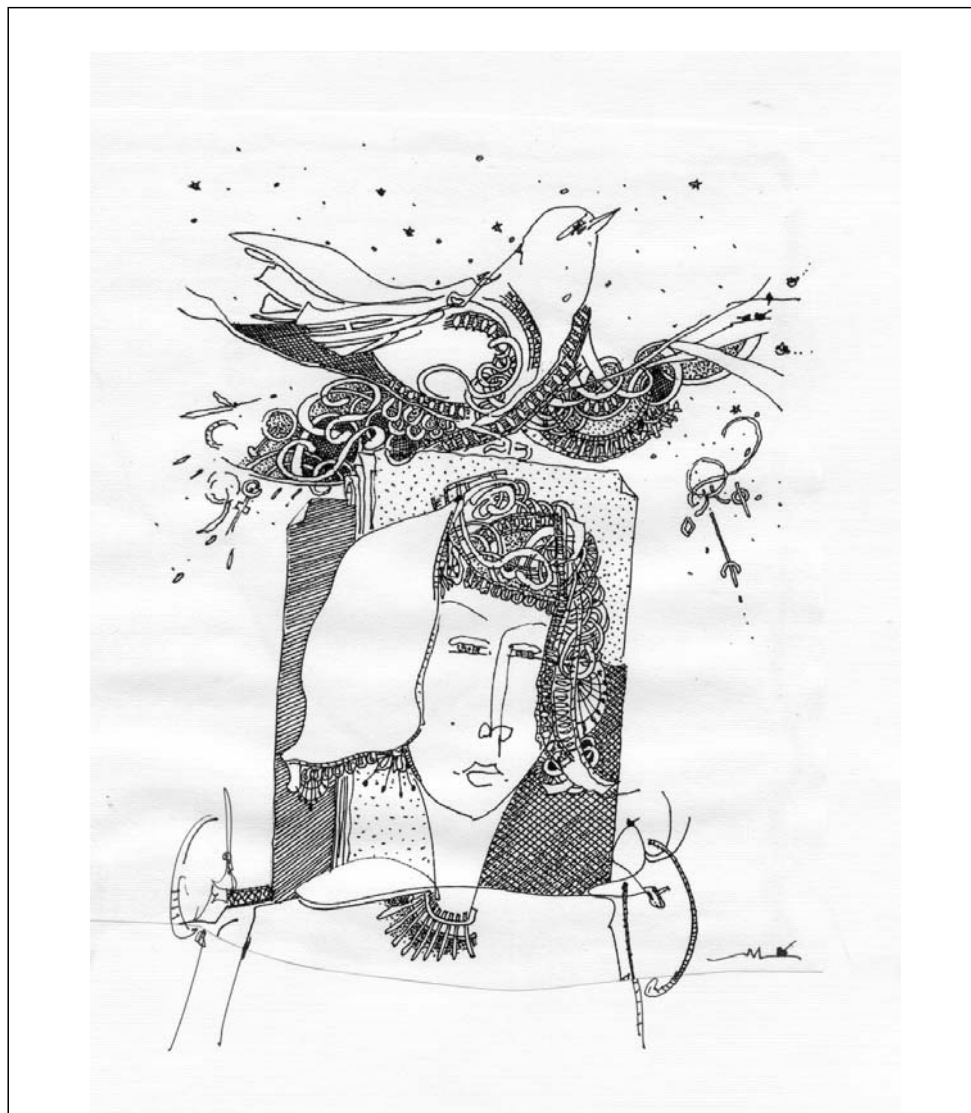
Учиниће нам се да су животи које воде јунакиње прилично непотпуни, без некаквог, у метафизичком смислу, вишег садржаја и смисла, уколико изоставимо потрагу за бољом половином. То свакако не би смели да окарактеришемо као пропуст ауторке, већ као релативно добро остварену намеру да посредством реалистичког начина приказивања стварности, прикаже и предочи сиве боје духа савременог човека- жене, настањених у, Београду, или, да генерализујемо, у велеграду.

У роману учачавамо честа уопштавања, дефиниције, генерализоване ставове о женама, мушкарцима, срећи и друго. Настојања да се одређена искуства, судови и поуке уобличе као максиме, афоризми или гномски искази, показују се, у не малом броју случајева, као стилски неуспела. На пример поређење: *Фарови се њовећавају у рејтровизору, испуњавају га као све велике свадбене чаше*, такође: *Речи су шкрте као банкара, дају само уз камашу* или констатације типа *Оштако су жене наоколо почеле да лове мушкарце, мушко ширење њојлоје знајно се смањило*, и слично.

Уколико изоставимо све поменуте недостатке, можемо рећи

да је роман мини- хроника (града и живота жене у њему), чија савременост (језик, локалитети, догађаји) приликом читања омогућава врло лаку идентификацију са јунакињама.

Манџо је, релки бисмо, роман о оном слатком и отужном (или о еротском, чежњи, пријатељству, с једне, и усамљености, незнању и отуђености, с друге стране) у животу јунакиња романа и у људској судбини.

Мирослав ТОДОРОВИЋ

ВАСЕЉЕНСКО ОБАСЈАЊЕ СЕНКЕ

(Властимир Станисављевић Шаркаменац: Сенка, Народна библиотека, Неђошин 2007)

У нову књигу, у мистични свет лирике *сенке* Властимира Станисављевића Шаркаменца улази се кроз особено *пракћирање* *моћива сенке*. Сенка је, за овог аутора, упориште за властиту поетику у којој се искуство живота сублимише са митским, историјским и религијским искуствима. У свему томе је присутна сенка, која са садржајним, семантичким и асоцијативним слојевитостима сугерише метафизичку космопоетику као судбинску одлику земаљског живота, дочим с друге стране навештава вечиту загонетност оностраног.

Песник збирку посвећује *сенима* оца Боривоја и том посветом смислено васпоставља везу између стварног и имагинарно-метафизичког коју нам песнички открива. Упутно у Пред-говору, својеврсном *Писму о сенки* предочава нам се широка скала значења и односа сенке и њеног извора. Почев од древне приче о Седам Влашића где се сенком открива постојање и тиме постиже веза између субјекта и његове сенке. Може се рећи, фатумска. Из тог односа настале су легенде, а мистика сенке постала је тема свеколике запитаности: митска, религијска, философска, песничка.

Песник нам предочава и народна веровања (Сретење), на узиђивање сенке, на обичаје који су кроз времена остављали траг у људском бићу и утицала на његову природу кроз виталистичко наслеђе. Јер, човек је кроз времена живео са веровањем *о светију сенки и сени*.

„ Сен је двојник душе, а сенка је двојник тела и предмета у природи. Сен и сенка су синоними, али се у веровањима разликују. Сенка прати човека...она је његов дупликат, *alter ego*. Сенка у води је дупликат природе која опкољава ту воду то је: *груђи свети*. Сенка је видљива, а сен то није. Човек и сенка су еквиваленти“. Дакле, изједначено је физичко са сенком. Самим тим наглашена

метафизичност, *космичка стигу и језа* коју песник посветом отвара. Кроз више примера песник Шаркаменац описује значења сенки и њену фатумску улогу у животу човека. У томе укорењује своју поезику сенки напомињући: „Све ове случајеве подобности и неподобности, естетике и етике, значења и ништавности сенке као атрибута њеног извора, *покушала је* ова књига *Сенка* да донесе на начин поетског продубљивања *истине о Сенци*, виђене на начин лирскорефлективног просуђивања, и *случајно* изабраног *проседеа* ауторовог“.

Датирајући трактат даном Ускрса песник у семантичку просторност уноси и симболику Ускрса, дочим пролошка песма *Сенка* са *наглашеним* речима и стиховима-насловима који следе, казују о песниковом поступку стварања песме из песме. Песма се отвара и песник из стихова ствара нову песму. Мотив сенке се разрађује, варира, са импулсима властитог доживљаја и са/знањима и на фону метафизичког ткања.

Композиција је остварена у складу са песниковим наумом да тему сенке и њеног поимања изрази кроз песнички поступак у којем активно учествује и сама песма као и цела збирка. Отуда пролошка песма *Сенка* има песму *сенку* дочим *песме разраде* затварају епилошке песме - сенке. Уједно, оне, речи ове песме, где „сенка смо једно другом“ су теме другог тока збирке именованог као *смиривање*.

Песник успева да особеном филозофијом „поетски призове подручја невидљивог“ оног који ће на крају бити Књига:

*Где речи се једна друђе не лише
и где, кад с насловом СЕНКА захтева се песма,
књижа мора сенкама речи да се ише.*

Оригинална композиција збирке, иновативност у креацијском поступку, потврђује да је Властимир Станисављевић Шаркаменац стваралац снажне имагинације који своје песме о сенкама универзализује темом кроз коју твори особену поезику сенки. Завршна песма *Поштинс* у једном стиху *Ја више поштинс сенка* сумира тематску полифонију и својеврсна је објава усмерена на сенку и као метафору. И на фатумску везу са извором, јер: *сваки човек може да хода само по сојственој сенци*. Кроз лиризовану фабулу о сенкама и композиционој целовитости од/гонета се тајна сенке која је *дар од Бога*. Песник дочарава свет сенке са свим сублимацијама исказаним у сликама многоструких значења. У самој речи *сенка* почива мноштво митских тема, предања, легенди...она, *сенка*, имплицира веровања, магију, причу. Напосе: *Сенка је доказ постојања/ја и она твори свој део истине*.

Станисављевић надахнуто, јамачно, подстакнут мистиком сенке уздиже се, у стваралачкој екстази, до демијурга и као песник надахнуто чара *свећлодлед о сенки*. Истовремено он митско осавремењује и актуелизује, односно песник успева да митологизује свет сенке, да сопствено виђење и промишљање визирира у универзалне оквире поезије. Из *сенке* песнички луцидно указује на суштину певања о сенци, отвара читав спектар нових тема, ишчитава „антропо-

лошку тајну човекову, везу са исконом и исходом, пронице његову планетарну пустоловину”. Поетичка упоришта и изворишта из крајинског и цивилизацијског наслеђа легитимишу поезију сенки као аутентичну творевину.

Теме чије су жижне речи преузете из песме *Сенка*, њене друге стране, реверса: *Водоноша, Вашар, Песма, Хлеб, Поводац, Пућ, Жилет, Језик, Тућин, Мртјав* указују на песнички поступак, тзв. „певања на задату тему”, она шире смисаоно поље кроз асоцијативну симболику инвентивно преузетих знања историјског памћења. Та сазнања, у песничкој самосвојности Станисављевићевог певања су у дубокој сагласности са његовом поетиком и тежњом да у песми и властито искуство, да у свет сенке унесе и чињенице из властитог живота.

У песми *Водоноша*, која казује о жетви (где „замах косе и српа / слаже зелене и златне руковети лета”), цела песма зари лепотом призора артикулисаног у стихове-слике док се мотив водоноше поистовећује са стварним ликом који обитава изван фабуле песме. Читаоцу и тумачу ове поезије фусноте указују на песников стваралачки поступак, да стварносном чињеницом оснажи песму, да је укорени у сам живот.

Снага поезије је у неизреченом, у асоцијацијама, наговештајима, њена моћ је и у језику, у *вековној мудросћи традиције* коју поезија може да изрази и само једном Реч-ју. Оном што памти.

Песма *Вашар* именује (именовати значи спознати) и сумира причу-песму казујући да је смисао речи и смисао поезије. Пишући о песничком језику Рид истиче „ да песник, чак и кад постане свестан речи у току компоновања, осећа како оне боје његову свест не само звуком, него и бојом и светлошћу и снагом - укратко значењем. Поезија не зависи само од звука речи, него још више од њиховог менталног одјекивања”. Песник Шаркаменац креацијски осећа моћ речи, зна да смисао заодене у рухо певања. У песми *Вашар* остварена је песма атмосфере; она почиње песничким описом стварног догађаја, кад

*Земљин шар преточи на једно место
за веселу децу и бадавације -
биоскојје то божји и бесилаћан.*

Песма нам кроз речи и асоцијативне призиве сугерише вашарску вреву изречену кроз синтагму *усталасана маса* дочим *жешко подне* оличава врелину летњег дана. *Сенка* као *главни лик* ове поезије симболише вече, оличава ноћ када се народ *разилази у чуду* јер се једна од сенки спаја *са својим уздигнућим извором*. Догодила се несрећа, пад са рингишпила, ту сварносну чињеницу песник преводи у поенту песме. Разуме се, да повеже страдално са мотивом сенке која узима свој Извор. Сведеном нарацијом, у лирске оквире презентира је завршни чин ове изузетне песме која асоцијативним обухватностима и фолклорним сликама истиче полифонију песме. Стих *Зацарова сенка целе једне године* предочава сенку, из низа значењских потенцијала, као симбол мировања над којим она *цару-*

је, док синтагма *вашар - шар* сугерише живописну фреску вашарског колорита, те народне светковине. И *Песма* исходи из тематске просторности песме *Вашар*. Стихови *нейоменуџа вашарска љесма /још се чује, а љевачи одавно су мрџиви- / она је само сенка њихове ниџи*. Песма као ехо, песма као сенка певача *којих више нема* у песниковој стваралачкој интуицији (и визији) подстиче песникову машту да изрази вечну тему пролазности живота, свега што повезује садање и прошло, посредством памћења -рефрена песме као наслеђа (*јер љонеки од музичара нам је био оџац*) метафизички дискурс попут сенке крили се над поезијом *Сенке*. Он је у савезу са лирским и рефлексивним који се сједињује са спиритуалном енергијом и светлошћу песме - њеним духовним обасјањем. Станисављевић песму доживљава и као душу, јер:

*Колико нам бледи љамћење
Толико се и љесма Боџу љредаје
да је љохране светџли врџови неба*

Сенка је стожер вертикала ове поезије, она је *сенка која љокрива*, сенка свега, сушта сенка, оне, у песниковој визији се отеловљују, песник персонификује сенку. Отуда *сенке с крајџуџаџа заорише се: амин* где се елемент фантастичног пројектује у стварност, а затим транспонује у песму. Зналачки у лирску нарацију Станисављевић уноси мотиве из ризнице народног стваралаштва, веровања, чиме садржинску оптику песме шири, а сугестивним призивима и метафориком семантичку вишеструкост наглашава. Самим тим живот предања се отвара за нова ишчитавања дочим симболи фолклорног и митског рефлексивно-поетском дискурсу обезбеђују арому свевременог. Јер, велике поетске творевине су у вези са митологијом, са предањем, религијом и магијом, вером и сујеверјем, због *своје љприродно велике суџестивноси*.

Властимир Станисављевић Шаркаменац је кроз своју песничку митологију сенки виспрено *расуо и симболе фолклорноџ и мџџолошкоџ љорекла чије се значење накнадно оџкрива учџџавајуџи још један смисаони слој у сложену љесничку сџџрукџуру*. Низ песничких максима, импулса за будуће песме надопуњују тематску просторност збирке *Народ је Месија*. *Сенка смо једно друџом*. *Мрџав је Боџу охолостџи људској*. *Бол чиџавоџ светџа /сакуџљен на једној линији...).*

У тематску окосницу мотива *Сенке* сплићу се речи-синтагме које сублимирају читаву космогонију свеопште повезности живота и времена чиме овој поезији обезбеђују бременита значења универзалних симетрала. Отуда и аутентична боја ове поезије у којој пулсира *завичајно било*, Тимочко Крајинско, које се ис/казује и кроз жижу речи: *суџреб, закони заумни, љрошарица* (сликовита реч која плени унутрашњом мелодиком и зрачењем), *словни шар, суђаје, осење, лоџало, светџлоџлед, цветџак смркнуџоџ заборава, љољуб, баџџџија, вечностџ*...Надаље, у Каденци (Смиривање) Шаркаменац персонификујуџи *Сенку* песнички је ставља у улогу Извора. Сада се отвара нова семантичка просторност у сфери поетске космогоније *Сенке*. Метафизичка васколикост је исказана песмом и кроз *сенку куће* -

домаћина. У њеном подтексту видимо пустош, јамачно данашњег села коју нам предочава терцина:

*Црна је сенка њуђовала
јер сви су и даље одлазили од куће
ал враћили се једном онај неко ч њен извор*

Вратио се песник чији повратак казују стихови: *Сатворен у сенку/ Мој њредак давни/ сачека ме на њочетку њуђа/рекавши да је крај њеђовођ/...А ођкри ми и највећу ѡајну:/ у сенку да се сатвориши леђо, јер ѡшмак/ ѡрво је дуђо зађледа, ѡре неђо шћо је ѡрихвалти.* (Сатворени)

Дакле, Станисављевић песник *Сенке* је кроз мотив *Сенке* тематизовао мноштво тема које садрже есенцијалне запитаности о постојаности и исходу човек/овог усуда. Натопљена је и личним доживљајем и магијским дахом Крајине, њеним духовним наслеђем, оплемењена поетиком песничког проницања суштине и универзалним истинама песништва. Напосе, *Сенка* је особено песничко остварење чија сенка исписује фатумску линију битисања. Метафизичким сублимацијама васколико заокружена она је песма која траје и која нас казује. Речју, изузетно песничко остварење које представља драгоцен прилог песништву српског језика.

Власта МЛАДЕНОВИЋ

КЊИГА О УСАМЉЕНОСТИ И ПРАЗНИНИ

*(Зоран Пешић Сигма, Воз за једног људиња, Матична библиотека
„Светозар Марковић“, Зајечар, 2008)*

Књига песама Зорана Пешића Сигме, изузетног песника са југа Србије, по много чему оригиналног у српској књижевности, већ самим насловом, *Воз за једног људиња*, најављује и говори о страшној усамљености човека у овом обездуховљеном и пустошном времену.

*“људињик људије у возу који је сам
све станице само су његове
сви кофери људињани смуљаним људињом“*

Очигледно, песник је заглављен у нигдину, бесмисао, све што има то је таленат, терет који носи и кофер са непотребним ситницама. Налик скитницама, путницима без граница, песников пут је чудесна духовна авантура. Вођен интуицијом, јединим стваралачким путоказом, исказује нам, указује на вечне људске заблуде. У суштини све је ништавно. Зато он у свом дистиху каже:

*“Људињаније је да се враћим
брисани људињор иза којеж ничега нема“*

Па ипак, песник путује, сам у возу за нигде, јер поседује “неповратну карту“, све што човек поседује, и кофер са ситним потрепштинама. А и шта ће му више. Више од тога је непотребан терет, оптерећење за душу.

На први поглед, може се помислити да је песник противречан. Поезија уопште врви од противречности, “врвине за небо“, како би рекао Зоран Вучић. Прави песник не може другачије да пише, човек је распет између неба и земље, Ероса и Танатоса, добра и зла, говори, медијумски, о свету какав јесте. Противречан.

Песник Зоран Пешић Сигма и сам је воз који усамљен пролази кроз време, ономапојејски пева његову ритмичку мелодију: ”тгдм,тгдм,тгдм...”

*“загледан у свој љазан куће
сва седмшћа уредно нумерисана
а нико да зађе
ни кондуктёр да најлапши нейоврапшну карпшу”*

Путује тако, у такту шинских кола и колотечине, и песнику-је Зоран Пешић Сигма. На том путу, песничком и животном (једно време живео у иностранству) ”у речима нагутао се празнине“. Па каже: “Сад гле туга сам у празнини“.

Цицерон, велики римски филозоф и беседник рекао је: “Omnes ingenioses melancholicos“ (сви генијални људи су тужни). А што је јужније, то је тужније. Сигма, као Сремац, који је хумором прикривао своју тугу и тугу људску, такође настањен и стваралачки везан за овај крај, припада овом запостављеном делу наше земље, југу Србије, који има дубоку историјску и песничку традицију.

Песме Зорана Пешића Сигме су дубокоумне, искрене, оне досежу до самог срца земље. Дакле, његове песме су непатворене, природне. Од срца. А срце, зна се, не уме да лаже. Све друго је п(р)оза.

Такође, треба рећи да је Зоран Пешић Сигма експеримнтатор поезије, заједно са још неколицином својих сабеседника (окупљени око физизма), Горан Станковић, Стеван Бошњак, на надреалистички и експресиван начин спаја традицију и модерно, што је видљиво и у овој књизи.

Тематски, ова кљига изражава суштину данашњег света - усамљеност. Празнина испуњава његово биће и његову душу.

*“сведи све тачке у једну и оно шћо остпине не зове се йо нама
оно љроклетшо љразно
љразно шћела љразно духа љразно музике”*

Зоран Пешић Сигма нема илузије, за њега чак и “Острво раја лебди у највећој празнини”. Узалуд “Нојев сакупљачки рад”, узалуд “тужно млате Икарова крила”.

Поезија Зорана Пешића Сигме делује отрежњујуће после дуговековне песничке опијености. Тиме Зоран Пешић Сигма чини преокрет, разбија предрасуде, версификацијске шаблоне, ешалоне тематских табуа, клишее, попут Ее, сумерског небесника, мудро се супротставља ласкавој улози песника. Он не ствара лажну слику света, не идеализује, није у служби обмана, што је мана већине данашњих стихотвораца, полтрона, лицемера. Јасна је мера поезије Зорана Пешића Сигме.

Зато Зоран Пешић Сигма пише:
*“заустпави воз бар једном у живојшћу
љре неџо шће избаце
на љрву сћпаницу самилосћи”*

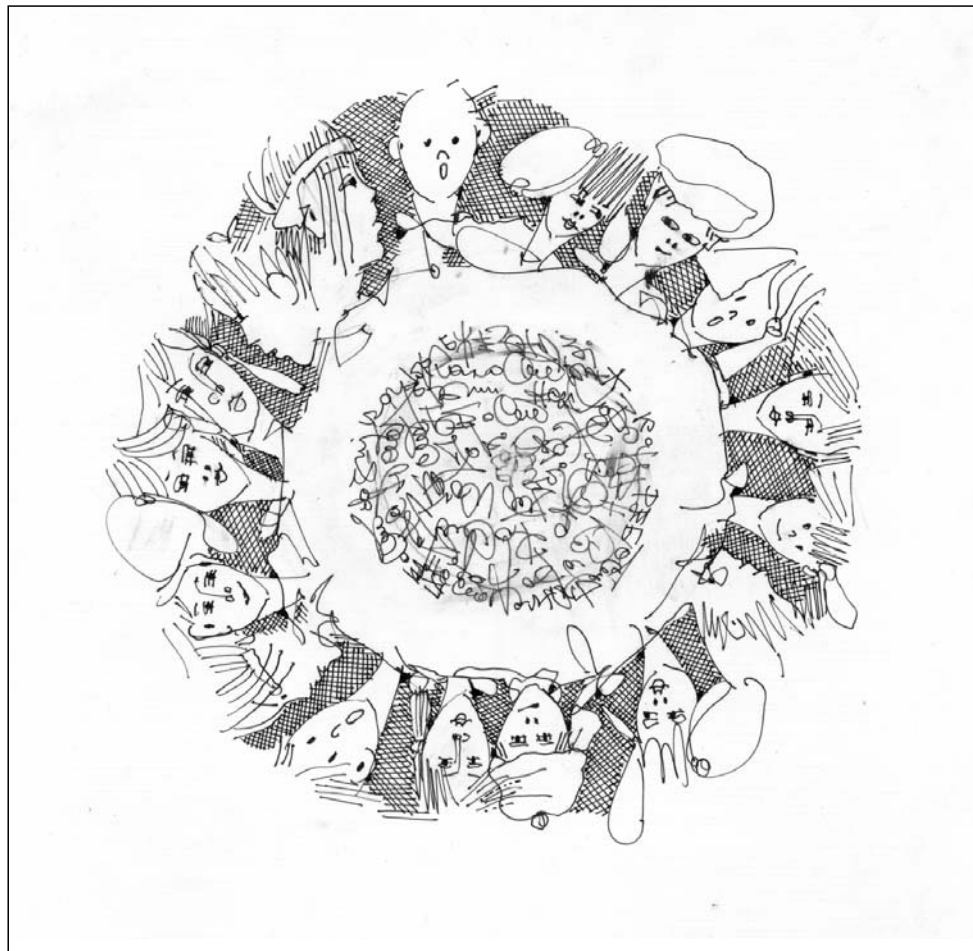
Доста је било лажних вредности, време је да се поезија врати на пут достојанства, достојна места које јој припада.

*“истћорија нас не учи
све на кожи својој морамо
да осунчамо йеџе”*

Поезија је углавном лична радост, радост стварања и бол - лична симболика. Зато она и јесте недоступна већини читалаца. Читалац такође мора бити на истој таласној дужини, како би се успоставила резонанца. То је резон. Сасвим логично. У том случају, поезија добија универзално дејство, па и сврху постојања.

Без обзира на различита тумачења, препознаје се истинска поезија, испевана искрено, по природи дара. Питање је само искренности критичара.

Мада Кит Браун, амерички књижевни критичар, каже да се сваком новом прочитаном песмом мења и наша концепција поезије, сматрам да Зоран Пешић Сигма има свој препознатљив рукопис и песничку линију, пут којим доследно иде, сам у возу, а то значи јединствено.

Миодраг Д. ИГЊАТОВИЋ

(Димитрије Николајевић: *Руб, Кораца доо, Краљујевац, 2008*)

„Огорчала“ су поетска, посебно друштвено – људска зрења једног од наших, српских истакнутих песника својеврсних челника у књижевном именику некадашње српске (и духовне) престонице Крагујевца. Песник, интелектуалац, савременик минулог, бурног века који још поетски „жубори“, новинар, уредник, али пре свега и изнад свега поета, Димитрије Николајевић исписао је последњом (за сада) поетском књигом *Руб*, на неки начин свој одговор последњим деценијама скоро завршеног, а у блиском крају прве деценије XXI века.

Овога пута, Николајевић, одувек познат по два својства – треперавој нежности и замишљености над крхком људском судбином – стао је, рекло би се „лицем у лице“, са општедруштвеним животом, још тачније: његовим болним преломима у сопственој души! У појединим песмама, које су, иначе, у овом поетском брвијару много чак значењски и поетолошки отвореније него оне претходне, он то и децидно казује: „Други сад дувају ветрови / Ониско пали снови“ (песма *Нишџа више истио*), „вести са свих страна... као да је тек гротеска“, а „живот ти читав отворена рана“ (песма *Расџржу џе вести*, његов *Несмирник* (истоимена песма), који је „Искорачио преко прага / И од себе кренуо даље“, стоји „иза ветрењача и барикада“, па све до клонућа и саморазарања:

*Убио сам у себи оноџ
од мене бољеџ,
јер није био за овај,
већ за неки друџи свеџ...
(Песма Убио сам бољеџ)*

Песник Димитрије Николајевић, који је већ себи уцртао траг у „памјатнику“ текуће српске књижевности управо тим својим „дугиним луком“, из простора умилног, али и највишег традиционализма до језгровите поетике замрезганости језичког рафинмана, и овом књигом је изнедрио високе артистичке вредности. Све је (осим тек понеке „траљавости“) ту под истанчаном паском „брусача“ драгоцености поетског језика: песнички директни говор, сапета нара-

ција, унутра заслојена песничка слика...

Мало шта у овој заиста „горкој“ опроштајници од усуда живота није на достојанствен песнички начин избрушено. Али, за разлику од свих претходних књига овог песника, ова књига је некако „најнационалнија“! Зато је вероватно и комуникацијски отворена, јер песник има потребу да „сводећи рачуне“ и с временом, али с обзиром и на поодмаклу доб, буде загонетан само онолико колико је потребно да се укључи ехо даљег дијалога и побуде читаоци на доживљајност и мисаоност. У песми *На камену Србије* зато овај „унутра заталасан“ песник готово „Ђурински“ (Ђ. Јакшић), пева:

*Стојим на камену
Земље Србије
И горим у пламену
Њене историје...*

или:

*Хилндара да није
с тирисџа руку Тројеручице,
сво би Србље било
окуљено у један крајџуџаш
што у џразно, урушен
из џрња џрчи.*

(песма *Хилндар*)

Песнички, људски, национално и, ако хоћемо „филозофски“ крагујевачки бард Димитрије Николајевић са овом књигом доспео је до „светоназора“ Милана Ракића и оног његовог „презрелог“ да „није прошао кроз живота буку / склопљених очију и скрштених руку“. У песми *Зима у костима*, а „нигде места скровитог за племе“. Песник – а то је вероватно ехо колективног осећања „нације“ – јадикује:

*Време истрчало... истразило кућу,
Врши смене и оставило ме на раскрићу
Без џостојања.*

(Песма *Нишџа ме не брани*)

С разлогом се пита песник „одакле дође толико лудило?“ (Песма *Лудило*). Срби за собом вуку „сенку векова“, „жању своје главе“, а руке су ми „свезане змијама“ (Песма *Видео сам вас, браћо*). Овај, а још више претходни век песник доживљава управо на „празним траговима“, која су однедавно постала бојна поља на којима се Срби боре за свој опстанак. Ево тог еха са заплњаних празних „тргова века“:

*Оглувела џиџина,
Тврдо сјава џланина
До јуче у јеку.
Ошћина џка мреже,
Мистрије уз руку беже
И речи дубље џеку.*

(Песма *Празни џргови века*)

А где је „мајка Србија“? И шта је то „европско чудо“ (истоимена песма)? Шта смо добили, а шта смо или ћемо изгубити?

Песник резигнантно, али децидно пева:

*...Бар нешто да остане
што ће подсећати
како смо
били лећи
док смо
личили на себе,*

У истом тоналитету, дакле резигнантно – црном, песникова визија зарања, од националног чак у најинтимнији фатализам. „Раседлан вранац“ дробу му копитом сан, нажалост:

*С крова кљује зрак,
Крај бунара змијски свлак,
Врх крова облак.*

*Пчеле ошела шућа паша,
Цикну чаша.*

*До кайије стиже вести,
Носи је јовест –
Госи ми иако чест.*

*Пас се иза куће крије,
Хладно ми је.
(Песма Предсказање)*

Т о је Србија, трагична „кућа насред пута“, како песник назива читав један узбудљив циклус. „Смутно време“ у ствари је генерална рецепцијска линија – хоризонт ове поезије. „Узалуд – вели песник – „брда обарамо / да нам је небеса угледати.“ (Песма *Смутно време*). И читав људски живот је, поред осталог и тим условљен: „Трпеж – На крпеж“. Србији, а и свима нама, Србима, „Чупају корен и зобају семе.“ (Песма *Шта да се ради*), али ипак „Звезда нас нека гура и вуче“, да „пре мрака стигнемо.“ А шта човек – Србин овде, може да уради? И Николајевић вапије као „сирак тужни“: да ће „У поуздању довед – Бити више него човек“, иако „У стрему сав / Није друго до мрав.“ (Песма *Мрав*).

Читава ова, помало због друштвено – националне ангажованости посебита поетска књига Димитрија Николајевића, у ствари је једно мисаоно рцање баш за – смисао, како би се поетски рекло „наде“. Човек је, каже именицом – неологизмом, али „врашки“ прецизном, како то поезији уосталом и приличи – „људић“ чији је живот „од пораза и победа / исплетен у непоновљиви плет.“ (Песма *У шом свету*). Ипак, засијаће – верује песник – *Србија чудесница!* Јер: „на небу“ је тај „шљивар... у којем Србија заноћева“, „Соколи је Раде Неимар, а Србија је као „лековита црквица“ и „гуслар још на камену седи / и чека да јој срце одледи, / косе јој плете Тројеручица, храни је „стара воденица“, праље златно руно преду, а она „божуре сади над доњим силама“... А у песми *Србија* пева о њеном вјерују:

*Србија се кад не виси
Исход крстиа
Скути у три прстиа
На левој сиси...*

Иако „више ништа није исто“ (истоимена песма) и „ониско пали снови“, „слободе се оробиле“, „страдају неимари“, а „мудрост у служби лудорије“, још „до својих земних мера, / а камо ли виших сфера нисмо стигли“, ипак смо – верује песник, „До неба шатор подигли.“ (Песма *Још нисмо стигли*). На крају, како то човек пркоси у усуду свевишњем, посезање за „церекајућом“, Богу у брк, и иронијом у времену кад:

*Секира и њањ
Своје право,
Кад с џаламом, кад исстиха
На жриву њолажу
И њевају
Химне
У славу човека,
Док маљ
Чува стиражу,
А враг се
Појути дворске луде
Док њојачава њрк,
Церека
Богу у брк.
И – Ђиха!*

(Песма *Ђиха враг*)

Руб је обала, у ствари, Лимба – после су кругови Пакла. Песник и пева да би се ругу наругао, а душу олакшао будницом, како би Његош рекао, упућеном „племену што сном мртвијем спава“! Вредан екстракт презрелих плодова људско – поетско – филозофско – националног зрења рапсода који се овде, више него игде до сада и кроз бројне своје књиге, оспољио у савременичко – унутардушевном национу. То се од скрупулузног рапсода и очекивало, јер више од пет деценија буку живота претвара у мир лепоте, а страст и љубав у заветне речи достојне колективног памћења. А и за наук да, иако смо „нишчи“, морамо „чојком“ и остати и постати!

Љубивоје ЦЕРОВИЋ

КОЛОНИЗАЦИЈА НЕМАЦА НА ТЛО ВОЈВОДИНЕ

Немци, током 18. и 19. века, на позив и уз свеколику подршку Бечког двора, организовано се колонизују на територију данашње Војводине. Староседелачко становништво називало их је Швабе, с обзиром да је велики број досељеника потицао из покрајине Швапска. Поред Немаца колонизацијом су били обухваћени и други народи – Французи, Каталонци, Италијани, Чеси, који су се временом германизовали. Колонизацијом нису били обухваћени Аустријанци, јер се није желело да ослаби немачки етнички елемент у Хабзбуршкој монархији.

После протеривања Турака из Панонске низије, почетком 18. века, Аустријско царство осетно је територијално увећано и постало европском велесилом. На иницијативу династије Хабзбург и под њиховим надзором, током 18. века, извршена је колонизација на територију Панонске низије, пре свега на тло Војводине.

Главни мотиви колонизације Немаца, превасходно су били економске природе, јер је новоосвојене опустеле крајеве требало привредно подићи ради прикупљања пореза и других дацбина, али и војника. Зато су колонисти добијали многе повластице и олакшице и постали узором у обради земље, штедљивости, трезвности и усвајању нових техника. Друге народе научили су модернијој пољопривредној техници, а од староседелаца прихватили гајење одређених пољопривредних култура.

Колонизација Немаца у Банату ошћочела је 1718. после њовлачења Турака. Њеном спровођењу посебна пажња посвећена је овом крају који је био лично властелинство императора. Према стратешком опредељењу Бечког двора, немачки колонисти у Банату требало је да постану моћна брана турском продирању, као и да изграде економску подлогу за вођење даљих ратова против Османлија и за продирање Аустрије преко Балканског полуострва на Блиски исток. Према замисли Бечког двора, Банат су требали да колонизују Немци из католичког дела Царства.

На челу колонизације Баната стајао је способни организатор и државник, убеђени меркантилиста генерал Флоримунд Клаудије

Мерси. Под његовом управом Банат је из корена мењао свој изглед. Уклањане су мочваре, регулисани водотокови, грађени путеви, ницала нова насеља у која је насељавано ново становништво, појављивале су се нове врсте радиности, оплемењаване или замењиване културе биља, расе стоке. Смрћу Мерсија, 1734. године, завршен је први период насељавања Немаца у Банат.

Први немачки колонисти у Банат потицали су са подручја горњег Дунава и средње Рајне из редова ратних ветерана, занатлија и трговаца. Уследио је талас насељавања колониста из мајнске, тријерске и вирцбуршке бискупије, Шварцвалда и Хесена, који Дунавом доспевају до јужног Баната. Нови талас досељеника, од 1723. до 1724. године, пошао је са подручја Рајне и горњег Дунава, када насељавају средњи и јужни Банат. У времену 1725-1726. године, долазе колонисти из Фалачке. Банатска земаљска администрација, 1727. на подручје средњег Баната насељава Каталонце и Италијане, који су требали да унапреде индустријску агрокултуру, вртларство, виноградарство и воћарство. Сем тога, имали су задатак да изграде канализациони систем баровитог дела Баната, као и путеве и мостове. Међутим, већина њих није могла да се аклиматизује у новој средини, па се вратила у завичај, а мањи број који је остао, временом је германизовано. У таласу који је запљуснуо Банат 1728. године, колонисти су доспели у Поморишје и у средњи Банат.

Први немачки колонисти потицали су махом из редова сиротиње и бескућника и као такви представљали баласт тамошњим кнежевима. Њих није требало много убеђивати да дођу, као ни власти да их отпусте из својих средина.

Транспорти колониста окупљали су се у Бечу, где их је примао представник Администрације, а Комора им је исплаћивала трошак. Из Беча су путовали Дунавом до Панчева, одакле су одлазили на одредишта, у која су доспевали после дугог пешачења по банатским беспућима. Неки су добијали куће од плетера и блата са кровом од трске или брвнаре са изиданим стубовима. Неки су привремено уконачени по српским кућама, где су добијали прибор за рад, семе за сетву, као и упутства и помоћ од српских староседелца. Они који су дошли о свом трошку, били су ослобођени пореза на три године, остали на четири, а касније на шест година.

Колонизација Немаца веома је узнемирила староседеоце – Србе и Румуне. Привилеговани положај Немаца, посебно ослобађање од уконачивања војске и од плаћања пореза, стварало је незадовољство међу њима. Страховали су да ће им се натоварити нови и већи намети и да ће бити изложени покатоличавању. Зато су многи избегли у Србију или у Влашку. Посебно их је озлоједило то што су колонисти насељавани на компактна национална подручја, што је, између осталог био један од циљева колонизације. Такви колонисти насељавани су у места поред Срба староседелца, који су тамо били настањени као проверени царски војници. Сем тога, земљорадњу су добро обављали, били успешни у вршењу послова занатства и трговине. Све је то повољно утицало на колонисте, невичне овим пословима.

Аустријско-турски рат (1737-1739), неповољно је утицао на даљи ток колонизације Немаца. После успешног продора у дубину Србије, Аустријска војска почела је да трпи поразе, па су Турци продрили у Банат. Тада су страдала многа немачка насеља на југу и истоку ове области. Разорена насеља, побијени или протерани досељеници, учинили су да је настао озбиљан застој у колонизацији Немаца у Банат. Сем поменутог, колонисти су страдавали и од разних болести, тим пре што је клима на баровитој равници за њих била убитачна, јер су потицали махом из здравих брдских крајева, па нису могли да се прилагоде новој средини. Рад на њивама, деценијама необрађиваним, био је тежак; свему треба додати и загађеност воде. Из свега реченог, упркос привилегованом статусу и изузетним погодностима насељавања у “обећану земљу”, у раним фазама колонизације, немачке досељенике дочекали су тешки услови живота.

Све у свему, колонизација Немаца у Банат, изведена у време цара Карла VI, није дала очекиване резултате. Стратешки, политички и привредни мотиви, који су руководили колонизацију Немаца у Банат, изискивали су бољи квалитет људства. Бескућници и пустолови нису могли да постану успешни војници, нити добри радници, способни за подизање привреде овог запуштеног подручја.

Колонизација у Бачку, њрвом љоловином 18. века, извођена је у специфичним околностима. Овде су још 1702. године, по окончању Великог рата, када су Банат и источни Срем остали у саставу Турске, дошли први колонисти, који су потицали из пратње Аустријске војске: ратни ветерани, чиновници, занатлије, лађари и други. Талас колониста са подручја средње Рајне доспео је у време Аустријско-турског рата (1716-1718).

Већина немачких колониста, у то време, врбована је на подручју Фалачке и Баварске, посебно из Швапске. Ишло се на колонизацију католичког становништва, јер се сматрало да су они оданији Бечком двору од протестаната, који су могли да се досељавају само под условом да приме католичанство. Сем реченог, примане су само породице, а нежењенима је остављен рок од три месеца да заснују брак. Када је реч о колонизацији Бачке, у којој је било претежно развијено сточарство, акценат је стављен на стварање услова за интензиван развој агрикултуре и индустрије.

Колонизација Немаца у Бачку настављена је између 1729. и 1733. године. Масовну колонизацију организовао је гроф Антон Гражалковић, који је 1750. године отпочео насељавање Немаца у Апатин, у који доводи трговце и занатлије. Овај град је, унеколико, представљао врата за насељавање Немаца у Бачкој. Талас досељавања Немаца ширио се на западну, а потом и на средњу Бачку.

Са много пажње и поштовања према колонистима, али и према староседеоцима, превасходно Србима, Хабзбурзи који су били покровитељи колонизације, нису дозвољавали да се ови покрећу из својих насеља и да се на њихова места колонизују Немци. Забарањено је да се колонизација спроводи на штету Срба, који су се “сродили са својим њивама и стога, трипут више вреде од коло-

ниста“.

Терезијанска колонизација у Банату остварена је од 1763. до 1772. године. На основу Уредбе царице Марије Терезије из 1763. године, основни принцип државне власти при насељавању био је да се формирају чисте етничке или верске групе. Да би колонизација била што успешнија и кориснија и по државне, обласне, па и локалне интересе, сва земља предвиђена за колонизацију премерена је 1762. године. Пошто су израђене прецизне мапе за свако насеље, 1763. године издат је Патент за колонизацију и преко плаћених агента позван немачки народ да се пресељава о државном трошку.

Да би се колонизација Немаца што успешније спровела, наређено је да се сва насеља регулишу, тако да свако насели један народ, или два народа исте вере. Колонисти су досељавани под најповољнијим условима, уз максималне бенефиције, па је у Банату створен низ нових насеља, с тим да су и постојећа попуњавана Немцима. Насеља су била сабијеног типа, са правим улицама, и то тако, да се налазило у средишту атара. Између два насеља планирано је да се изграде прави путеви, а да се улице укрштају у средини села, где је планиран простор да се изграде црква, школа, биртија и општинска кућа.

Да би се начинио простор за насељавање нових немачких колониста, измештена су многа српска и румунска села. Колонизација је вршена уз велику материјалну подршку државе, али такође и уз помоћ, па и на трошак и терет староседелачког становништва. Сем Немаца, Бечки двор је на подручје Баната насељавао и католичко становништво других народности, које су убрзо асимилирали већински Немци.

Пошто је сво земљиште премерено, мапирана и одређено колико ће земље добити “старо село“ које је постојало, а колико ће слободне земље остати за нове насељенике и где ће се налазити нова села и њихова земља, приступило се рационалном колонизирању.

У лето су инжењери обележили све путеве и друмове, у сваком селу уређено је где ће бити сокаци, а укрштали су се на тргу, а на пољу њиве и ливаде, али тако, да сваки добије своју земљу у три комада: два да ради а трећи да угари.

Староседеоци су морали кулучити у јесен и све њиве узорати. Зимом су довозили трску за кров и дрво за грађу кућа, а најмлађни мајстори су завршавали врата и прозоре.

Када је све било готово, на пролеће су долазили колонисти. Свака породица упућена је у ново насеље, где јој је предата земља. Према броју душа у породици једни су добијали целу сесију 37 ланаца (24 ораће земље), други пола сесије 21 ланац (12 ораће земље), трећи фртал сесије (6 ораће земље). Добили су, чак, и семе да га могу одмах посејати. Свака кућа добила је два коња или вола, краву, секиру, лопату, мотику и на три куће један плуг. Колонисти су по доласку градили куће са најмање 19 хвати, довољно удаљене једна од друге. Било је прецизно израчунато да сваки колониста може већ прву зиму да проведе у својој кући.

Током наредне деценије на ово подручје насељено је

мноштво немачких породица. Досељеници су потицали из Шварцвалда, Виртемберга, Франконије, Насауа и суседних француских крајева, Елзаса и Лотарингије. Колонисти су долазили и из Тирола, Швајцарске, па чак и из италијанског Пијемонта. За разлику од претходних колониста, владари поменутих земаља правили су разне тешкоће иселеницима, који су важили као вредна радна снага. Колонисти су се окупљали у Улму на Дунаву, одакле почиње пловни пут ове реке. У Беч су са бродова силазили колонисти који су распоређени по Банату, а у Пожуну по Бачкој. Крајње одреднице за колонисте у Бачкој био је Апатин, а за Банат Темишвар.

Да би се начинио простор за насељавање нових немачких колониста, измештена су многа српска и румунска села. Време колонизације Немаца у Банат, дочарао је Милош Црњански у *Сеобама*: “У време када је грађен пут од Темишвара према Мехали, кретала се као нека гусеница огроман – дуги ред неких кола, под арњевима. Коњи упрегнути у та кола били су крупни и тешки а поред кола корачали су, лагано, људи обучени у плаве капуте, иако је била врућина. У зеленилу, иза Мехале – на земљи која није била подводна – била је већ давно измерена велика површина земљишта, за народ, који је Команда досељавала, из далеких земаља Немцке, из Лотарингије и Рајнланда. Сав тај народ био је у плавим капутима. Жене су у плавим сукњама и плавим марамима, деца у плавим плундрама. Чинили су се Мехалчанима као нека плава поплава”.

Док су Немце колонизовали на најбољу земљу, наводи Црњански, дотле су “отпуштене војнике, Расцијане, што више њих, упућивали у рупе и згаришта дуж турске границе”. Од ове намере, аустријска власт није одустајала, јер је “администрација у Вијени била решила тако и тако је морало да буде. Од колонизације се очекивао велики приход кроз две-три године. Темишварски Банат требало је да поправи царске финансије”, констатује Црњански.

Колонизацији Немаца у Банат жестоко су се противили и Румуни. У знак незадовољства отимали су им стоку, а својом су уништавали њиве колониста, пљачкали, чак и палили села. Зато су многи колонисти напуштали села и бежали у градове, где су постајали занатлије.

Под каквим се околностима одвијала колонизација, може се разабрати из писма престолонаследника, потоњег императора Јосифа II, које је 1768. упутио Бечком двору: “Видео сам ноштво нереди и пун сам жалби и намеран сам Њеном величанству поднети ружну слику администрације и места која постоје. Те покрајине су тако далеко од центра да се готово и заборављају. Природа им је, међутим, дала многа преимућства, колико у погледу на пловне воде које их окружавају и кроз њих пролазе, тако и у погледу на плодност земљишта, која је неизсказива”.

Позна штерезијанска колонизација остварена је у времену од 1772. до 1780. То је чињено организованије и са већом реалношћу и погледом на будућност Монархије. Пошло се од опредељења да се привреда Аустрије треба да развија у правцу индустрије, а привреда Угарске у правцу развоја агркултуре. Овакав реципроцитет, од

државе би створио снажну политичку и економску целину. Угарска би постала лиферант сировина за аустријску индустрију, како би зависила од Аустрије. Стога агрокултура није могла да остане на нивоу раније примитивне производње.

С обзиром да је после укидања Земаљске администрације у Банату, 1779. године, Бечки двор обновио раније угарске жупаније, дошло је до продаје земље богатим грађанима, превасходно Србима, Грцима и Цинцарима, са обавезом да је колонизују. Колонистима је зајемчено ослобађање од пореза и то земљорадницима на шест, а занатлијама на десет година. Онима који су се настанили по спахилуцима, зајемчено је ослобађање од пореза на три, а на камералним поседима на четири до седам година, зависно од квалитета земљишта.

За колонизацију су предвиђени колонисти из Чешке, Шлезеје и Моравске, вични земљорадњи, да би својом интензивнијом производњом утицали на староседеоце. При томе је настављена колонизација из подунавских и порајнских покрајина Немачке, као и Француза из Елзаса и Лотарингије. Колонисти су радије долазили на камералне поседе, а мање на подручје Војне границе.

Јозефинска колонизација Немаца у Банату извршена је од 1783. до 1792. Према релевантим изворима, током 18. века, из немачких земаља у ову област је насељено око 60.000 колониста. Још у време док је био савладар царици Марији Терезији, њен син Јосиф II је израдио план за колонизацију Баната. У том смислу требало је извршити репатризацију земљопоседа и сваком домаћинству доделити према броју чланова и квалитету земље онолики комплекс колики је могло да обради. Неспособност и лењост појединаца на тај начин били су искључени, а обавеза плаћања пореза упућивала је на интензиван рад. Порез би исто тако требало правилно установити, што је захтевало израду катастра. Све је то упућивало на појачану селекцију колониста, односно одабирање имућнијих и радом опробаних људи. Олака обећања која су до тада давана приликом врбовања колониста су изостављена, па су избегнути неспоразуми између власти и колониста. Земља је била својина оног који је обрађује, с којом треба да се сроди као поседник.

Колонизација је вршена у складу са Патентом о верској толеранцији, који је 1782. прокламовао цар Јосиф II Хабзбуршки, па је већина досељеника потицала из редова протестаната – лутерана и калвиниста. У вези са насељавањем Немаца на територију Панонске низије, односно у Војводину, император Јосиф II, издао је Повељу у којој је насељеницима обећана пуна слобода вероисповести.

У складу са прокламованим, цар Јосиф II свом комесару у Франкфурт на Мајни послао је упутство како да организује досељавање Немаца из Фалачке, Цвајбрикена, Хесена и Франконије, којима је гарантовао пуну верску слободу, ма које вероисповести били, као и економске повластице.

Са овим позивом, почетком 1783. “упознато је и најзабитије место“ у поменутиим областима, али и у другим насељима у запад-

ном делу Немачког царства. Позив је међу народом изазвао “читаву узбуну“ па је све било спремно на сеобу, чему је отпор давало племство. Упркос свему, десетине хиљада Немаца кренуло је на пут. Из разних праваца, исељеници су се сливали у Регенсбург, где су добијали од Аустријског посланства нове пасоше, или су им старе које су претходно добили у Франкфурту код комесара, само потписивани. Из Регенсбурга сви исељеници упућени су у Беч. Одатле су кретали у разне крајеве Панонске низије, пре свих у Банат.

Аустријско-турски рат (1787-1791), означио је нови застој у колонизацији Немаца у Банат. Наиме, продор Турака показао је да је заштита граница коју је пружала Војна крајина, показала све слабости одбрамбеног система. Тада је мноштво Немаца са подручја Немачке банатске границе избегао у Провинцијал, па су српски граничари морали да попуне напуштено подручје. У напуштена насеља ван границе, долазе Немци из других колониистичких насеља.

После потискивања Турака, колонизацију Немаца наставио је цар Леополд II. Тако су 1792. године у напуштена насеља дошли колонисти из Виртемберга, Бадена, Дурлаха, Брајсгада, Швајцарске, Елзаса и Лотарингије. Оснивали су и нова насеља у средњем Банату.

Свака немачка колонија изградила је цркву и школску зграду и добила свештеника и учитеља; свака насељеничка ратарска породица добила је нову кућу, која одговара земљораднику, као и одговарајућу башту; свака породица добила је земљу, која се састојала од ораница и ливада; поклањана је потребна теглећа и приплодна стока, као и сав пољопривредни алат и неопходан кућни прибор; занатлије и надничари добили су сав неопходан прибор за посао; најстарији син у насељеничкој породици ослобођен је од служења војске; свака породица добила је бесплатан подвоз, а у Бечу и потребан путни трошак; свака породица добијала је неопходну опскрбу, све дотле док се не оспособи да се самостално издржава; за насељенике подизане су и болнице, у којима је обезбеђена бесплатна лекарска услуга, као и бесплатни лекови; насељеници у наредних десет година ослобађани су свих државних и спахијских пореза, даћа и дажбаина, дужности и терета, а после тога сносили су све трошкове као и остали грађани.

Нова колонизација Немаца у Бачку извршена је између 1784. и 1792. године. Тада је насељено подручје средње и јужне Бачке. Немци, из редова протестаната колонизовани су и на државним пустарарама, у засебна насеља или поред српских, од којих је добрим делом одузета земља у сврху немачке колонизације. Насељеници, су из Регенсбурга, преко Беча, доспевали у Бачку. У Сомбору бригу о колонистима водило је посебно Насељеничко звање, које је формирано 1783. године, уочи доласка колониста. Ово звање се старало да се колонисти помогну што је могуће више. Пошто су после пређених хиљаду километара, доспели у Сомбор, одузети су им насељенички пасоши и путне исправе. Сваки члан породице добио је по једну форинту и заведен у протокол. Глава породице добила је књижицу,

која је садржавала све потребне податке о њему, као и о члановима породице. Књижица је служила да би се у њу уписале све потпоре које добија колониста. Сви чланови породице, старији од десет година, добили су по две крајцаре и по једну олбу брашна, а чланови млађи од десет година добили су по једну крајцару и по један сајдел брашна. Добили су дрво, сламу и сирће месечно унапред, а то је трајало све дотле, док се породица није уселила у своју кућу и сама почела да се издржава. Сваки старешина породице добио је од Насељеничког звања исказницу на основу које је могао да се усели у саграђену кућу у новооснованом насељу. Дотле су живели у немачким насељима која су основана у Бачкој деценију раније.

Немачки колонисти, насељавани током 18. века, неуки у земљорадњи и сточарству, постепено су се привикавали и усавршавали у тим занимањима, тако да су у 19. веку били вични пољопривреди, па су постали економски богати. Срби, од којих су немачки колонисти испрва учили, у 19. веку, умногоме су се угледали на њих, не само у раду него и у погледу радних навика, изградње кућа, становања и исхране. Оваквом просперитету Немаца веома је допринело старање власти и обилна помоћ коју су добијали од ње. Срби, мајући такву помоћ, сами су стварали своју егзистенцију. У свему је била значајна дисциплинованост колониста. Занатлије, организовани у цехове, по угледу на српске руфете, навикнути на сталан рад, такмичење за првенство, изналажење новина у својој струци, ове особине пренели су и на пољопривредно становништво.

Искуство Немаца значајно је унапредило привреду Војводине изградњом каналске мреже. Изграђивањем Великог бачког канала у време цара Франца I, од 1793. до 1802. године, спојени су Дунав и Тиса од Моноштора до Бечеја у дужини 118 километара. Изградњом главног и бочних канала, Бачка је постала пољопривредно најбогатији део Хабзбуршке монархије, а производи из Ердеља, пре свега со и дрвена грађа, према Бечу и западној Европи, изградњом канала знатно су брже и безбедније транспортовани.

Немци су се насељавали и у Срем. Мањи број населио се после Карловачког мира, када је 1701. године у ослобођеном делу Срема, формирана Војна граница. Аустријско-турски ратови током 18. и Наполеонови ратови почетком 19. века, у знатној мери су проредили становништво ове области. После Патента о толеранцији, немачки протестанти, али и католици, насељавају се и на ово подручје. До тог времена, насељавали су територију Војне границе. Они доспевају и у српска насеља, мада оснивају и нова, са искључиво немачким становништвом. Захваљујући добро осмишљеној и програмираној политици насељавања, дошло је до изградње привлачних насеља, значајног пораста пољопривредне производње и раста националног благостања. На тај начин се Панонска низија, посебно војвођанско тло у њој развила, уз значајан допринос немачких досељеника, у житницу Хабзбуршке монархије.

Подаци о броју припадника немачке националности потичу из 19. века. У времену када је колонизација окончана и више није било

масовног прилива Немаца на тло Панонске низије, у Бачкој жупанији, 1846. године пописано је 98.408 (19%) Немаца. У Торонталској жупанији исте године пописано је 61.806 (17,7%) Немаца, а у Сремској жупанији 1.673 (1,6%) Немаца. Треба напоменути да се део Бачке жупаније данас налази у Мађарској, део Торонталске у Румунији, а део Сремске у Хрватској. Велики број Немаца налазио се и на територији Тамишке жупаније, која већим делом данас припада Румунији.

Прецизни подаци о етничкој структури становништва у данашњој Војводини потичу из 1880.године, када је на овој територији живело 285.300 (24,5%) Немаца, да би тај број 1910. године износио 323. 779(21,4%).

Немци у Угарској после проглашења Двојне монархије, оштричињу борбу за националну еманципацију. Да би ово опредељење постало јасније, неопходно је поћи од чињенице да су деценије мађаризације над Немцима интензивирани од постанка Двојне монархије, односно Аустроугарске, 1867. године, дале резултате. Мађарско ниже племство успело је да убеди велику већину немачког становништва у величину и сјај хиљадугодишње мађарске историје и културе, тако да су многи Немци са подручја Војводине и Угарске, школовањем постали прави Мађари – што је за њих представљало синоним за господство. Наиме, окренути материјалном стицању, већина Немаца, није много водила бригу о очувању националног идентитета. Зарад друштвеног успона, многи интелектуалци из редова Немаца, одрицали су се матерњег језика, народности, па чак и сопствених презимена, која су често мењали у мађарска.

У околностима постојања Аустроугарске, Немци у угарском делу, отпочели су да се политички организују. У том смислу водећу улогу добија Немачка народна странка у Угарској, основана 1906. године у Вршцу. На оснивачкој скупштини усвојен је програм странке. У њему се истиче да су Немци лојални, верни држављани Угарске, у којој желе да сачувају своју националност. Сматрали су да је законски члан из 1868. године минималан, али као такав треба да се макар извршава, а да се немачки језик поштује. Странка је протестовала против сваког смањења или поништавања права законске употребе немачког матерњег језика, а борила се за то да свака народност добије школе на матерњем језику. Посебно је истакнуто да Немци желе да живе у братству и миру са свим националностима, признавајући и поштујући њихова права.

После тачака о борби за чисто језичко-културна права на националном пољу, следе и захтеви политичко-демократске природе, за грађанске слободе и право на организовање и удруживање, за слободу речи и штампе, за опште бирачко право са праведним изборним окрузима – без терора и без корупције, за реформу изборног права по жупанијама и општинама на демократској платформи, као и за велепоседе политичким општинама.

Л и ѿ е р а ѿ у р а

- Beer J.: *Donauschwäbische Zeitgeschichte aus erster Hand*. München 1987.
- Böhm. L.: *Geschichte der Temeser Banats*. Leipzig 1861.
- Bridge F.R.: *The Habsburg Monarchy 1804-1918*. London 1962.
- Dokumentation der Vertreibung der Deutschen aus Ost-Mitteleuropa*, Düsseldorf 1961.
- Eimann J.: *Der Deutsche Kolonist, oder die deutsche Ansiedlung unter Kaiser Joseph dem Zweiten in den Jahren 1783 bis 1787 absonderlich ein Königreich Ungarn in dem Bácszer Komitat*. Neu Siwatz 1820.
- Etvös J.: *Der Einfluss der herrschenden Ideen des 19. Jahrhunderts auf den Staat*. Wien 1851.
- Hackenast G.: *Geschichte des osteuropischen Bauerbewegung im 16-17. Jahrhundert*. Budapest 1977.
- Haller H.: *Syrmien und sein Deutschtum*. Leipzig 1941.
- Јањетовић З.: *Однос Срба и Немаца у Војводини (18-20. век)*. Токови историје, 1-2. Београд 1996.
- Јањетовић З.: *Срби и Немци у Војводини и мађаризација*. Београд 1998.
- Јањетовић З.: *Швабе у Војводини*. Београд 2004.
- Kann R.: *A History of the Habsburg Empire 1526-1918*. London 1976.
- Ketig T.: *Duga senka svitawa*. Novi Sad 2007.
- Milleker F.: *Die erste organisierte deutsche Konlonisation des Banats unter Mercy 1722-1726*. Bela Crkva 1923.
- Oberkersch V.: *Die Deutschen in Syrmien, Slawonien, Kroatien und Bosnien*. München 1989.
- Paikert G.: *The Danube Swabians*. The Haag 1967.
- Roth E.: *Die plänmessig angelerte Siedlung im Deutsch-Banater Militärgrenz bezirks 1765-1821*. München 1988.
- Schiff P.: *Heimatsgeschichte. Geschichte des Banats*. Timișoara 1920.
- Schwicker J. H.: *Geschichte des Temescher Banats*. Pest 1872.
- Senz I.: *Die nationale Bewegung der ungarländischen Deutschen vor dem Ersten Weltkrieg*. München 1977.
- Senz I.: *Donauschwäbische Geschichte*. Vol II: Wirtschaftliche Autarkie und politische Entfremdung 1806-1918. München 1967.
- Senz I.: *Ein Leben für die Donauschwaben*. München 1999.

*Претплатити се на
ТРАГ*

часопис за књижевност, уметност и културу

Часопис ТРАГ излази 4 пута годишње у обиму од десет штампарских шабака по једном броју.

Годишња претплата износи 800,00 динара за физичка, а 1.000,00 динара за правна лица.

Претплата се може уложити на жиро рачун број 840-98664-83 код УЈП са назнаком „за часопис ТРАГ“.

Чим се пријави уложи, ми ћемо вам слаћи часопис „Траг“ на адресу коју нам пошаљете.

Све информације можете добити путем телефона: 021/707-566.

CIP - Каталогизација у публикацији
Библиотека Матице српске, Нови Сад

82+7+008

ТРАГ : часопис за књижевност, уметност и културу / главни и одговорни уредник Ђорђо Сладоје. - 2009, бр. 18 - . - Врбас : Народна библиотека „Данило Киш“, 2009 - (Нови Сад : „Будућност“). - 23 цм

Тромесечно.
ISSN 1451-9437

Cobiss.sr-ID 202214407